



Klimat, kön och konsumtion

En forskningsöversikt med genusperspektiv
på hållbara livsstilar

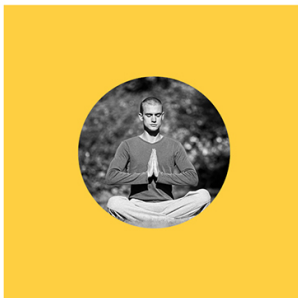
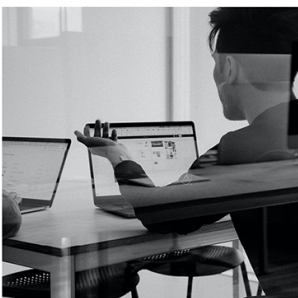
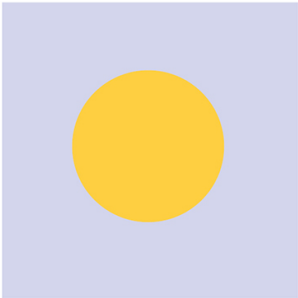
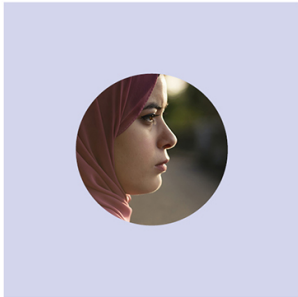
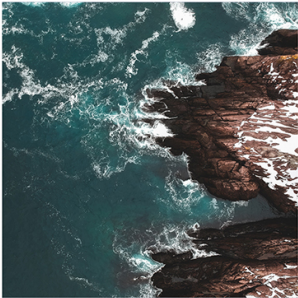
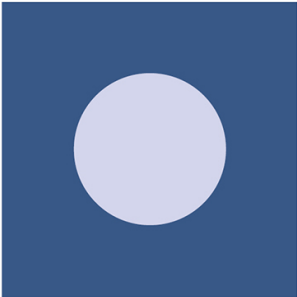


Innehåll

OM UNDERLAGET	5
SAMMANFATTNING	6
Klimat, kön och konsumtion	6
Fritid, kultur och aktivism	7
Nyckelbudskap	8
INLEDNING	9
Syfte och uppdrag	9
Disposition	10
BAKGRUND	11
Klimat, hållbar utveckling och jämställdhet i Norden	11
Hållbara livsstilar som ramverk för policy	13
Genus som analytiskt perspektiv på klimat och livsstilar	15
METODOLOGI	18
Om sökprocessen	18
Avgränsningar	18
Tematisk indelning av materialet	19
FORSKNINGSÖVERSIKT	21
LIVSMEDEL	22
Övergripande om livsmedelskonsumtion	22
Kött, vegetarianism och alternativa proteinkällor	23
Närproducerat, ekologiskt och rättvisemärkt	26
Sammanfattning och reflektioner: Livsmedel	28
BOSTAD OCH ENERGI	30
Övergripande om bostad och energi	30
Komfort och teknologi i hemmet	32
Omställningsinitiativ för hållbara hushåll	33
Sammanfattning och reflektioner: Bostad och energi	34
KLÄDER OCH KONSUMTIONSVANOR	36
Övergripande om kläder och konsumtionsvaror	36
Personlighetsdrag och identitet	37
Social påverkan och ansvarstagande	38
Minskad konsumtion och cirkulär ekonomi	39
Sammanfattning och reflektioner: Kläder och konsumtionsvaror	40
TRANSPORTER	42
Transportmedel och trafikplanering	42

Drivmedel och tekniska lösningar	45
Sammanfattning och reflektioner: Transporter	46
ARBETE OCH TIDSANVÄNDNING	47
Tidsanvändning	47
Arbetstidsförkortning	48
Initiativ för nedväxling	49
Sammanfattning och reflektioner: Arbete och tidsanvändning	49
KULTUR OCH TURISM	51
Besöksnäring, naturturism och miljöarbete	51
Kulturfestivaler	53
Sammanfattning och reflektioner: Kultur och turism	53
AKTIVISM OCH PÅVERKAN	54
Engagemang och aktivism särskilt bland unga	54
Utbildning och kommunikationsinsatser	56
Sammanfattning och reflektioner: Aktivism och påverkan	57
DISKUSSION	59
REFERENSER	61
Underlag för forskningsöversikten	61
Övriga källor	67
BILAGA	74
Litteratursökning	74
Om den här publikationen	77

Den här publikationen finns även som en webbtillgänglig online-version:
<https://pub.norden.org/temanord2022-552>.



OM UNDERLAGET

Nordiska ministerrådet har initierat ett flerårigt program för hållbara livsstilar i Norden som inbegriper flera olika sektorer. Ett av delprojekten, *Hållbarhet, livsstil och konsumtion med genusperspektiv*, ska ta fram ett kunskapsunderlag för att synliggöra och utmana könsstereotyper i förhållande till konsumtion och livsstil, och bidra till en bättre förståelse för hur skillnader uppstår, förstärks och reproduceras.

Samarbetsorganet Nordisk information för kunskap om kön, NIKK, vid Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet, fick uppdraget att ta fram detta kunskapsunderlag. Jimmy Sand, utredare vid Nationella sekretariatet för genusforskning, har anlitats för genomförandet.

För att säkerställa kvaliteten med forskningsöversikten har forskare från de fem nordiska länderna bjudits in att medverka i en referensgrupp som har konsulterats under arbetsprocessen.

Tack till:

- Auður Ingólfssdóttir, fil. dr, Gender Equality Studies and Training Programme (GEST), Islands universitet, Island
- Eeva Furman, fil. dr, professor, Finlands miljöcentral (SYKE), Finland
- Marja Salo, fil. dr, Finlands miljöcentral (SYKE), Finland
- Helga Eggebø, fil. dr, forskare II, Nordlandsforskning, Norge
- Hilda Rømer Christensen, fil. dr, docent, Sociologiska institutionen, Köpenhamns universitet, Danmark
- Martin Hultman, fil. dr, docent, Institutionen för teknikens ekonomi och organisation, Chalmers tekniska högskola, Sverige

Tack också till:

- Sanna Hellgren, bibliotekarie på KvinnSam vid Göteborgs universitetsbibliotek för expertis vid litteratursökningarna.
- Kristin Mattsson, representant för ÄK-JÄM i styrgruppen för programmet Hållbara livsstilar i Norden, samt Marianne Berger Marjanovic, seniorrådgivare vid Nordiska ministerrådets sekretariat, för värdefulla kommentarer vid projektavstämningar.
- Kollegorna på Nationella sekretariatet för genusforskning – särskilt Jenny Pentler, projektsamordnare (NIKK), och Kajsa Widegren, fil. dr, senior utredare – för utmärkt stöd i arbetsprocessen och värdefulla diskussioner för att stärka den vetenskapliga kvaliteten.

SAMMANFATTNING

Hållbar produktion och konsumtion, mål 12 i Agenda 2030, har identifierats som ett av de områden där de nordiska länderna har störst utmaningar i arbetet för hållbar utveckling. Det sammantagna internationella forskningsläget kring klimatpåverkan av individers konsumtionsmönster visar bland annat att sociodemografiska faktorer som kön, inkomst och etnicitet har ett stort förklaringsvärde, liksom att ojämlikhet i sig, särskilt i höginkomstländer, leder till ökade utsläpp från konsumtion.

I delprojektet Hållbarhet, livsstil och konsumtion med genusperspektiv, inom Nordiska ministerrådets program för hållbara livsstilar i Norden, har NIKK (Nordisk information för kunskap om kön) tagit fram en forskningsöversikt för att synliggöra och utmana könsstereotyper i förhållande till konsumtion och livsstil, och bidra till en bättre förståelse för hur skillnader uppstår, förstärks och reproduceras.

En systematisk litteratursökning med hjälp av KvinnSam, nationellt bibliotek för genusforskning, placerat vid Göteborgs universitetsbibliotek, ligger till grund för rapporten. Sökningar har gjorts i internationella artikeldatabaser och genusvetenskapliga tidskrifter i Norden, mellan åren 2007 och 2021. Utifrån de inkluderade artiklarna har rapporten definierat sju teman: 1) livsmedel, 2) bostad och energi, 3) kläder och konsumtionsvaror, 4) transporter, 5) arbete och tidsanvändning, 6) kultur och turism, samt 7) aktivism och påverkan.

Klimat, kön och konsumtion

I jämförelse med män som grupp är kvinnor som grupp mer engagerade i såväl klimatfrågor som i sociala frågor. En jämförelse visar också att konsumtions- och andra beteendemönster, särskilt relaterat till livsmedel och transporter, gör att män som grupp har en mer negativ klimatpåverkan än kvinnor som grupp.

I de nordiska länderna står livsmedel, inte minst köttkonsumtion, för en stor del av hushållens resursförbrukning och utsläpp av växthusgaser, och i produktionskedjan uppstår konsekvenser för människor, djur och ekosystem. Normer kring femininitet och maskulinitet i det globala Nord förefaller påverka såväl individers attityder till klimatförändringar, som i vilken mån de ägnar sig åt olika beteenden som får antingen positiva eller negativa konsekvenser för klimatet. Materialet i den här rapporten visar att ju mer individer, oavsett kön, uppvisar feminina tendenser, desto mer orienterade är de mot hållbarhet. Intresse för hållbarhetsfrågor verkar vara förknippat med feminina ideal om omsorg, och omsorgsansvar tycks främja ekologisk medvetenhet, köpbeslut och hantering av ägodelar hos både kvinnor och män.

Efter livsmedel och byggmaterial är kläder och konsumtionsvaror den produktionskedja, från råvaror och tillverkning till transporter, som står för den största klimatpåverkan från global handel, med negativa såväl ekologiska som sociala avtryck. Masskonsumtionens etablering och normer om femininitet och maskulinitet påverkar individers konsumtionsmönster. Könsarbetsdelning i hushållen präglar bland annat bostadens energiförbrukning, inköp till hushållet och

ansvarsfördelning av insatser för mer hållbart boende. Även transportmönstren, där till exempel män som grupp både oftare är bilägare och mer bilburna än kvinnor som grupp, ger uttryck för den könssegregerade arbetsmarknaden och den ojämna fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsansvaret.

Fritid, kultur och aktivism

Begreppet livsstilar omfattar även icke-ekonomiska aktiviteter.

Arbetstidsförkortning och initiativ för nedväxling (eng. *downshifting*) verkar inte ha entydigt positiva effekter på hållbarhet, vare sig i social eller ekologisk bemärkelse. Utan uttalade klimat- eller miljömotiv leder nedväxling inte självklart till minskad konsumtion.

Omsorgsideal tycks ha konsekvenser även för turism, samt kulturevenemang som festivaler, men materialet saknar studier på flera områden inom kulturkonsumtion och till viss del även om utbildning i hållbarhetsfrågor. Det tyder på att vidare kunskapsutveckling med genusperspektiv på hållbara livsstilar behövs, särskilt inom dessa områden.

Särskilt unga känner oro för klimatförändringar, i synnerhet flickor och unga kvinnor, och många deltar i klimataktivism, medan så kallade klimatförnekare till oproportionerligt stor del utgörs av äldre män, ofta med sysselsättning inom, eller med bakgrund i, traditionellt manliga näringar.

Nyckelbudskap

- Genus, förstått som sociala normer kring kön, har ofta större betydelse än kön som statistisk variabel. Individer orienterade mot omsorg, ett ideal ofta förknippat med femininitet, är oavsett kön mer engagerade för hållbarhet och uppvisar mer hållbara beteendemönster.
- Den ojämna fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, där kvinnor som grupp tar ett större ansvar än män som grupp, samt det normativa kodandet av teknik som manlig domän, får konsekvenser för individers olika påverkan på klimatet, liksom även för vilka insatser som bör göras för att minska denna påverkan.
- Kvinnor som grupp tillskrivs ett större ansvar som konsumenter än män som grupp, på grund av sociala normer om mode, men också för att gruppen kvinnor i högre utsträckning än gruppen män ansvarar för matlagning, tvätt och inköp av kläder åt familjen.
- Beslutsfattare inom trafikplanering, fordonstillverkare, livsmedelsproducenter, energibolag, företag inom modeindustrin, etcetera, har stor makt att påverka och bär därmed ett stort ansvar för klimatomställning. När ansvaret istället läggs på konsumenter riskerar det att individualiseras. På grund av normer om femininitet och maskulinitet, ojämn fördelning av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet samt feminisering av konsumtion, där mäns beteendemönster osynliggörs, kan detta innebära en ansvarsbörda på i synnerhet kvinnor som grupp.
- Om arbetstidsförkortning, med tillhörande förändringar i konsumtion, ska användas som strategi för mer hållbara livsstilar bör den bygga på insatser för att påverka preferenserna hos män som grupp, samt främja omsorgsideal hos män.

Fler studier med intersektionell genusanalys behövs för att undersöka implementering och konsekvenser av utbildning för hållbar utveckling, samt inom området kultur och turism.

INLEDNING

Syfte och uppdrag

Nordiska ministerrådet har antagit en vision om att Norden vid 2030 ska vara världens mest hållbara och integrerade region. Det är en vision som inbegriper *ett grönt Norden, ett konkurrenskraftigt Norden och ett socialt hållbart Norden*, som de prioriterade strategiområdena formuleras i handlingsplanen för perioden 2021–2024 (Nordiska ministerrådet, 2020). Visionen anknyter till Agenda 2030 och de 17 globala mål för hållbar utveckling som antogs av FN:s medlemsländer 2015, med ansatsen om att arbeta tvärssektoriellt och integrerande med den ekologiska, ekonomiska och sociala dimensionen av hållbarhet (UN, 2015).

Genom Nordiska ministerrådets handlingsplan för 2021–2024 har ett tvärssektoriellt initiativ kring hållbar livsstil tillsatts, med fokus på kunskapsunderlag, policyutveckling, samt kommunikation kring beteende- och kulturförändring. Initiativets syfte är att bidra till att *underlätta och försnabba normaliseringen av hållbara livsstilar i Norden*, och det omfattar sektorerna för fiske, havsbruk, livsmedel och skogsbruk; kultur; miljö och klimat; forskning och utbildning; jämställdhet och LGBTI-frågor¹; samt Nordiska expertgruppen för hållbar utveckling och Nordiska barn- och ungdomskommittén, Nordbuk.

1. Hållbara och sunda matsystem;
2. Hållbara kulturupplevelser;
3. Miljömärket Svanens bidrag till att realisera Nordiska ministerrådets vision och klimatplan;
4. Utbildning för hållbar utveckling;
5. Hållbarhet, livsstil och konsumtion med genusperspektiv; samt
6. Good Life Goals – kommunikationsinsats av och för unga.

1. LGBTI är en förkortning av Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender och Intersex. Denna förkortning används i nordiska, och många internationella, sammanhang.

Nordiska ministerrådets samarbetsorgan Nordisk information för kunskap om kön, NIKK, placerat vid Nationella sekretariatet för genusforskning i Sverige, fick i uppdrag att genomföra delprojektet om hållbarhet, livsstil och konsumtion med genusperspektiv. Det gjordes genom en studie utförd av Jimmy Sand, utredare vid Nationella sekretariatet för genusforskning. Till grund för studien gjordes en systematisk litteratursökning med hjälp av Sanna Hellgren, bibliotekarie på KvinnSam vid Göteborgs universitetsbibliotek.

Studien syftar till att:

- genom aktuell kunskap synliggöra och utmana könsstereotyper i förhållande till konsumtion och livsstil, och bidra till en bättre förståelse för hur skillnader uppstår, förstärks och reproduceras.
- inkludera kritiska och intersektionella perspektiv för att exempelvis synliggöra och problematisera hur klass och ålder påverkar såväl konsumtionsvanor som normer kring konsumtion.
- studera och analysera hållbarhets- och livsstilsbegrepp utifrån ett brett intersektionellt genusperspektiv i förhållanden till teman som lyfts inom det tvärsektoriella programmet om hållbara livsstilar – det kan exempelvis handla om hållbarhetskommunikation, utbildning för hållbarhet, hållbara kulturupplevelser, hållbara matupplevelser.

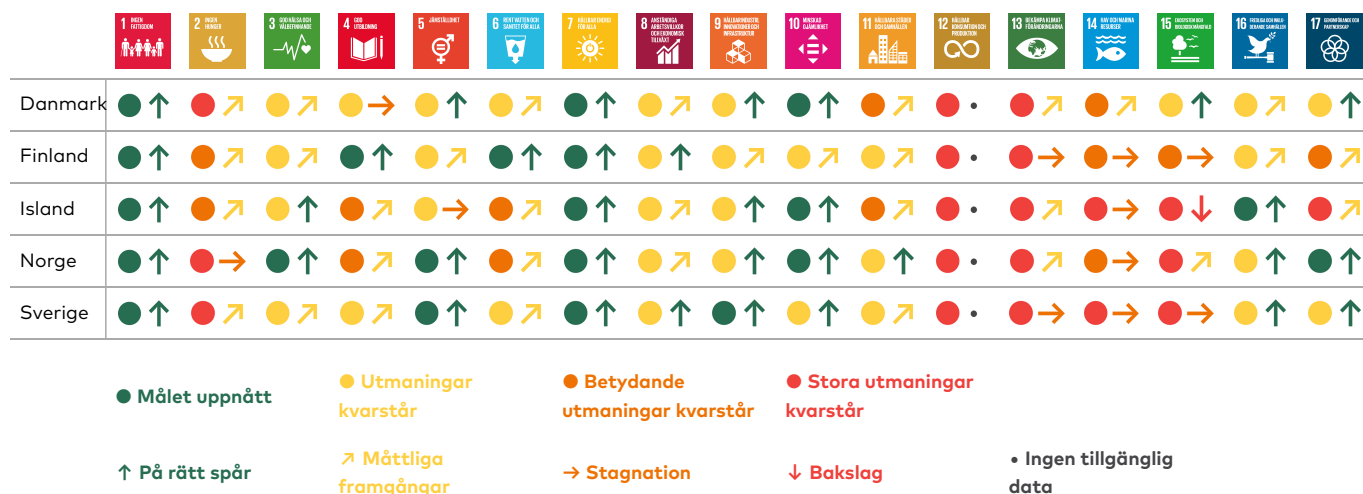
Disposition

Placerad först i rapporten finns en sammanfattning av forskningsöversiktens huvudsakliga resultat. Därefter följer en presentation av uppdraget och dess syfte. Efter denna inledande del görs en beskrivning av uppdragets bakgrund i diskussioner av hållbar utveckling, jämställdhet, hållbara livsstilar och genus som analytiskt perspektiv. Därefter presenteras metod och tillvägagångssätt, och här finns även en redogörelse för den tematiska indelning som gjorts av studierna i översikten. I rapportens huvuddel refereras forskning med genusperspektiv på hållbara livsstilar, uppdelad i sju tematiska kapitel som var och ett avslutas med sammanfattande resultat och reflektioner. Forskningsöversikten avslutas med en övergripande diskussion med några rekommendationer. Allra sist följer en litteraturförteckning med de refererade studierna och andra referenser i rapporten. Som bilaga finns en redogörelse för strategin bakom litteratursökningarna.

BAKGRUND

Klimat, hållbar utveckling och jämställdhet i Norden

Nordiska ministerrådets vision om att Norden vid 2030 ska vara världens mest hållbara och integrerade region kan sättas in i en historik av att Sverige 1972 var värd för FN:s första miljökonferens, och Norges tidigare statsminister Gro Harlem Brundtland ledde den kommission som med sin slutrapport 1987 etablerade termen *hållbar utveckling* (WCED, 1987). Med Helsingforsdeklarationen om koldioxidneutralitet satte de fem nordiska länderna upp klimatmål mer ambitiösa än i EU:s gröna giv (EU-kommissionen, 2019; Nordiska ministerrådet, 2019b). Temat klimat och kön lyftes av Nordiska ministerrådet redan inför FN:s femtonde klimatkonferens (*Conference of the Parties*), COP15, som hölls i Köpenhamn 2009. Efter att temat året innan blivit belyst av FN:s kvinnokommission (*Commission on the Status of Women*), CSW, anordnades ett nordiskt toppmöte där rekommendationer togs fram för att integrera köns- och genusperspektiv i klimatförhandlingarna (Oldrup & Hvidt Breengaard, 2009).



Figur 1. SDG-index över status och trender för de nordiska länderna år 2021. Källa: Sachs et al. (2021).

De nordiska länderna placerar sig högt i index över FN:s globala hållbarhetsmål, med Finland i topp (Sachs et al., 2021). Särskilt bra går det inom den sociala dimensionen av hållbar utveckling (exempelvis mål 1 *Ingen fattigdom*, mål 3 *Hälsa och välbefinnande*, mål 5 *Jämställdhet*, och mål 8 *Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt*), medan utmaningar kvarstår i de så kallade miljörelaterade målen (mål 12 *Hållbar produktion och konsumtion*, mål 13 *Bekämpa klimatförändringen*, mål 14 *Hav och marina resurser*, och mål 15 *Ekosystem och biologisk mångfald*) (se figur 1 ovan). I resolutionen om Agenda 2030, som antogs av FN:s generalförsamling 2015 och där de 17 målen ingår, framgår det att arbetet för hållbar utveckling måste bedrivas på ett sätt som integrerar den ekonomiska, sociala och ekologiska dimensionen (UN, 2015). Agendan ska förstås som en helhet, där de olika målen hänger ihop, och ett ensidigt arbete med något eller några enskilda mål riskerar att gå ut över andra mål (Weitz et al., 2019). I de nordiska länderna finns en tradition av att kombinera ekonomisk konkurrenskraft med social välfärd, vilket tagit sig uttryck bland annat i att ett högt arbetskraftsdeltagande för kvinnor såväl som män främjas av hur exempelvis föräldraledighet och barnomsorg organiserats (Nordiska ministerrådet, 2019a). Erfarenheten av integrerande förhållningssätt kan komma till användning i utvecklingen av samhället i en riktning som också är ekologiskt hållbar, med hänsyn till planetära gränser (jfr Raworth, 2012; Steffen et al., 2015). Den gröna omställningen måste genomföras på ett sätt som är förenligt med social hållbarhet, för att inte skapa en grogrund för så kallat klimatskeptiska proteströrelser, eller undergräva stödet för klimatpolitiken i befolkningen generellt. Insatserna påverkar regioner, branscher och befolkningsgrupper olika – en del näringar kommer att genomgå stora förändringar, med konsekvenser för arbetstillfällen, samtidigt som hushållen behöver ändra sina konsumtionsmönster eller betala mer för vissa varor (Høst et al., 2020).

I visionen om Norden som världens mest hållbara och integrerade region vid 2030 finns ambitionen att bedriva förändringsarbetet över etablerade gränser mellan olika sektorer, samt att ta ett helhetsgrepp om hållbarhet i dess ekologiska, ekonomiska och sociala dimensioner (Nordiska ministerrådet, 2020; jfr Halonen et al., 2017). Jämställdhet pekas ut som en av flera tvärgående perspektiv.² Det går i linje med Agenda 2030, där jämställdhet, förutom att stå som ett eget hållbarhetsmål, också är en övergripande princip för hela agendan. De flesta hållbarhetsmål har jämställdhetsrelaterade delmål samt könsspecifika indikatorer som syftar till att integrera genus i såväl den ekologiska som den sociala och ekonomiska dimensionen av hållbar utveckling. Könsspecifika indikatorer saknas dock i mål 12 (*Hållbar produktion och konsumtion*), mål 14 (*Hav och marina resurser*) och mål 15 (*Ekosystem och biologisk mångfald*) (jfr UN Women, 2018). De nordiska länderna ligger genomgående på topplaceringar i europeiska och internationella index över olika aspekter av jämställdhet (OECD, 2018; UNDP, 2020), men det finns fortsatt stora utmaningar att arbeta med: Medan kvinnors arbetskraftsdeltagande är högre i de nordiska länderna än i andra delar av världen, så kvarstår löneskillnader mellan kvinnor och män, kvinnor tar ett större ansvar än män för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, och det finns en avsevärd könssegregering av arbetsmarknaden som hänger samman med könsbundna studieval (jfr Jansson & Sand, 2021; Simonsson, 2022).

2. De andra tvärgående perspektiven är hållbar utveckling och ett barnrätts- och ungdomsperspektiv.

Studier av nordisk klimatpolitik visar att det får negativa konsekvenser för jämställdheten, och i förlängningen därmed också för ett effektivt genomförande av den gröna omställningen, när insatserna i hög grad är könsblinda i sin utformning. Beslutsfattare på området är ofta ekonomer och ingenjörer, yrken dominerade av män, tränade i att fokusera på samhällskostnader och tekniska lösningar snarare än sociala sammanhang (Lander Svendsen et al., 2022). Exempelvis visar en analys av Finlands nya klimat- och energistrategi att med avseende på arbetstillfällen som tillkommer eller försvinner bedöms åtgärderna ha över lag positiva effekter på mansdominerade sektorer som energi, industri och jordbruk, samtidigt som de största negativa effekterna i detta avseende gäller den kvinnodominerade tjänstesektorn. Vidare har de föreslagna åtgärderna en inriktning som bedöms påverka mäns konsumtionsvanor och innehåller tekniska lösningar som intresserar män (J.-M. Paavola et al., 2021). Av dessa studier och analyser framgår det att för att nå framgång behöver insatser för grön omställning rikta in sig *både* på att bryta könssegregeringen på arbetsmarknaden, *och* på att utmana könsstereotyper i förhållande till konsumtion och livsstil.

Jämställdhetsaspekter på klimatförändringar samt kvinnors roll i program och policyer för miljö- och katastrofriskreducering var teman för CSW 14–25 mars 2022. Till detta tog Nordiska ministerrådet fram ett gemensamt åtagande (Nordiska ministerrådet, 2022), baserat bland annat på ett rundabordssamtal i januari samma år med näringslivs- och civilsamhällesrepresentanter (Løvslett Danbolt, 2022). I åtagandet understryks behovet av att ta fram och förmedla kunskap bland annat för inkluderande gröna jobb och utbildningsmöjligheter, med fokus på horisontell och vertikal könssegregering särskilt inom STEM³; samt omställningen till hållbar konsumtion, inbegripet analyser av konsumtionsmönster för kvinnor och män. Föreliggande rapport är ett bidrag till denna kunskapsutveckling, som med genusperspektiv på livsstil och konsumtion belyser såväl möjligheter som hinder för att klara åtagandet i Parisavtalet 2015 om att den globala uppvärmningen till år 2100 ska hålla sig långt under 2 °C jämfört med förindustriell nivå.

Hållbara livsstilar som ramverk för policy

Hållbar produktion och konsumtion, mål 12 i Agenda 2030, har identifierats som ett av de områden där de nordiska länderna har de mest betydande utmaningarna i arbetet för hållbar utveckling, och det har stor inverkan på uppnåendet av flera av de övriga hållbarhetsmålen (Alsund-Lanthén & Larsen, 2017). Sverige för som enda nordiska land officiell statistik över konsumtionsbaserade utsläpp, som komplement till de territoriella utsläppen (det vill säga utsläpp som uppstår inom landets gränser, exempelvis från industri, energiproduktion, jordbruk och inrikes transporter), och den parlamentariska Miljömålsberedningen har föreslagit för regeringen att komplettera det klimatpolitiska ramverket med mål om klimatpåverkan från konsumtion och klimatnytta från export (SOU 2022:15; jfr Larsson et al., 2021). Danmark gjorde 2021 en nationell utvärdering av klimatpåverkan från konsumtion, medan det gjorts studier i Finland, Island och Norge utan att resultat från dessa har kommit till användning i den officiella statistiken.

3. STEM är en förkortning av Science, Technology, Engineering och Mathematics, det vill säga naturvetenskap, teknikvetenskap, ingenjörskunskap och matematik. Se vidare Jansson & Sand (2021).

Enligt en forskningsrapport med fokus på bostäder, transporter, livsmedel och konsumtionsvaror som Nordiska ministerrådet låtit ta fram står transporter för cirka 30–40 procent av de totala utsläppen från hushållen i de fem nordiska länderna, medan livsmedel, främst kött och mejeriprodukter, respektive energianvändning i bostäder, mestadels för uppvärmning, står för vardera cirka 20–30 procent (Fråne et al., 2021). En tidigare forskningsrapport som Nordiska ministerrådet låtit ta fram konstaterar att trots starkt miljöengagemang är resursanvändning och klimatpåverkan kopplad till konsumtion i de nordiska länderna bland de största i världen per person, och de fortsätter att öka. Det finns en gräns för vad individuella beteendeförändringar kan åstadkomma för att vända trenden, och det krävs även förändringar av samhällsstrukturer och sociala normer – vilket bland annat innebär att politiska beslutsfattare har en viktig roll i omställningen, med vägledning av forskningsbaserad kunskap (Mont et al., 2013). Det personliga ansvaret att göra någonting åt strukturella förhållanden kan sägas variera med bland annat graden av makt att förändra och privilegier som beror på rådande förhållanden (Young, 2006).

Jämställdhet är en av tre övergripande principer för Agenda 2030⁴, och de länder som skrivit under Parisavtalet har åtagit sig att integrera genus i sina insatser för att bekämpa klimatförändringarna och hantera konsekvenserna av dem. Detta görs emellertid med varierande resultat (IUCN, 2021). Trots studier som pekar på betydande skillnader i konsumtionsmönster mellan gruppen kvinnor och gruppen män (se t.ex. Jarelin & Jacobsson, 2018) finns det inga könsspecifika indikatorer för mål 12 i Agenda 2030 om hållbar produktion och konsumtion. Även relaterade processer inom FN, som det tioåriga ramprogrammet för hållbara konsumtions- och produktionsmönster, med start 2012, är till stor del könsblinda (Bauer et al., 2018). Vikten av att förstå statistiken över konsumtionsbaserade utsläpp nedbruten på olika befolkningsgrupper bekräftas av en delrapport till den sjätte utvärderingen från FN:s klimatpanel (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), IPCC. Av det sammantagna internationella forskningsläget kring klimatpåverkan av individers konsumtionsmönster framgår det bland annat att sociodemografiska faktorer som kön, inkomst och etnicitet har ett stort förklaringsvärde, liksom att ojämlikhet i sig, särskilt i höginkomstländer, leder till ökade utsläpp från konsumtion (Skea et al., 2022).

Genom ovan nämnda ramprogram har *hållbara livsstilar* etablerats som policybegrepp i skärningspunkten mellan den ekonomiska, sociala och ekologiska dimensionen av individers konsumtionsmönster (Gilby et al., 2019; Mao et al., 2019). Hållbara livsstilar har i detta sammanhang definierats som,

[...] handlings- och konsumtionsmönster, som används av människor för att ansluta sig till och särskilja sig från andra, som: tillgodoser grundläggande behov, ger en bättre livskvalitet, minimerar användningen av naturresurser och utsläpp av avfall och föroreningar under livscykeln, och inte äventyrar framtida generationers behov [förf. övers.] (Mont, 2007; se vidare Scott, 2009; Svingstedt & Fuentes, 2013).

Föreliggande rapport syftar till att vidareutveckla kunskapen om hållbara livsstilar, för att anknyta till Agenda 2030 delmål 12.8 om att "säkerställa att människor överallt har den information och medvetenhet som behövs för en hållbar utveckling

4. De andra övergripande principerna är mänskliga rättigheter och att ingen ska lämnas utanför ('leave no one behind'). Se vidare Widegren & Sand (2021) för analyser med genusperspektiv på Agenda 2030.

och livsstilar i harmoni med naturen". Klimatförändringar är inte den enda aspekten av hållbar utveckling, men det är en aspekt som är tydligt mätbar med tanke på den vetenskapliga kunskapen om växthusgaser och mänsklig påverkan. Likaså handlar begreppet livsstilar om så mycket mer än individers konsumtionsmönster, som förvisso hör till de mer mätbara aspekterna. Det omfattar även icke-ekonomiska aspekter av våra liv, som att ta hand om barn eller äldre föräldrar, umgås med våra vänner eller ägna oss åt lek, volontärarbete och aktivism. Allt detta påverkar vårt välbefinnande och har också en direkt eller indirekt klimatpåverkan (Akenji et al., 2021). Genom att relatera livsstilar till samhällsstrukturer och sociala normer, baserade på kön och andra kategorier, som klass, ras, etnicitet och ålder, kan beslutsfattare få ökad förståelse om möjligheter och hinder för hållbar utveckling.

Genus som analytiskt perspektiv på klimat och livsstilar

En rad studier har åskådliggjort skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp, med avseende på klimatförändringarnas negativa konsekvenser för deras livsvillkor, hälsa och säkerhet, samt skillnader inom grupperna beroende på kategorier som ras, etnicitet, klass, sexualitet, ålder, funktionsvariation och politisk geografi (stad och landsbygd, det globala Syd och det globala Nord, etcetera) (Rao et al., 2019). Det finns även skillnader med avseende på makt och inflytande över de aktörer och sektorer – exempelvis industri, energiproduktion och transporter – som åstadkommer de största klimatutsläppen, liksom de arenor och institutioner där klimatpolitiska beslut fattas (Ergas & York, 2012). Samtidigt är kvinnor generellt mer benägna till beteendeförändringar av miljöhänsyn än vad män är (Dzialo, 2017). Dessutom är oro över klimatförändringar i det globala Nord vanligare i gruppen kvinnor än i gruppen män (Lewis et al., 2019). Särskilt stor är oron bland unga (Hickman et al., 2021).

För att inte befästa könsstereotyper behöver kunskapsunderlag för beslutsfattande baseras på analyser av genus som går bortom rent deskriptiva redogörelser för skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp (Widegren & Sand, 2021; jfr Arora-Jonsson, 2014). Som analytiskt begrepp synliggör genus hur gemensamt delade idéer, föreställningar, handlingar och praktiker bidrar till att forma individer och grupper, och det är inte någonting fast utan görs, utmanas och återskapas ständigt (West & Zimmerman, 1987; Butler, 1990). Begreppen femininitet och maskulinitet har sedan 1800-talet använts för att beskriva mänskliga karaktärssegenskaper, potentiellt möjliga att förkroppsliga för både kvinnor och män, men sociala normer gör att kvinnor tillskrivs femininitet och män tillskrivs maskulinitet (Nordberg, 2004). Särskilt problematiska kan normerna vara för LGBTI-personer, som ickebinära och andra transpersoner vars könsidentitet inte överensstämmer med omgivningens förväntningar, vilket kan få konsekvenser med avseende på deras hälsa, välmående och livsvillkor (Siverskog & Måwe, 2021).

Också yrken, intressen och kunskapsområden könsmärks som i varierande grad feminina eller maskulina, vilket kommer till uttryck i såväl arbetslivet som den privata sfären (se t.ex. Kanter, 1977). Exempelvis förknippas femininitet med socialt reproduktivt arbete, eller omsorgsarbete, det vill säga allt arbete som behövs för att fostra nya människor, för att reproducera vardagen i hushållen som ger näring, trygghet och möjlighet till återhämtning för människokroppen (Beier, 2018). Det

präglar också arbetslivet (Badgett & Folbre, 1999). På ett motsvarande sätt förknippas teknik och maskiner med maskulinitet (Berner, 1996; Jansson & Sand, 2021). Genom att utöva normer om femininitet respektive maskulinitet gör sig individer till kvinnor respektive män, enligt den binära könsmodell som är norm i många samhällen, men könsnormer kan också omförhandlas och genus förändras – som när kompetenskraven i arbetslivet eller könsfördelningen i ett yrke ändras (Abrahamsson, 2002; Acker, 2006).

Begreppet livsstil kan användas för att förstå hur individer gör genus, på pragmatisk nivå (förhandlingar om konkreta uppgifter inom arbetsdelningen i ett hushåll såväl som på arbetsmarknaden) och på semantisk nivå (identitet, värderingar och attityder som ger handlingar mening). I moderna samhällen är inte bara aktiviteter inom arbetsliv och hushåll av betydelse, då även andra sfärer av det sociala livet – fritidsaktiviteter – är viktiga för att definiera identitet och grupptillhörighet i termer av kön, klass, etnicitet, etcetera (Vogl & Baur, 2018). Femininiteter och maskuliniteter är av relevans för hållbara livsstilar, då engagemang för återvinning och kost med låg klimatpåverkan förstås som omsorgsarbete som i hög grad kvinnor tar ansvar för (Murphy & Parry, 2021), medan grön teknologi som solpaneler och elbilar tilltalar teknikintresset hos män (jfr Hultman & Pulé, 2018), samtidigt som konsumtionskultur förstås som ett feminint område där framför allt kvinnor engagerar sig i identitetsskapande genom bland annat mode och kosmetika (Petersson McIntyre, 2011; Soper, 2009). Som forskning inom hälsa, levnadsvanor och livsvillkor demonstrerat finns det ett samspel mellan agens och struktur, det vill säga att de individuella val (agens) som kommer till uttryck i livsstilar beror på individers möjligheter utifrån klass, kön, ålder, ras och etnicitet (struktur), samtidigt som livsstilspraktiker kan både förändra och befästa dessa strukturer (Cockerham, 2005). Genusanalyser av livsstilar främjas av en intersektionell ansats, som utforskar hur normer kring kön samspelar med bland annat klass, ålder och etnicitet för att skapa skillnader i identitet, livsvillkor och inflytande (Kaijser & Kronsell, 2014; jfr Magnusdottir & Kronsell, 2021). Sådana analyser kan föra hållbarhetsarbetet framåt genom att bidra med förståelse av komplexa samspel mellan natur och samhälle, samt att utmana etablerade föreställningar om människors förhållningssätt till klimat, exempelvis "fattiga kvinnor" som särskilt sårbara, "nordbor" som miljömedvetna eller "urfolk" som ekologiska (Kaijser, 2011; jfr Bauhardt, 2013). De är också av relevans för klimaträttvisa, ett begrepp som tas upp i Parisavtalet och som ansluter till den övergripande principen i Agenda 2030 om att ingen ska lämnas utanför ('leave no one behind') (J. Paavola & Adger, 2002; Kivimaa et al., 2021).

Avslutningsvis någonting om terminologin i den följande forskningsöversikten: I de artiklar som refereras används både kön och genus som begrepp. Dels talas det om skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp, och kön används som variabel, enligt den binära könsmodell som präglar de kvantitativa studierna i underlaget. Dels beskrivs och analyseras föreställningar, normer och stereotyper kopplade till kön, liksom till kategorier som ålder, klass och etnicitet. De flesta artiklarna är skrivna på engelska, och det förekommer att *gender* snarare än *sex* används för att referera till kön som variabel. I framställningen här eftersträvas dock en användning av begreppen som är konsekvent i förhållande till ovanstående genomgång, snarare än hur de används i det refererade underlaget. I artiklarna förekommer också termer som "västvärlden", "industriländer" (och

"utvecklingsländer"), "höginkomstländer" (och "låg-" samt "medelinkomstländer") och "det globala Nord" (och "det globala Syd"), beroende på kontext och vetenskaplig ämnestradition. Genomgående används här "det globala Nord" respektive "det globala Syd", där den förstnämnda termen omfattar länder i Nordamerika och Europa (framför allt Västeuropa och Norden), samt Australien och Nya Zeeland, som relativt andra delar av världen åtnjuter högt ekonomiskt välstånd och makt på den globala arenan – samtidigt som det finns stora skillnader inom länderna med avseende bland annat på socioekonomisk status och dimensionen centrum-periferi eller stad-landsbygd (Braff & Nelson, 2022).

METODOLOGI

Om sökprocessen

Till grund för den här rapporten gjordes en systematisk litteratursökning med hjälp av KvinnSam, som är ett nationellt bibliotek för genusforskning placerat vid Göteborgs universitetsbibliotek.⁵ Sökstrategin har diskuterats i samråd, genom referenssamtal och kontinuerlig kontakt mellan KvinnSam och rapportens författare. Initialt identifierades tre nyckeltermerna som centrala för litteratursökningen:

1. genus och jämställdhet,
2. klimat och hållbarhet, samt
3. konsumtion och livsstilar.

Med utgång från dessa nyckeltermerna konstruerades sökblock, där närliggande ord och begrepp inkluderades. I syfte att få en bredd av relevanta vetenskapliga publikationer valdes en kombination av både internationella artikeldatabaser (Ebsco, PsycINFO och Scopus) och genusvetenskapliga tidskrifter i Norden (*TGV, Tidsskrift for kjønnsforskning, Kvinder, køn & forskning, Nora, Norma* och *Sukupuolentutkimus*). Söksträngarna har anpassats något beroende på källornas karaktär, exempelvis genom att genusblocket utesluts där genus är underförstått. Sökningen utfördes i november 2021. I december gjordes två kompletterande sökningar i databaserna, med syfte att fånga in fler artiklar på tematikerna kultur respektive klimataktivism. För en mer utförlig redogörelse för sökstrategin, se bilaga 1.

Avgränsningar

Tidsmässigt begränsades sökningarna till artiklar publicerade under perioden 2007–2021, ett spann på femton år.⁶ De resulterade i tre träfflistor med sammanlagt 1388 poster (huvudsökning 1120, kultur 200 och klimataktivism 68), efter dubblettrensning som levererades i verktyget Rayyan QCRI. En första granskning genomfördes av rapportförfattaren, för att baserat på abstracts gallra bort poster utan relevans och göra en preliminär sortering på teman. Som material för analys avgränsades forskningsöversikten till sakkunniggranskade ("peer reviewed") artiklar i vetenskapliga tidskrifter, som vid det här skedet av processen utgjordes av 289 poster. Dessa levererades i fulltext i verktyget Zotero, där en andra granskningsomgång vidtog med utgång från på förhand uppställda kriterier:

5. För mer information om KvinnSam: www.ub.gu.se/kvinn.

6. Termen *hållbara livsstilar* kan sägas ha fått sin nuvarande tillämpning inom FN-systemet 2007 (Mont, 2007).

1. Norden eller andra länder som är jämförbara kulturellt och/eller med avseende bland annat på ekonomisk standard (exempelvis utslöts material med empiri enbart från det globala Syd);
2. Konsumtionsmönster och livsstilsfrågor av relevans för hållbar utveckling (exempelvis utslöts material som avgränsade sig enbart till individrelaterade hälsoaspekter av kosthållning);
3. En för rapportens frågeställning relevant köns- eller genusanalys (exempelvis utslöts material där kön användes som variabel men där ingen genomgripande analys gjordes utifrån detta).⁷

Efter denna granskning återstod 87 sakkunniggranskade artiklar i vetenskapliga tidskrifter.

Tematisk indelning av materialet

De inkluderade artiklarna har genomgått en närläsning och tematiserats utifrån respektive studies huvudsakliga fokus, där det fanns överlappning i ett fåtal fall.⁸ Det rör sig om följande teman:

1. Livsmedel (26 artiklar);
2. Bostad och energi (13 artiklar);
3. Kläder och konsumtionsvaror (14 artiklar);
4. Transporter (14 artiklar);
5. Arbete och tidsanvändning (8 artiklar);
6. Kultur och turism (7 artiklar); samt
7. Aktivism och påverkan (11 artiklar).

7. Kön syftar här på kvinnor och män, samt – i materialet mycket marginaliserat – ickebinära, som statistiska kategorier. Att utgå från genus som analytisk kategori handlar, som beskrivet i bakgrundskapitlet, om att undersöka hur maktstrukturer, normer och föreställningar om kön påverkar samhället och, i det här fallet, människors livsstilar.

8. De artiklar som berör mer än ett tema diskuteras på flera ställen, och det anges i texten när det förekommer.



Figur 2. "Livsstilshjulet", framtaget av Mistra Urban Futures, illustrerar prioriterade områden för förändring.

Källa: Eneqvist & Kalmendal (2017). Illustratör: Louise Quistgaard

För vägledning i arbetet med att identifiera dessa teman användes det så kallade livsstilshjul som tagits fram av Mistra Urban Futures, en centrumbildning finansierad av Stiftelsen för miljöstrategisk forskning, Mistra, 2010–2019. Livsstilshjulet, som inte vilar på någon uttalad genusanalys, ska underlätta i det praktiska arbetet med att prioritera områden för insatser syftande till att minska resursförbrukning och klimatpåverkan. De sju teman som artiklarna i översikten sorterats in under kan relateras till livsstilshjulets olika områden, även om de inte är identiska med dem: Mat, Bostad, Konsumtion, Resor, Arbetet & Utbildning, Fritid, samt Samhällsengagemang (Eneqvist & Kalmendal, 2017; jfr Fråne et al., 2021).

FORSKNINGSÖVERSIKT

I följande del, som är rapportens huvuddel, refereras forskning med genusperspektiv på hållbara livsstilar. De studier som refereras är efter innehåll sorterade på sju övergripande teman:

1. Livsmedel;
2. Bostad och energi;
3. Kläder och konsumtionsvaror;
4. Transporter;
5. Arbete och tidsanvändning;
6. Kultur och turism; samt
7. Aktivism och påverkan.

Varje kapitel avslutas med sammanfattande resultat och reflektioner, med utgång från rapportens syfte att bland annat synliggöra och utmana könsstereotyper i förhållande till konsumtion och livsstil, samt studera och analysera hållbarhets- och livsstilsbegrepp utifrån ett brett intersektionellt genusperspektiv. Mot bakgrund av målsättningen att bekämpa klimatförändringarna, med specifikt fokus på klimatpåverkan från konsumtion och livsstilar, åskådliggörs femininiteter och maskuliniteter som både hinder och möjligheter. Vilka genus, förkroppsligade genom vardagspraktiker, möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, och hur kan genus som komplexa och föränderliga fenomen omförhandlas för mindre klimatpåverkan?

LIVSMEDEL

I de nordiska länderna står maten för upp till en tredjedel av hushållens klimatpåverkan, och däribland bidrar kött till den största delen utsläpp av växthusgaser och förbrukning av resurser (Fråne et al., 2021). Under samma period som klimatet blivit en samhällsfråga av vikt har köttkonsumtionen ökat. Förutom mängden som konsumeras är användandet av konstgödsel och bekämpningsmedel, liksom transporter från livsmedelsexporterande länder, aspekter som påverkar den ekologiska hållbarheten.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på konsumtion av livsmedel belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar om attityder och beteende i relation till köttkonsumtion respektive vegetarianism, samt till ekologiska och närproducerade livsmedel. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Övergripande om livsmedelskonsumtion

Sex studier handlar om övergripande aspekter av livsmedelskonsumtion. Carlsson Kanyama et al. (2021) undersöker mängden utsläpp av växthusgaser per individ relaterat till livsmedel, semesterresor och heminredning, baserat på registerdata för konsumtionen hos 3 491 hushåll i Sverige (varav 2 871 genomsnittliga flerpersonshushåll, 369 genomsnittliga singelhushåll med män och 251 genomsnittliga singelhushåll med kvinnor). Resultatet tyder på att singelhushåll, särskilt med män, genererar mer utsläpp per individ än hushåll med flera personer. Framför allt förklaras skillnaden av att flerpersonshushåll inkluderar barn, som inte genererar lika mycket utsläpp som vuxna och därigenom drar ned genomsnittet, och av att män i singelhushåll spenderar mer pengar (70 procent) på utsläppsintensiva varor som bränsle än vad kvinnor i singelhushåll gör. Det finns en liten skillnad mellan kvinnor och män med avseende på kosthållning, där kvinnor totalt sett genererar något mer utsläpp jämfört med män, och kvinnor genererar mer utsläpp från mejeriprodukter medan män genererar mer utsläpp från köttprodukter. I studien utgör livsmedel upp till en fjärdedel (21–25 procent) av hushållens utsläpp, medan resor utgör en tredjedel (30–33 procent). De mest utsläppsintensiva livsmedlen, räknat per prisenhets (SEK), är i fallande ordning lamm, mjölk, nötkött (oksekød/oksekjøtt), ost och kyckling. Det kan jämföras med sojabaserat köttsubstitut, veganost, tomater, tofu och sallad, som i fallande ordning ger minst utsläpp per prisenhets (SEK). Växtbaserade substitut kan variera i pris jämfört med det de ersätter: Havrebaserade substitut för mejeriprodukter är upp till 50 procent dyrare än den animaliska produkten, medan köttsubstitut kan vara både billigare och dyrare.

I en genomgång av tidigare studier undersöker Vinz (2009) betydelsen av genusperspektiv på relevanta aspekter av hållbarhet, som transporter, avfallshantering,

samt produktion och konsumtion av textilier och livsmedel. Resultatet tyder på att det finns en könad arbetsdelning i hushållet, där kvinnor ansvarar för planering, inköp och tillagning av livsmedel, liksom för att sortera och göra sig av med hushållsavfall. När avfallshantering görs till en fråga om konsumentansvar, och därmed en uppgift inom det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, innebär det en feminisering av ansvaret för miljön där ytterligare börda i praktiken läggs på kvinnor. Kvinnor är som grupp mer orienterade mot hälsoaspekter och kaloriinnehåll, äter mer frukt och grönsaker och tenderar att följa kostrekommendationer, medan män som grupp är mer orienterade mot njutning och att äta vad de upplever som gott. Män äter kött oftare och i större mängd än kvinnor, vilket kan relateras till könsmaksordningen i samhället och att kött förknippas med styrka, potens och makt, värden som i sin tur förknippas med maskulinitet.

Temme et al. (2015) undersöker skillnader i kosthållning, med avseende på kön och ålder, relaterat till klimatpåverkan, baserat på intervjuer med 3 818 respondenter i Nederländerna i åldrarna 7–69 år, vilka vid två olika dagar tillfrågats om vad de ätit det senaste dygnet. Resultatet tyder på att koldioxidekvivalenterna för den dagliga kosten är minst för flickor (3,2 kg), följt i stigande ordning av pojkar (3,6 kg), kvinnor (3,7 kg) och män (4,8 kg). Det finns betydande skillnader inom grupperna, där största skillnaderna mellan olika grader av utsläppsintensiv kost beror på kött, ost och mejeriprodukter såväl som läsk (flickor, pojkar och kvinnor) och alkoholhaltiga drycker (män). Allra störst betydelse har konsumtionen av kött. Ernstoff et al. (2020) undersöker betydelsen av kön och utbildningsnivå för kosthållningen i relation till klimat och hälsa, baserat på den nationella kostundersökningen i Schweiz med 3 860 respondenter. Resultatet tyder på att män konsumerar nästan dubbelt så mycket kött och spannmål än kvinnor, och att män med högre utbildning konsumerar mer och dyrare kött än män med lägre utbildning, medan kvinnor med högre utbildning konsumerar mindre kött än kvinnor med lägre utbildning.

Korkala et al. (2014) undersöker hur kunskap om och oro för klimatförändringar samt sociodemografiska faktorer återspeglas i val av kost för unga vuxna, baserat på en enkät med 1 623 respondenter i Finland, ålder 20–27 år. Resultatet tyder på att kvinnor väljer mer klimativänlig kost i högre utsträckning än män, och att oro för klimatförändringar förstärker denna effekt även om denna faktor påverkar både män och kvinnor, medan kunskap om klimatförändringar hade endast ett svagt samband bland kvinnor men inget alls bland män. Mäkinen & Vainio (2014) undersöker olika hinder för unga vuxna att välja mer klimativänlig kost, baserat på en enkät med 350 respondenter (universitetsstudenter) i Finland. Resultatet tyder på att invanda beteenden samt ifrågasättande av kostens betydelse för klimatet anses ha störst betydelse. Kvinnor anser höga priser och bristfälligt utbud vara av större betydelse än vad män gör. Vegetarianer ser mindre hinder att välja mer klimativänlig kost än vad personer som äter kött gör.

Kött, vegetarianism och alternativa proteinkällor

Två studier tar sig an föreställningar kring vegetarianism och djurhållning i form av forskningsöversikter. Modlinska et al. (2020) undersöker olika genusaspekter av kött och vegetarianism. Resultatet tyder på att män som äter kött har en betydligt mer negativ syn på vegetarianer/veganer än vad kvinnor som äter kött har, och att män som äter kött uppfattas som mer maskulina än män som är vegetarianer/veganer.

Vidare blir män som är vegetarianer/veganer oftare retade, hånade och förlöjligade för sina kostvanor än vad kvinnor blir, inte sällan med anspelningar på deras maskulinitet och sexualitet. I det globala Nord är det dubbelt så vanligt bland kvinnor än bland män att vara vegetarianer/veganer, vilket kan förklaras med normer som förknippar maskulinitet med köttätande. Det vanligaste motivet till att undvika kött är relaterade till hälsa, att äta nyttigt och att kontrollera kroppsvikten (även när det till sina konsekvenser är skadligt för hälsan). Vegetarisk kost kan för flickor och kvinnor vara ett socialt accepterat sätt att äta mindre kaloririk kost, då hälsosam mat och mindre portioner förknippas med femininitet. Denna kroppsmedvetenhet är också vanligare bland män som är vegetarianer/veganer än bland män som äter kött. Förutom hälsorelaterade motiv finns hänsyn till djurens välbefinnande och andra etiska motiv, vilket är mer vanligt bland kvinnor än bland män. Detta visar sig också i skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i uppfattningar i frågor som huruvida djur är medvetna och kan uppleva lidande, exempelvis relaterat till djurförsök i medicinska syften eller användning av djur i underhållning.

I en genomgång av tidigare studier undersöker Cornish et al. (2016) olika faktorer bakom attityder och graden av omtanke för djurens välbefinnande hos allmänheten. Resultatet tyder på att inställningen hos allmänheten är kopplad till sociodemografiska faktorer, som ålder, kön, religion, boende i städer eller på landsbygd, såväl som till uppfattningar om intelligens och kognitiv förmåga hos vissa arter, där djur som anses mer intelligenta och närstående människan ges större omtanke. Gruppen kvinnor uppvisar större omsorg än gruppen män, och inflytandet av normer kring femininitet och maskulinitet skapar skillnader inom grupperna då personer som identifierar sig som feminina uppvisar större grad av omsorg än personer som identifierar sig som maskulina. Yngre personer uppvisar större grad av omsorg än äldre personer, som präglas av ett mer instrumentellt förhållningssätt. Oavsett sociodemografiska faktorer har kunskap ännu starkare inverkan på omsorgen om djurens välbefinnande, och det finns en omfattande kunskapslucka när det gäller djurvälstånd i livsmedelsproduktion.

Eker et al. (2021) undersöker omfattning av och sociodemografiska faktorer bakom intresse för hållbara livsstilar, särskilt växtbaserad kost, på global nivå, baserat på målgruppsegmenteringsdata för Facebook-användare i 131 länder. Resultatet tyder på att utbildningsnivå är den starkaste faktorn bakom intresse för vegetarianism, följt av kön, landets genomsnittliga inkomstnivå, ålder och region (där det exempelvis i Västeuropa och Sydostasien finns ett stort intresse, medan exempelvis Östeuropa och Afrika söder om Sahara uppvisar motsatta förhållanden). Kvinnor, samt unga vuxna och medelålders (20–49 år), uppvisar störst intresse för vegetarianism. Intresset är också störst i höginkomstländer, men det är även där som köttkonsumtionen är mest omfattande. I låginkomstländer är utbildningsnivå mer utslagsgivande än i höginkomstländer, där effekten av utbildning i viss mån motverkas av landets inkomstnivå.

Mohr & Schlich (2016) undersöker sociodemografiska variabler såväl som klimat- och miljörelaterade attityder kring konsumtion av livsmedel, baserat på en enkät med 1 040 respondenter i Tyskland. Resultatet tyder på att variabler som kön, ålder och utbildningsnivå har ett större förklaringsvärde, särskilt i relation till kött, än altruistiska eller abstrakta värderingar. Kvinnor, personer i medelåldern och högutbildade har en större benägenhet att välja mer klimatvänlig kost än andra grupper, och valen påverkas av faktorer som varifrån livsmedel kommer och hur det

har processats. Rosenfeld & Tomiyama (2021) undersöker skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i köttkonsumtion och syn på vegetarianism, baserat på en enkät med 1 706 respondenter i USA. Resultatet tyder på att en hög grad av självrapporterad identifikation med en traditionell maskulinitet hos män samvarierar med större konsumtion av nötkött (oksekød/oksekjøtt) och kyckling samt en negativ inställning till vegetarianism, medan omvänt en låg grad av identifikation med en traditionell maskulinitet är samstämmig med öppenhet för vegetarianism av miljöskäl (studien fann inga effekter relaterade till fläsk/svin eller fisk). Hos kvinnor finns ingen samvariation mellan identifikation med femininiteter och öppenhet för vegetarianism, men för kvinnor med en hög grad av identifikation med en traditionell femininitet är det framför allt hälso- snarare än miljöaspekter som motiverar valet.

Fyra studier tar sig specifikt an temat maskulinitet i relation till köttkonsumtion eller vegetarisk kost. Bogueva et al. (2020) undersöker inställningen till vegetariska kostval, baserat på en enkät med 1 053 respondenter (män) i Australien, såväl veganer som köttätare i varierande grad. Resultatet tyder på att de som har valt vegetarisk kost föredrar att inte vara socialt identifierbara som vegetarianer, av rädsla för att behöva möta fördomar om omanligt beteende. Schösler et al. (2015) undersöker hur skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män relaterat till köttkonsumtion kan variera i skärningspunkten med andra gruppindelningar, baserat på en enkät med 1 057 respondenter från tre olika etniska grupper i Nederländerna (majoritetsbefolkning samt med kinesisk respektive turkisk bakgrund), ungefär hälften kvinnor och hälften män, i åldrarna 18–35 år. Resultatet tyder på att kopplingen mellan maskulinitet och kött är starkast bland dem som är mest präglade av traditionella könsnormer. Kombinationen av starkt traditionell maskulinitet och en livsmedelsmiljö i det globala Nord, med stort utbud av kött till en låg kostnad, pekas ut som ett betydande hinder för omställning till mer vegetarisk kosthållning.

Kildal & Syse (2017) undersöker inställningen till förslaget om köttfri måndag som diskuterats sedan 2013 i det norska försvaret, baserat på intervjuer med 67 militärer i Norge, varav en femtedel är kvinnor. Resultatet tyder på att framför allt män starkt förespråkar konsumtion av kött, både som en föreställt oöverträffad proteinkälla för att kunna bygga muskler, och som förknippat med trygghet på grund av att det är ett centralt inslag i den traditionella familjemiddagen (dagens enda tillredda måltid). Vegetarianer betraktas som avvikande och konstiga, och vegetariska måltider som tråkiga, bristfälliga och utan näring. I en observationsstudie av miljön kring två restauranger i ett hipsterområde av Köpenhamn, Danmark, undersöker Lapiņa & Leer (2016) hur normer kring kön, klass och livsmedel kan samspela. Resultatet tyder på att en urban matkultur centrerad kring kött till stor del vilar på nostalgiska föreställningar om arbetarklassmaskulinitet, samtidigt som dess konsumenter främst tillhör medelklassen. Genom användandet av ironi kan stereotyper kring sexualitet, kön och ras reproduceras, så att kunderna kan känna sig som "riktiga män" fria från krav på "politisk korrekthet", samtidigt som de kan behålla sin självbild som progressiva och trendmedvetna. Som kontrast till föregående studerar Santaoja & Jallinoja (2021) en Facebookgrupp för veganer i Finland med intresse för bland annat chips och öl, genom en kombination av analyser av diskussioner i gruppen och nyhetsartiklar om den samt intervjuer med medlemmar, för att undersöka hur njutningsorienterad (*indulgent*) veganism praktiseras i förhandling med föreställningar om kön, hälsa och politisk aktivism. Resultatet tyder på att detta slags *alternativ hedonism* (Soper,

2008) kan utmana könade föreställningar om veganism, ofta förknippad med femininitetsideal om att äta nyttigt (sallad) och kontrollerat (små mängder), helst för att hålla nere vikten, såväl som dominerande maskulinitetsideal om att äta rött kött och snabbmat i mängder, och därigenom erbjuda öppningar mot att ställa om till en vegetarisk kosthållning.

Tre studier undersöker inställningen till att äta insekter, en proteinkälla som har en rad fördelar jämfört med uppfödning av grisar och nötkreatur (kvæg/kveg) exempelvis när det gäller utsläpp av växthusgaser och andra miljöpåverkande ämnen. Verbeke (2015) undersöker olika faktorer bakom graden av villighet att äta insekter, baserat på en enkät med 368 respondenter i Belgien (Flandern) som äter kött. Resultatet tyder på att ungefär en av fem kan tänka sig detta, och att det är dubbelt så sannolikt bland män än bland kvinnor. En positiv grundinställning till att minska köttkonsumtionen ökar sannolikheten, medan neofobi (rädsla för det obekanta) starkt minskar den. Mest sannolika som "early adopters" är unga män utan stark anknytning till köttätande, som är öppna för att testa nya saker och som bryr sig om miljökonsekvenserna av sin kosthållning. Laureati et al. (2016) undersöker olika faktorer bakom graden av villighet att äta insekter, baserat på en enkät med 341 respondenter i Italien. Resultatet tyder även i denna studie på att neofobi har den starkaste effekten, men däremot tycks inställningen i hållbarhetsfrågor inte göra någon skillnad. Män är mer villiga än kvinnor att äta insekter, och yngre personer mer än äldre. Över hälften av respondenterna är positiva till användningen av insekter som djurfoder. Lammers et al. (2019) undersöker fenomenet neofobi närmare, genom att jämföra villigheten att äta burgare av processade skalbaggs-larver (*Alphitobius diaperinus*) respektive att äta larverna direkt, baserat på en enkät med 516 respondenter i Tyskland. Resultatet tyder på att bearbetningsgraden, hur igenkännbara insekterna är, har stor betydelse för villigheten att äta dem. En betydligt högre andel kan tänka sig att äta insektsburgare än hela larver. Fler män än kvinnor är villiga att äta insekterna hela, medan det inte finns någon könsskillnad när det gäller insektsburgare. Inte heller enligt denna studie tycks inställningen i hållbarhetsfrågor göra någon skillnad.

Närproducerat, ekologiskt och rättvisemärkt

Tre studier tar sig an konsumenters attityder till olika slags eko- eller rättvisemärkta livsmedel. Leeuw et al. (2014) undersöker skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i avsikt att köpa rättvisemärkta livsmedelsprodukter, baserat på en enkät med 782 respondenter, ungefär hälften kvinnor och hälften män, som är universitetsstudenter i Luxemburg. Resultatet tyder på att kvinnor rapporterar mer positiv inställning till rättvisemärkning, samt högre moralisk skyldighet och starkare avsikter att köpa dessa. För män är relationen mellan attityd och beteende av särskild betydelse, och de kan behöva övertygas om fördelarna med rättvisemärkning, medan det för kvinnor är mer avgörande med yttre faktorer som underlättar köp, exempelvis lägre pris och större utbud. Vecchio & Annunziata (2015) undersöker betydelsen av olika sociodemografiska faktorer för villigheten att betala för klimat- och/eller rättvisemärkt choklad, baserat på experiment med 80 deltagare i Italien, ungefär hälften kvinnor och hälften män i åldrarna 18–35 år. Resultatet tyder på att ålder, kön och inkomst har en signifikant effekt, det vill säga att äldre, kvinnor och personer med högre inkomst är mer villiga att betala för eko-

och/eller rättvisemärkt choklad. Vitale et al. (2020) undersöker olika faktorerers betydelse för stormarknadskonsumenter attityder till och benägenhet att köpa ekologiskt märkta fiskeriprodukter (ansjovis), baserat på en enkät med 560 respondenter i Italien, ungefär hälften kvinnor och hälften män i åldrarna 18 år och uppåt. Resultatet tyder på att bland annat kön och familjesituation samt kunskap om ekomärkning och marina förhållanden är av signifikant betydelse. Kvinnor som grupp är särskilt lyhörda för betydelsen av ekomärkning, och deras preferenser förstärks av informationsinsatser samt en inre motivation att skydda marina livsmiljöer.

Två studier tar sig an sociala aspekter av livsmedelsproduktion. Pilgeram (2012) undersöker hur normer om ras, klass och kön påverkar konstruktionen och praktiken av hållbart lokalt jordbruk, baserat på deltagande observationer på bondens marknad, en fysisk marknadsplats där mer eller mindre småskaliga matproducenter kan sälja direkt till konsumenter, samt observationer på gårdar och intervjuer med konsumenter i USA. Resultatet tyder på att föreställningar kring bondens marknad betonar hälso- och ekologiska aspekter snarare än förutsättningar för ett socialt hållbart livsmedelssystem, samtidigt som föreställda hälsoaspekter av småskalig och lokal produktion av livsmedel i marknadsföringen förknippas med normer om den vita medelklassens heterosexuella kärnfamilj. McMahon (2011) undersöker hur anpassningen av nationella bestämmelser för livsmedelsproduktion för en global marknad påverkar den ekonomiska livskraften för småskaliga jordbruk, baserat på intervjuer med 25 småskaliga boskapsuppfödare (kvinnor) i Kanada. Resultatet tyder på att om livsmedelssystemet ska kunna präglas av social och ekologisk hållbarhet kräver det genusanalyser som förmår problematisera rådande föreställningar om livsmedelskonsumenter som globala medborgare, en privilegierad position där sociala strukturer baserade på kön, klass och etnicitet osynliggörs.

Två studier tar sig an normer kring bland annat kön i hållbarhetsstrategier och marknadsföring hos livsmedelsföretag. Genom analyser av marknadsföringsmaterial från det svenska kaffemärket Zoégas (ägt av det multinationella livsmedelsföretaget Nestlé) undersöker Lauri & Bäckström (2019) hur reklamkampanjen *Coffee by Women* för att kunna sälja mer kaffe använder sig av idéer hämtade från utvecklingspolitik med fokus på bemyndigande (*empowerment*) av kvinnor i det globala Syd (jfr Widegren & Sand, 2021), kombinerat med ett betonande av möjligheten för konsumenter i det globala Nord att göra nytta. Resultatet tyder på att företagets kampanjer bygger på föreställningar om gemensamma intressen för konsumenter och kaffebönder, framställt som ett globalt systemskap, som osynliggör politiska konflikter kopplade till klimatförändringar och global handel. Genom att göra feministiska värderingar till produkter som kan köpas på en marknad, så kallad kommodifiering, styr kampanjerna människors önskan om förändring mot konsumtion genom att anspela på ett slags plikt till etisk, individuell njutning. Genom analyser av policydokument och marknadsföringsmaterial från det multinationella företaget Unilever undersöker Doyle et al. (2020) hur hållbarhetsagendan hos en global producent av livsmedel och dagligvaror, som exempel på klimatpolitiken i företagssektorn, mobiliserar affektiva och känslomässiga aspekter av vardagsliv och sociala relationer. Resultatet tyder på att företagets uppmuntran till varumärkesproduktion reproducerar traditionella normer kring kön, klass, ras och familj, där den vita medelklassmannen framställs som "hjälten" (*good guy*) och familjeförsörjaren, medan kvinnan med sin kropp framställs som den naturliga frambringaren av framtida generationer av

ansvarsfulla konsumenter. Med budskap om ett föregivet demokratiskt budskap om konsumentmakt som allas ansvar för framtiden riskerar klimatfrågan att avpolitiserats och behovet av samhälleliga åtgärder mot klimatförändringarna att osynliggöras.

Sammanfattning och reflektioner: Livsmedel

Livsmedel står för en betydande del av hushållens resursförbrukning och utsläpp av växthusgaser, och genom olika steg av produktionskedjan uppstår konsekvenser för människor, djur och ekosystem. En aspekt är utsläppsintensiteten hos olika typer av livsmedel – med höga utsläpp från djuruppfödning och lägre utsläpp från odlad föda. I de refererade studierna, som utgör nästan en tredjedel av materialet i forskningsöversikten, framträder ett mönster präglad bland annat av kön, ålder, klass och etnicitet, med avseende på inställningen till vegetarisk respektive icke-vegetarisk kost. Animalisk kost har större klimatpåverkan än vegetarisk kost, och gruppen män konsumerar mer kött än gruppen kvinnor. Attityder till klimatförändringar påverkar individers kosthållning i riktning mot minskad köttkonsumtion till förmån för vegetabilisk kost, oavsett kön, och gruppen kvinnor är mer bekymrad om klimatet än gruppen män. Emellertid tycks andra motiv än klimathänsyn ha betydelse för skillnaden i köttkonsumtion mellan kvinnor som grupp och män som grupp, motiv som har tydlig koppling till normer om femininitet och maskulinitet. Kvinnor som grupp är mer orienterad mot kostens hälsoaspekter och kaloriinnehåll, äter mer frukt och grönsaker och tenderar att följa kostrekommendationer, vilket innebär mindre klimatpåverkan, och det kan vara ett uttryck för kulturella normer i det globala Nord som förknippar femininitet med att bry sig om sitt utseende och hålla efter sin kroppsvikt. Män som grupp är mer orienterad mot njutning och att äta det som de upplever som gott, vilket i kombination med normer som förknippar kött med maskulina ideal som styrka, kraft och dominans leder till större köttkonsumtion. Dessa normer om maskulinitet visar sig också i att män som är vegetarianer blir ifrågasatta om att inte vara "riktiga män", med nedvärderande anspelningar om femininitet och homosexualitet.

Förmågan till omsorg, särskilt förknippad med femininitet, har visat sig påverka attityder till djurhållning och graden av omtanke för djurens välbefinnande, vilket i förlängningen har betydelse för inställningen till köttkonsumtion och vegetarisk kost. Också här finns en skillnad mellan kvinnor som grupp och män som grupp, då det är vanligare bland kvinnor än bland män att vara vegetarianer liksom att vara bekymrade om djurens välbefinnande. Skillnader inom grupperna tycks bland annat bero på att personer som uppfattar sig som feminina, oavsett kön, uppvisar större grad av omsorg än män som uppfattar sig som maskulina. När det gäller inställningen till att äta insekter, en proteinkälla med lägre klimatpåverkan än traditionellt kött, är den mer positiv bland män som grupp än bland kvinnor som grupp. Neofobi (rädsla för det obekanta) är en faktor av negativ betydelse, vanligare bland kvinnor än bland män, medan inställningen till att minska köttkonsumtionen av klimatskäl är en faktor av positiv, men inte entydig betydelse.

Ett sätt att hantera ansvaret för konsekvenserna av livsmedelsproduktionen, på miljön samt för människor som arbetar i produktionsapparaten, är framväxten av olika typer av eko- eller rättvisemärkningar. Kvinnor som grupp, är jämfört med män

som grupp, mer positivt inställd till och benägen att betala för eko- eller rättvisemärkta produkter. Inkomst är en faktor som påverkar köpviljan, då valet av dessa produkter ofta innebär en merkostnad för konsumenten. Eftersom kvinnor ofta ansvarar för planering, inköp och tillagning av livsmedel i hushåll uppbyggda kring heterosexuell parbildning, innebär det ett slags feminisering av ansvaret för hållbar utveckling när ansvaret förläggs till individen som konsument, snarare än att ansvaret och kostnaden för social och ekologisk hållbarhet tas av livsmedelsföretagen. Denna individualisering och feminisering reproduceras av företagens marknadsföring, när de i hållbarhetskampanjer anspelar på normer baserade på kön och andra maktordningar och föreställningar om ett globalt systemskap. Ett socialt och ekologiskt hållbart livsmedelssystem är inte möjligt utan att intressekonflikter synliggörs och hanteras.

BOSTAD OCH ENERGI

Tillsammans med industrin och transportsektorn står bostäderna för merparten av energianvändningen i samhället, och med de nordiska ländernas kalla vintrar utgör uppvärmning den största delen av det. Trots energieffektivisering ökar förbrukningen, delvis på grund av en ökad mängd energikrävande elektronik. Teknikutveckling kan framhållas som lösning för mer hållbart boende, samtidigt som den har såväl sociala som ekologiska dimensioner som behöver adresseras. Bostaden som livsstilsmarkör, som bland annat kommer till uttryck i ett intresse för heminredning, förbrukar också resurser och genererar avfall.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på bostaden i ett hållbarhetsperspektiv belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar om attityder och beteenden i relation till energiförbrukning, insatser för ett mer miljövänligt boende, samt frågor om omsorg respektive teknikutveckling. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Övergripande om bostad och energi

I en genomgång av tidigare studier undersöker Mechlenborg & Gram-Hanssen (2020) hur analyser av kön och genus kan bidra till bättre förståelse av energiförbrukning i bostäder. Resultatet tyder på att köns- och genusanalyser kan vara relevanta bland annat genom att sätta hushållen i relation till institutioner i det omgivande samhället, exempelvis arbetslivet och dess könsuppdelning mellan teknikorienterade yrken som domineras av män, respektive omsorgsorienterade yrken där framför allt kvinnor är verksamma. Exempelvis utgörs de anställda i energisektorn, inklusive installatörer i hemmen, i hög grad av män. Energifrågor förstås ofta i första hand utifrån tekniska aspekter, medan sociala dimensioner hamnar i bakgrunden. Köns- och genusanalyser kan också handla om att belysa olika vardagspraktiker som bidrar till energiförbrukning, exempelvis matlagning eller att transportera sig mellan hemmet och arbetsplatsen, och hur dessa präglas av normer kring bland annat kön. Slutligen kan såväl teknikutveckling som grön omställning både påverkas av genusrelationer och bidra till förändring av dessa, mot bakgrund av exempelvis energibesparing och teknikintresse. Exempelvis skulle utvecklingen mot alltmer avancerad teknik (exempelvis "smarta hem") kunna utmana etablerade maskulinitetsideal om gör-det-själv (DIY), alternativt befästa ojämställdheter i synen på expertis inom hushållet och i det omgivande samhället, medan kvinnors generellt större intresse för hållbarhet skulle kunna stärka deras aktörsroll, alternativt befästa ojämställdheter med avseende på ansvar för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet.

Palm & Ellegård (2011) undersöker könade mönster i hushållens vardagsliv, baserat på loggböcker över tidsanvändning hos 463 deltagare (179 hushåll) i Sverige, med ett åldersspann av 10–97 år. Resultatet tyder på att olika typer av energiförbrukning är

kopplade till den ojämställda fördelningen av ansvar för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, exempelvis genom att kvinnor i större utsträckning än män lagar mat samt hämtar och lämnar barn, särskilt i yngre åldrar, på förskola och skola. Insatser för att få hushållen att bli mer effektiva i sin energiförbrukning behöver ta hänsyn till detta, exempelvis genom att anpassas till olika typer av hushåll (singlar, småbarnsfamiljer, pensionärer, etcetera) i stället för att rikta in sig på ett slags genomsnittligt hushåll.

Kopsakangas-Savolainen & Juutinen (2013) undersöker betydelsen av olika sociodemografiska faktorer, attityder i klimatfrågor samt deltagande i kommunala satsningar kring hushållens energiförbrukning, baserat på en enkät med 1 500 hushåll i tio olika kommuner i Finland, varav fem kommuner deltar i en satsning på att uppnå koldioxidneutralitet och resten är jämförbara kommuner som inte deltar. Resultatet tyder på att kvinnor är mer benägna än män att ändra sitt beteende för att spara energi, liksom de som ser vikten av att begränsa klimatförändringarna, medan hushåll är mindre benägna att minska energiförbrukningen ju högre deras inkomst är. Samtidigt korrelerar arbetslöshet negativt med oron för klimatförändringar, det vill säga att personer som har ett arbete är mer bekymrade för klimatet, medan det inte finns några tydliga skillnader mellan olika grupper på arbetsmarknaden vid sidan av denna faktor.

Tre studier tar sig an olika aspekter av förnybar energi. Kosenius & Ollikainen (2013) undersöker vilken betydelse olika sociodemografiska faktorer samt attityder i miljöfrågor har för inställningen till olika energikällor, baserat på en enkät med 1 304 respondenter i Finland. Resultatet tyder på att hög inkomst, manligt kön, ung ålder och miljövänliga attityder ökar sannolikheten att välja – och betala mer för – förnybara energi. Vindkraft är, med viss geografisk variation, den mest populära energikällan i en jämförelse med vattenkraft och biogas. Värderingen av att bevara biologisk mångfald påverkar valet mellan olika förnybara energikällor. Campos & Marín-González (2020) undersöker prosumenters⁹ kollektiva identiteter, lärande och handlingsaspekter, samt sociopolitiska motståndare, baserat på analyser av webbplatser, bloggposter och annan relevant dokumentation (manifest, verksamhetsbeskrivningar, intervjuer med företrädare, etcetera) av 46 prosumentinitiativ kring förnybar energi i åtta europeiska länder (Belgien, Frankrike, Tyskland, Italien, Nederländerna, Portugal, Spanien och Storbritannien). Resultatet tyder på att projekten uppfattar sig som initiativ för ansvarsfull tillgång till energi, men här betonas i första hand de sociala och ekonomiska dimensionerna av hållbarhet snarare än den ekologiska dimensionen. Några av projekten har en ekofeministisk ansats, med en uttalad ambition att främja kvinnors egenmakt genom deltagande i den gröna omställningen, medan andra betonar jämställdhet i förhållande till energifattigdom (bristande tillgång till energi för att tillgodose de vardagliga behoven, som uppvärmning av bostaden, av exempelvis ekonomiska skäl). Kunskapsskapande aktiviteter och kollektivt lärande är ett centralt inslag i många av projekten, exempelvis för att kunna ta hjälp av varandra för att lösa tekniska problem men också för att höja medvetenheten hos allmänheten kring klimat- och miljöaspekter av produktion och konsumtion av energi. Eftersom projekten explicit eller implicit utgår från ett ifrågasättande av traditionella energisystem utgör de en utmaning mot etablerade energiproducenter, inte minst storbolag inom fossila

9. 'Prosumert' (producent/konsument), eng. *prosumer (producer/consumer)*, är en beteckning för individer som både konsumerar och producerar värde, för egenkonsumtion eller för andras konsumtion, och som kan få implicita eller explicita incitament från organisationer som deltar i utbytet, exempelvis i en delningsekonomi (Lang et al., 2021).

bränslen som olja och kol, men även kärnkraftsindustrin är föremål för kritik. Standal et al. (2020) undersöker processen att bli prosument, med utgång från solpaneler som exempel, samt hur energipraktiker ser ut i prosumenthushåll, baserat på intervjuer med kvinnor och män, de allra flesta i heterosexuella par, från 28 hushåll i Norge och Storbritannien. Resultatet tyder på att det finns en könsuppdelning i arbetet, baserad på teknikintresse som präglad av maskulinitet samt den ojämställda fördelningen av den obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, och att detta präglar individernas förhållningssätt till övergången från konsument till prosument av energi. Kvinnor är ofta intresserade av energiomställning, både som klimatanpassning och ekonomisk besparing, men teknologin i fråga förstås som en manlig domän vilket skapar hinder för deras delaktighet. (Som kontrast förstås "gammal" teknologi, relaterad till matlagning och städning, som en kvinnlig domän.)

Komfort och teknologi i hemmet

Två studier tar sig an aspekter av bostaden som har med hemtrevnad att göra. Hansen et al. (2019) undersöker skillnader i preferenser för komfort i hemmet med avseende på temperatur, dagsljus, buller och frisk luft, utifrån olika sociodemografiska variabler, baserat på en enkät med 1 216 respondenter i Danmark. Resultatet tyder på att kvinnor, samt äldre personer, värderar komfort högre än vad män, respektive yngre personer, gör. Föreställningar om hemmet har en stark genusdimension, där kvinnor historiskt sett förknippats med hemmets privata sfär medan män förknippats med den offentliga sfären utanför hemmet. Skillnader i värderingar av komfort i hemmet kan ha ett samband med att kvinnor tillbringar mer tid hemma, med tanke på den ojämställda fördelningen av ansvar för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, och därför är mer angelägna om hemtrevnad. Andra tänkbara delförklaringar som lyfts fram, med avseende specifikt på temperaturaspekterna av komfort – kopplat till såväl ålder som kön – har att göra med sociala normer om kläddvanor och biologiska skillnader i temperaturanpassning. Jack (2020) undersöker attityder och beteenden kring renlighet, mot bakgrund av vatten- och energiförbrukning, baserat på 14 fokusgruppsamtal med totalt 57 deltagare i Sverige, där drygt hälften har bakgrund i andra länder (Columbia, Grekland, Japan, Kina, Nordamerika och Tyskland). Resultatet tyder på att renlighet uppfattas som sammanflätad med en rad olika normer kring friskhet och hälsa, femininitet och maskulinitet, ekologisk hållbarhet etcetera. Kvinnor och personer med en prekär klassposition ses som särskilt upptagna av renlighet, och generellt ses ohållbara renlighetspraktiker som något andra ägnar sig åt.

I en studie som refererades i kapitlet om livsmedel undersöker Carlsson Kanyama et al. (2021) mängden utsläpp av växthusgaser per individ relaterat till livsmedel, semesterresor och heminredning. Resultatet tyder på att singelhushåll, särskilt med män, genererar mer utsläpp per individ än hushåll med flera personer. Kvinnor spenderar 50 procent mer pengar på heminredning än vad män gör, och om inköpen skulle skiftas över från nyproducerat till begagnat, eller att reparera befintliga heminredningsprodukter i stället för att köpa nya, skulle utsläppen från denna kategori kunna minska med 50–70 procent.

I en studie som kombinerar analyser av marknadsföringsmaterial med observationer på mässor för hem och inredning i Schweiz undersöker Offenberger & Nentwich

(2009) hur föreställningar om kön, hållbarhet och teknologi samspelar. Resultatet tyder på att dessa fenomen måste förstås tillsammans, då könade normer präglar tekniska artefakter exempelvis så att anordningar för uppvärmning av hemmet förstås antingen som avancerade verktyg för 'anläggningsförvaltning' eller som dekorativa föremål för 'skapandet av ett bekvämt hem'. Förknippandet av teknologi med maskulina eller feminina sidor av den könsordning som präglar bland annat hemmet får också konsekvenser för förståelsen av hållbar utveckling, med tanke på den starka betoning som finns av tekniska lösningar på problemen.

Greene (2018) undersöker hur vardagsliv samverkar med sociotekniska förändringar, baserat på bland annat intervjuer och observationer med 14 deltagare i Irland med spridning bland annat med avseende på ålder (46–87 år), kön (hälften kvinnor, hälften män), klass, familjestruktur, bostadsort (stad och landsbygd) och rapporterat engagemang i miljöfrågor (från lågt till högt). Resultatet tyder på att utvecklingen av hushållens konsumtion över deltagarnas livstid har formats i ett komplext samspel mellan teknisk förändring, ekonomisk omvandling och offentlig planeringspolitik. I den levda upplevelsen av socioteknisk förändring finns en social differentiering längs dimensioner av klass, kön och generation. Individer från hushåll med högre inkomst uppvisar mer resursintensiva livsstilar, med tidigare tillgång till elektrifiering och införlivande av ny teknologi än andra, medan det för hushåll med lägre inkomst gått långsammare då inköp av teknisk utrustning som vitvaror, hemelektronik och bil krävt ett mer långsiktigt sparande. Införandet av teknik i hemmet präglas av könsnormer och familjestrukturer på ett sätt som speglar den ojämställda fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet då män generellt varit mer skeptiska än kvinnor till inköp av sådant som tvättmaskin, kyl och frys, samtidigt dessa tekniska innovationer frigjort tid för kvinnor från planering och utförande av hushållsarbete som tvätt och matlagning, vilket förändrat genusrelationer och samtidigt lett till större energiförbrukning.

Omställningsinitiativ för hållbara hushåll

Isenhour & Ardenfors (2009) undersöker könsdynamiken i hushåll som försökt genomföra livsstilsförändringar mot bakgrund av hållbar utveckling, baserat på dels intervjuer med företrädare för organisationer inom offentlig och privat sektor samt akademien som arbetar med projekt för hållbar konsumtion, dels en enkät med 100 respondenter (44 män, 56 kvinnor) från hushåll i Sverige, med ett urval av 12 deltagare som tillsammans med sina övriga familjemedlemmar intervjuats och fört dagbok över sin konsumtion. Resultatet tyder på att femininitetsideal om omsorg kan förklara kvinnors generellt större engagemang, jämfört med män, för hållbarhetsfrågor bland annat relaterade till konsumtion och livsstil. Kvinnor i studien som lever i heterosexuella parförhållanden talar om sina manliga partners som det största hindret för en mer hållbar livsstil. I ett exempel säger sig en kvinna vilja äta mer vegetariskt, men eftersom hennes make inte vill minska sitt köttätande, och då det är hon som sköter matlagningen i hushållet och inte har vare sig tid eller lust att laga dubbla rätter för varje måltid, får det prägla hushållets kosthållning. Män framhåller sin kvinnliga partner som ett föredöme, någon som inte är lika intresserad av att köpa de senaste prylarna och som driver på för omställning till en mindre resurskrävande livsstil. Det finns också män, om än en mindre andel, som är mer engagerade än sin partner i hållbarhetsfrågor och pådrivande för omställning. I

två av tre fall är dessa män huvudsakliga omsorgsgivare, ansvariga för omsorg om barnen samt att utföra matlagning, städning och annat obetalt hushållsarbete som förknippas med hushållets reproduktion. I det tredje fallet har paret inga barn men gör betydande ansträngningar att bryta med traditionella könsnormer och könsarbetsdelningen kring konsumtion och hushållsarbete.

I en studie baserad på observationer samt intervjuer med företrädare för 13 hushåll som deltar i ett kommunalt projekt i Sverige att leva mer ekologiskt hållbart undersöker Svensson (2012) beteenden samt uppfattningar om ansvar hos deltagarna. Resultatet tyder på att livsstilsförändringar präglas av normer om kön, där kvinnor är pådrivande men också står för det mesta av den extra arbetsbelastningen. Det senare kommer till uttryck i att det som i könsarbetsdelningen i hushållet uppfattas som kvinnors ansvar, som matlagning och avfallshantering, är återkommande vardagligt arbete medan det som uppfattas som mäns ansvar, relaterat till energi och transport, har mer karaktären av engångsinvesteringar som att byta till lågenergilampor. Denna traditionella könsarbetsdelning är deltagarna medvetna om, och inte minst männen ger uttryck för uppfattningen att kvinnornas kompetens på området överstiger deras. Genom omställningsarbetet finns en möjlighet för männen att uttrycka uppskattning för kvinnornas obetalda arbete, något som annars i ett föreställt jämställt land som Sverige ofta är tabu. Ägandet och användandet av bil, ett område som uppfattas som mäns ansvar, är ett tydligare konfliktområde och föremål för dåligt samvete. De flesta hushåll gjorde inga förändringar, och för dem som gjorde det innebar det att mannen fortsatte att köra bil medan kvinnan utträttade de flesta av sina ärenden med buss, eller att de cyklade till jobbet längre in på hösten än tidigare. De flesta familjer rapporterar om ett stort samhällsengagemang, genom föreningar eller på annat sätt, men sitt miljöengagemang ser de inte som någon ideologisk fråga. Medlemskap i miljöorganisationer eller politiska organisationer är ovanligt bland deltagarna.

Sammanfattning och reflektioner: Bostad och energi

Bostaden är inte enbart en byggnad, som i likhet med offentliga lokaler och företagsanläggningar förbrukar energi för exempelvis uppvärmning och belysning. Än viktigare är bostaden som fysisk manifestation av hushållet, en plats och ett sammanhang där människors behov av sådant som trygghet och återhämtning kan tillgodose. Som sådan präglas bostaden av en könsarbetsdelning där kvinnor som grupp tar ett större ansvar än män som grupp för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, och de delar av ansvaret som i första hand ses som mäns områden är ofta kopplade till teknik och maskiner. Detta präglar bland annat bostadens energiförbrukning, vilka inköp som görs till hushållet och hur ansvarsfördelningen ser ut i förhållande till olika typer av insatser för mer hållbart boende.

Kvinnor är som grupp mer benägna jämfört med män som grupp att ändra sitt beteende för mindre miljöpåverkan, exempelvis för att spara energi eller att sortera och göra sig av med hushållsavfall. Män är som grupp är mer benägna till engångsinsatser, som att byta ut belysningen mot lågenergilampor eller investera solpaneler, ofta saker som är kopplade till teknikområdet. Generellt innebär insatser på de

områden som kvinnor som grupp tar ett större ansvar för, som matlagning, städning och tvätt, en ökad arbetsbelastning medan detta inte i lika hög grad gäller på manligt präglade områden. Historiskt sett har nya innovationer på traditionellt kvinnliga områden, som kylskåp och tvättmaskiner, inneburit ett frigörande av tid som gjort att kvinnor i högre grad än tidigare kunnat delta på den formella arbetsmarknaden. Dessa innovationer har förvisso lett till ökad energiförbrukning i bostäderna. Könsuppdelad statistik över denna energiförbrukning, baserad på vad kvinnor respektive män gör med sin tid i hemmet, kan vara missvisande om inte hänsyn tas till fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet. Matlagning är något hela hushållet behöver för sitt uppehälle, oavsett utförare, och installation av solpaneler innebär att hela hushållet minskar beroendet av fossil energi.

Liksom på andra områden förefaller det större intresset hos kvinnor som grupp, jämfört med män som grupp, för hållbarhetsfrågor relaterade till bostaden vara förknippade med feminina ideal om omsorg. Även om det oftare är kvinnor än män som ansvarar för hushållets matlagning i heterosexuella parförhållanden, kan motståndet hos en manlig partner mot att minska köttkonsumtionen stå i vägen för ändrade kostvanor för hela hushållet. Omvänt finns det exempel på män som är mer pådrivande i omställningen än sin kvinnliga partner, vilket ofta handlar om män som tar det huvudsakliga ansvaret för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet. På motsvarande sätt kan kvinnor vara intresserade av energiomställning, men hindras att vara delaktiga på grund om normer om teknik som ett manligt område. Kooperativa projekt för energiomställning utifrån en ekofeministisk ansats arbetar med kollektivt lärande och ömsesidig hjälp, vilket bryter med normer om teknisk expertis förknippade med maskulinitet.

KLÄDER OCH KONSUMTIONSVANOR

I det globala Nord ökar befolkningens genomsnittliga disponibla inkomst och en stor del av denna spenderas på kläder och på varor som inte är nödvändiga för att möta basala behov. Detaljhandeln utgör numera en stor utgiftspost – om inte rentav den största – i hushållens konsumtion. Efter livsmedel och byggmaterial står kläder och konsumtionsvaror för den produktionskedja, från råvaror och tillverkning till transporter, med störst klimatpåverkan från global handel, med 5 procent av mänsklighetens totala koldioxidutsläpp (Boston Consulting Group, 2021). Dessutom leder nya inköp, i stället för återbruk av begagnade kläder eller lagning av de egna kläderna, till att mängden avfall ökar.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på konsumtion av framför allt kläder belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar om hur individer identifierar sig som personer och förhåller sig till socialt ansvar, samt om beteenden och attityder i relation till återbruk och minskad konsumtion. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Övergripande om kläder och konsumtionsvaror

I en studie som refererades i kapitlet om livsmedel undersöker Vinz (2009) betydelsen av genusperspektiv på relevanta aspekter av hållbarhet, som transporter, avfallshantering, samt produktion och konsumtion av textilier och livsmedel. Resultatet tyder på att det finns en könad arbetsdelning i hushållet, där kvinnor ofta gör inköp av kläder åt och med andra familjemedlemmar och har därmed ett oproportionerligt stort ansvar för beslut på textilområdet. Gruppen kvinnor ägnar dessutom mer av sin tid än gruppen män på att tvätta hushållets kläder. Då statistiken över klimatpåverkan från textilier ofta inte skiljer mellan arbetskläder och kläder för privat bruk, och miljö- eller rättvisemärkning av kläder hittills är en på det stora hela är en ganska marginell företeelse, är det orimligt att lägga ansvaret för sociala och ekologiska hållbarhetsaspekter av kläder på konsumenterna snarare än på textilindustrin. Att det görs till ett konsumentansvar blir i praktiken en feminisering av ansvaret för miljön.

I en genomgång av tidigare studier undersöker Bloodhart & Swim (2020) skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män med avseende på hållbar konsumtion, samt hur könsstereotyper och normer formar hur kvinnor och män tänker kring frågorna, reagerar på deras allvar och väljer att agera. Resultatet tyder på att såväl män som kvinnor som ägnar sig åt hållbar konsumtion uppfattas som mer feminina snarare än mer maskulina. Därutöver finns det stereotyper om kvinnor som mer konsumtionsbenägna än män, samtidigt som de förväntas vara mer intresserade av hållbarhet. Dessa motsägelsefulla normer skapar ett utrymme för större

konsumtion bland män, eftersom ansvaret och skulden förläggs till kvinnor. Som kontrast till alla jämställdhetsinitiativ som går ut på att "få upp" kvinnor till mäns nivå, med avseende exempelvis på representation inom beslutsfattande eller i sektorer av arbetsmarknaden relaterade till STEM-området, finns det inte en motsvarande mängd initiativ att få in män på omsorgssektorn av arbetsmarknaden eller engagera sig i omsorg för miljön. Överrepresentationen av kvinnor inom yrken orienterade mot omsorg, ansvarstagande för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet och engagemanget i miljöfrågor är i första hand ett resultat av socialisering där flickor uppmuntras att sätta andras behov före sina egna, medan pojkar uppmuntras att inte visa känslor och att inte ägna sig åt beteenden som uppfattas som feminina. Denna sociala förklaringsmodell lämnar i högre grad än biologiska förklaringar utrymme för att inte alla kvinnor är omsorgsorienterade eller engagerade i miljöfrågor, medan många män har ett faktiskt engagemang för såväl miljön som sociala frågor. Förmågan att visa omsorg kan främjas hos män likaväl som hos kvinnor, vare sig det handlar om mänskliga relationer eller ekologisk hållbarhet.

Personlighetsdrag och identitet

Luchs & Mooradian (2012) undersöker betydelsen av olika personlighetsdrag och om dessa kan förklara skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män med avseende på hållbarhetsaspekter av konsumtion, baserat på en enkät med 9 092 respondenter i Tyskland. Resultatet tyder på att individer vars personlighet präglas av öppenhet och tillmötesgående (*agreeableness*), det vill säga tenderar att vara medkännande och samarbetsvilliga snarare än tävlingsinriktade och fientliga mot andra, är mer benägna att lägga vikt vid och agera på sociala och ekologiska hänsyn exempelvis med avseende på konsumtion. Gruppen kvinnor uppvisar i högre grad än gruppen män tillmötesgående personlighetsdrag, och de rapporterar också större benägenhet till hållbara konsumtionsmönster. Detta mönster av personlighet kan ses som ett uttryck för genus, de sociala normer som förknippar tillmötesgående med femininitet och konkurrenskraft med maskulinitet, och som individer utövar för att göra sig till kvinnor respektive män. Då tillmötesgående är ännu tydligare kopplat till hållbar konsumtion än vad kön är, finns här utrymme för livsstilsförändringar.

Cho et al. (2015) undersöker betydelsen av olika motivationsvariabler i förhållande till stil för graden av hållbar klädkonsumtion, med syfte att förklara skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i detta avseende, baserat på en enkät 586 respondenter i USA. Resultatet tyder på att variablerna sparsam klädkonsumtion, modemedvetenhet och ekologiskt medveten konsumtion, som i högre grad finns hos kvinnor än hos män, ökar sannolikheten för stilkonsumtion. Detta ökar i sin tur motivationen för inköp av kläder som producerats med hänsyn till ekologisk hållbarhet såväl som praktiker kring återbruk och återvinning. Modemedvetenhet har ett starkare förklaringsvärde för män än för kvinnor, medan ekologiskt medveten konsumtion har ett starkare förklaringsvärde för kvinnor än för män.

Brough et al. (2016) undersöker betydelsen av femininitet och maskulinitet för skillnaderna mellan gruppen kvinnor och gruppen män i ekologiskt hållbara konsumtionsval, exemplifierat med allt från bärkassar och presentkort till bilar och varumärken, baserat på såväl experiment och fältstudier som enkäter, med

deltagare främst i USA. Resultatet tyder på att begreppen "grönhet" (orientering mot ekologiska hänsyn) och femininitet är kognitivt förknippade, att konsumenter som ägnar sig åt gröna beteenden blir stereotypiserade av andra som mer feminina och till och mer uppfattar sig själva som mer feminina. Mot bakgrund av den gröna-feminina stereotypen kan upprätthållande av maskulinitet påverka mäns sannolikhet att anta gröna beteenden, och utmaningar mot eller bekräftanden av maskuliniteter kan påverka mäns vilja att engagera sig i gröna konsumentbeteenden.

Tung et al. (2017) skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män med avseende på olika psykologiska faktorer bakom konsumenters attityder till kläder som tillverkats av återvunna material eller med andra ekologiska hänsyn, baserat på en enkät med 373 respondenter i USA. Resultatet tyder på att för kvinnor har grön identitet, eller huruvida de uppfattar sig själv som någon som bryr sig om miljön, det största förklaringsvärdet bakom en positiv attityd till ekokläder. För män har det kognitiva engagemanget, det vill säga hur mycket ansträngning som investeras i att ta till sig information om produkten och dess egenskaper, det största förklaringsvärdet. Det går i linje med tidigare studier som visar att mode för kvinnor i högre grad kan fungera som ett medel för att uttrycka ens identitet, medan män kan vara mer intresserade av klädernas funktionalitet. Det sistnämnda kan ha att göra med den könade arbetsuppdelning där män i högre grad finns på en del av arbetsmarknaden som har med produktion och teknik att göra, medan kvinnor i högre grad finns i yrken med ett större inslag av omsorg och mänskliga relationer.

Social påverkan och ansvarstagande

Costa Pinto et al. (2014) undersöker hur skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i konsumtionsmönster kan bero på om konsumenten ser sig som i första hand en individ, eller i första hand medlem i en social grupp, under beslutsprocessen kring ett inköp, baserat på en enkät med 215 respondenter i Tyskland. Resultatet tyder på att när identifikationen som individ är mest framträdande (*salient*), exempelvis när individens ansvar för sin klimatpåverkan betonas, rapporterar kvinnor en högre grad av intention för hållbara konsumtionsbeslut än vad män gör. När den sociala identifikationen är mest framträdande, det vill säga när omtanke om familjemedlemmar eller vänner betonas, ökar emellertid rapporteringen hos män till samma nivå som hos kvinnor. Detta kan bland annat innebära att kampanjer för hållbar konsumtion påverkar kvinnor och män olika beroende på vilka motiv som de anspelar på.

I en studie baserad på analys av *vloggar* (videobloggar) undersöker Horton (2018) den så kallade 'etiska vändningen' inom snabbmode (*Fast fashion*), ett uppmärksammande av att globala leveranskedjor för att snabbt och till låg kostnad för kunden – främst unga kvinnor, en del med relativt låga inkomster – tillhandahålla moderiktiga kläder orsakar ekologiska skador och inte förenas med respekt för mänskliga rättigheter. Resultatet tyder på att unga kvinnor förutsätts att inte kunna omsätta sina värderingar i etiska beteenden, men ändå samtidigt åläggs ett stort individuellt ansvar för den globala modeindustrin. Snabbmode åskådliggörs som ett exempel på både feminisering av konsumtion och feminisering av ansvar. Etiskt mode är en sfär där unga kvinnor intar en roll som aktörer, trots den skuld som tillskrivs dem, utan att avfärda frågor om ekonomiska och geografiska privilegier.

Lazaric et al. (2020) undersöker sociodemografiska faktorer och betydelsen av social påverkan för mer miljövänligt konsumtionsbeteende, baserat på en enkät till 3 005 hushåll i Frankrike. Resultatet tyder på att kön, utbildning och inkomst har betydelse, det vill säga att kvinnor och personer med högre utbildning är mer benägna till konsumtionsbeteenden med ekologiska hänsyn, medan låginkomsttagare som har svårt att klara hushållsekonomin inte har samma möjlighet att prioritera miljömärkta produkter. Social påverkan är också av betydelse, och förmågan att lära sig i små lokala nätverk är avgörande för att främja förtroende och utbyte av idéer och metoder som kan leda till konsumtionsbeteenden med ekologiska hänsyn.

I en studie av data från World Values Survey, vars återkommande enkätundersökningar omfattar 61 länder över hela världen, undersöker Migheli (2021) hur föräldraskap och antal barn påverkar människors beslut om ekologiskt hållbar konsumtion. Resultatet tyder på att gruppen kvinnor blir mindre benägna att köpa ekologiska produkter när de får barn, medan det omvända gäller för gruppen män, även om gruppen kvinnor generellt är mer benägen till ekologiska inköp än gruppen män. Det negativa sambandet mellan föräldraskap och ekologiskt hållbar konsumtion för kvinnor är starkast i det globala Syd, vilket tyder på att inkomst i form av budgetrestriktioner har stor betydelse. I det globala Nord har antalet barn ingen effekt.

Kopplin & Rösch (2021) undersöker skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i motiv till att köpa kläder med ekologisk profil, baserat på en enkät med 81 respondenter (ålder 17–34 år) i Tyskland. Resultatet tyder på att miljöhänsyn är en nödvändig förutsättning, som i kombination med prisvärde är tillräcklig för kvinnor, medan det för män är nödvändigt med hög synlighet för den ekologiska profilen för att de ska vara motiverade att köpa den. För män förefaller social prestige vara ett viktigt värde, tillsammans med möjligheten att uttrycka sin identitet som medveten konsument.

Minskad konsumtion och cirkulär ekonomi

Martindale & Lee (2019) undersöker benägenhet till och motiv bakom att minska sin uppsättning kläder till ett minimalt utbud av plagg som kan anpassas efter behov, baserat på en enkät med 36 respondenter (varav 24 kvinnor och 12 män) som är universitetsstudenter på grundnivå inom detaljhandelsutbildning i USA. Resultatet tyder på ett intresse för en sådan innovation med syfte att minska klädkonsumtionen för dem själva och andra, med skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män där den förra gruppen i första hand betonar ekologisk hållbarhet medan den senare gruppen i första hand betonar praktiska och instrumentella aspekter som främjar ökad arbetsproduktivitet.

Meißner (2021) undersöker betydelsen av värderingar och föreställningar utifrån en feministisk analys av omsorg i relation till föremål, gemenskaper och miljön, baserat på metodik från medborgarvetenskap (*citizen science*) (jfr Kullenberg & Kasperowski, 2016), med observationer, workshops och intervjuer med 17 deltagare på reparationskaféer i Tyskland. Resultatet tyder på att deltagarna motiveras av tillgivenhet för sina ägodelar, ibland beroende på affektionsvärde och ibland för det ekonomiska och instrumentella värdet hos arbetsredskap som datorer. Med utgång från föremålen som ska repareras finns behovet av andra deltagare i

reparationskaféerna, för ömsesidig hjälp och ibland gemenskap, men trots ambitioner om en vänlig atmosfär och ett tryggt rum försvåras det ibland av otydliga förväntningar på reparatörer och besökare, där det kan vara oklart vilken part som innehar expertis. Hos deltagarna, såväl reparatörer och besökare, finns omsorgen om miljön som ett tydligt motiv. Det kan ses som en protest mot ett ohållbart konsumtionssamhälle uppfattat som baserat på engångsförbrukning.

Rogers et al. (2021) undersöker sociodemografiska faktorer bakom attityder och beteenden med avseende på reparationsekonomi, baserat på en enkät med 966 respondenter (ungefär hälften kvinnor, hälften män, från 16 års ålder och uppåt). Resultatet tyder på att en betydande majoritet uppfattar reparationer som en del av cirkulär ekonomi, med betydelse för ekologisk hållbarhet, och de allra flesta har lämnat in saker för reparation eller har själva utfört reparationer. Kvinnor som grupp är mer benägna än män som grupp att anlita yrkespersoner för att utföra reparationer än att själv göra dem, och beträffande vilka typer av saker människor kan tänka sig att reparera själva finns det ett mönster som följer en stereotyp uppdelning av handarbete och textilier som feminin domän respektive motorer och mekaniska anordningar som maskulin domän. Värdet om omsorg, om miljön såväl som egna tillhörigheter och det arbete som ligger i att tillverka och underhålla dem, lyfts fram att ha potential att främja cirkulär ekonomi som en tilltalande och inkluderande verksamhet för olika individer oavsett socioekonomisk status.

Sammanfattning och reflektioner: Kläder och konsumtionsvaror

Tillverkningen av kläder och konsumtionsvaror förbrukar resurser och genererar utsläpp av växthusgaser som påverkar klimatet. Till det kommer sociala och ekologiska avtryck av andra slag, som utsläpp av miljögifter och återkommande rapporter om kränkningar av mänskliga rättigheter. På konsumentensida framkommer betydelsen av en könsarbetsdelning i hushållen, där kvinnor som grupp i hög grad, jämfört med män som grupp, ansvarar för inköp av kläder åt hushållets medlemmar. Detsamma gäller även för tvätt av kläder. Genom masskonsumtionens etablering har mode tillsammans med kosmetika blivit ett medel till att uttrycka identitet, framför allt femininitet, och kvinnor som grupp förväntas vara mer konsumtionsbenägna än män som grupp. Personer som uppvisar intresse för mode och sitt eget utseende, oavsett kön, tenderar att uppfattas som mer feminina, och detsamma gäller personer som ägnar sig åt ekologiskt medveten konsumtion. I kombination med förväntningar på kvinnor att vara intresserade av hållbarhetsfrågor, med utgång från femininitetsideal om omsorg, åläggs kvinnor både skuld och ansvar för konsumtionens negativa påverkan.

Omsorgsansvar främjar ekologisk medvetenhet hos män såväl som hos kvinnor, vilket kommer till uttryck i att miljöhänsyn påverkar köpbeslut när omtanke om egna familjemedlemmar eller vänner hamnar i fokus. Social påverkan i form av exempelvis normer inom en nära bekantskapskrets har liknande effekter, medan inkomst sätter upp budgetrestriktioner då ekologiskt och rättvisemärkt mode ofta är förenade med högre pris än konventionella plagg. Också intresse för cirkulär ekonomi i form av begagnade kläder och reparationer av kläder och andra ägodelar förefaller att främjas av omsorgsorienterade värderingar. När det gäller benägenheten att reparera egna ägodelar finns ett mönster av att handarbete och textilier uppfattas

som en feminin domän medan teknik och maskiner uppfattas som maskulin domän. Utöver detta framstår omsorg om miljön, affektionsvärdet i egna tillhörigheter och värdet av det arbete som är nedlagt i att tillverka och underhålla dessa, som värden möjliga att främja oavsett kön.

TRANSPORTER

De flesta samhällen, inte minst i det globala Nord, är beroende av transporter, men de förbrukar energi och genererar utsläpp av klimatpåverkande växthusgaser. Olika trafikslag har olika del i detta, där personbilen står för de största utsläppen per individ. Bilen används i hög utsträckning även på kortare sträckor, vilket utgör omkring halva delen av vardagstransporterna, där andra färdmedel kan vara lämpliga. Teknikutvecklingen går mot att eldrift ersätter fossila bränslen, men det löser inte alla problem.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på individers vardagstransporter belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar om beteenden och attityder i relation till resvanor och transportmedel, elektrifiering och teknikutveckling, samt trafik- och samhällsplanering. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Transportmedel och trafikplanering

I en studie som refererades i kapitlet om livsmedel undersöker Carlsson Kanyama et al. (2021) mängden utsläpp av växthusgaser per individ relaterat till livsmedel, semesterresor och heminredning. Resultatet tyder på att singelhushåll, särskilt med män, genererar mer utsläpp per individ än hushåll med flera personer. Framför allt förklaras skillnaden av att flerpersonshushåll inkluderar barn, som inte genererar lika mycket utsläpp som vuxna och därigenom drar ned genomsnittet, och av att män i singelhushåll spenderar mer pengar (70 procent) på utsläppsintensiva varor som bränsle än vad kvinnor i singelhushåll gör. I en studie som refererades i kapitlet om livsmedel undersöker Vinz (2009) betydelsen av genusperspektiv på relevanta aspekter av hållbarhet, som transporter, avfallshantering, samt produktion och konsumtion av textilier och livsmedel. Resultatet tyder på att transportmönster är kopplade till den könssegregerade arbetsmarknaden såväl som till den ojämställda fördelningen av ansvar för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet. Ofta präglas trafikplanering om en norm som utgår från den som är anställd på heltid och inte är huvudsaklig omsorgsgivare, vilket oftare gäller för män än för kvinnor, medan hämtning och lämning av barn på förskola, skola och fritidsaktiviteter samt inköp av livsmedel och andra dagligvaror till hushållet resulterar i transportmönster präglade av kortare resor till och från hemmet. Om trafikplanerare skulle ta hänsyn till detta skulle förbättrad lokaltrafik prioriteras framför stora prestigeprojekt. Kvinnor är generellt mer sällan bilägare än män, och kvinnor som har tillgång till bil använder den kortare sträckor. Att kvinnor är en växande grupp bland bilägare kan snarare relateras till behov kopplade till reproduktivt arbete än till ökad sysselsättning på arbetsmarknaden, och när tillgången till kollektivtrafik inte överensstämmer exempelvis med deltidsarbete eller skolgång och trafiken inte är säker för barn ökar behovet av bil.

I en genomgång av tidigare studier belyser Polk (2009) skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt normer i transportmönster och klimatpåverkan från dessa. Resultatet tyder på att det i Sverige, som brukar anses som ett av världens mest jämställda länder, på aggregerad nivå finns stora skillnader mellan kvinnor och män: Sistnämnda grupp är överrepresenterad bland dem som reser längst, använder sig av de mest energiintensiva transportmedlen och därmed också orsakar genomsnittligt mest koldioxidutsläpp per individ. Kvinnor färdas kortare sträckor med bil och färdas generellt mer med kollektivtrafik än vad män gör. Samtidigt är trafikplanering, liksom transportsektorn som arbetsmarknad, dominerad av män och präglad av traditionellt manliga områden som ingenjörskunskap och teknikutveckling. Bland annat får det till följd att beslutsfattande får en teknisk inriktning, snarare än att betona beteendeförändring. I arbetet med klimatpåverkan relaterad till transporter är dessa insikter om genusaspekter av beslutsfattande och beteende av avgörande betydelse. Kronsell et al. (2020) undersöker samband mellan genus och hållbarhet inom kommunal trafikplanering, i en kvantitativ studie av 179 kommuner i Sverige med avseende på hållbarhetsaspekter av transporter respektive könsrepresentation inom beslutsfattande, analyser av transportpolicy i fyra av kommunerna, samt intervjuer med beslutsfattare i dessa kommuner. Resultatet tyder på att könsrepresentationen i beslutsfattandet har mindre betydelse för hur klimataspekter integreras i trafikplaneringen än förekomsten av könade normer som i olika grad betonar ekonomisk och teknisk rationalitet, jämställdhet som likabehandling respektive hållbarhet som en helhet med sociala och ekologiska såväl som ekonomiska dimensioner.

I en genomgång av tidigare studier undersöker Sovacool & Axsen (2018) sociala normer kring privatbilism, det vill säga dominansen av privatägda, bensindrivna fordon som främst används av enstaka passagerare, och utvecklar ett teoretiskt ramverk för att beskriva dess symboliska och funktionella betydelse på såväl individuellt som samhälleligt plan. Resultatet tyder på att bilen för individen fungerar som en tillflykt och ett skydd mot farorna i den omgivande världen av andra fordon, inte bara ett transportmedel utan också ett rum där familjen kan få avkoppling, lyssna på musik och utöva andra fritidsaktiviteter. Bilen ger också uttryck för genus, som när tillverkare använder sig av maskulinitetsideal i sin anspelning på potentiella ägares förlorade drömmar att bli stridspilot eller tävlingsförare, medan mindre bilar uppfattas som feminina eller "omanliga". Kvinnor som grupp är mer intresserade av mer bränsleeffektiva bilar än vad gruppen män är, men *early adopters* av elbilar som Tesla har i huvudsak varit män medan kvinnor är mer intresserade av andrahandsmarknaden. Med utgång från det teoretiska ramverket förefaller det sannolikt att såväl elbilar som självkörande fordon har potential att reproducera rådande normer i liknande grad som bensinbilar, medan bildelningssystem ("bilpooler") kan erbjuda normerna större utmaning då enskilda individer inte själva äger en bil utan delar den med andra.

Tre studier tar sig an cykelns roll i trafikplanering och transportmönster. Lam (2018) undersöker olika jämlikhetsaspekter, med avseende på ras, klass, kön, sexualitet och funktionsförmåga, av politiska insatser för att främja cyklandet i en stadsdel i London, Storbritannien, baserat på analys av policydokument, intervjuer med beslutsfattare och deltagande observationer på en konferens om cykling. Resultatet tyder på att insatserna utgår från en ofreflekterad förståelse av cyklisterna som vita medelklassmän – medelålders män i åtsittande träningskläder, så kallade *memiler* (av eng. *mamil*, 'middle-aged men in lycra'), samt hipsters – vilka har cyklandet som

en livsstil, medan andra grupper, för vilka cyklandet snarare är en ekonomisk fråga, osynliggörs och därmed inte främjas. Om cyklande i stadsmiljö ska vara en möjlighet för bredare grupper än de redan privilegierade behöver insatserna i högre grad vila på en förståelse som utgår från social rättvisa. Balkmar (2014) undersöker cyklisters situation i ett samhälle planerat för bilism, med avseende på kön och våld i trafiken, baserat på analyser av nyhetsartiklar, reportage och policydokument, intervjuer med cyklister samt analyser av cyklisters diskussioner i nätbaserade cykelforum om riskförhandlingar, kränkningar, hot och våld. Resultatet tyder på att cyklister är sårbara och utsatta, i behov av skydd från tyngre fordonsslag, samtidigt som de ses som särskilt farliga trafikanter i behov av disciplinering. De tvingas ständigt förhålla sig till sin roll som förare med agens, i ett trafiksystem där de ofta osynliggörs. Samtidigt är de ofta utsatta för hat, hot och rentav fysiskt våld från bilister för att de anses ta upp för mycket trafikutrymme, och de tillskrivs ansvar och skuld för risksituationer med tyngre fordon. Som särskilt problematiska framhålls memiler, präglade av en hänsynslös tävlingsmaskulinitet som i synnerhet hotar gångtrafikanter men också stör trafikordningen som helhet, vilket förskjuter könandet av cyklisten från att ha förknippats med femininitet och underordning. Våldet återskapar inte bara bilismen som norm, utan riskerar dessutom att minska kvinnors andel av cyklingen. Kaplan et al. (2018) undersöker inställningen till cykeldelningssystem ("cykelpooler") med antingen elcyklar eller konventionella cyklar, baserat på en enkät med 717 respondenter (57,5 procent kvinnor, 42,5 procent män) från tre städer i Polen. Resultatet tyder på att det finns skillnader mellan grupper med avseende på kön och ålder, då kvinnor såväl som äldre personer är mer benägna att använda elcyklar. Det finns dessutom en koppling mellan cykeltyp och olika typer av behov, då funktionella behov, som att förflytta sig från en plats till en annan, ökade benägenheten för båda typerna av cyklar, medan behov av typen självförverkligande ökade benägenheten för konventionell cykel och minskade den för elcykel.

Dahl (2011) undersöker attityder och föreställningar hos män kring klimatförändringar och miljövänligt resande, baserat på sex fokusgruppssamtal med 25 män, 26–65 år, bosatta i två mellanstora städer och två storstäder i Sverige. Resultatet tyder på att tre olika teman, eller *diskursiva praktiker*, är framträdande: "Ansvarsbefrielse och maktlöshet", "Bilkritik utan miljöengagemang", samt "Ansvarsfullt miljötänkande". Det förstnämnda temat kännetecknas av en motvilja hos män att väga in miljöaspekter, som de ser som oförenliga med deras vardagsliv, inkomst eller resebehov. Där finns också ett avståndstagande från uppfattningen att de har ett individuellt ansvar att motverka klimatförändringarna. Det andra temat präglas av ett avståndstagande hos män från slentrianmässigt bilåkande, som de ser som oekonomiskt, opraktiskt och begränsande. Dessa män är cykelentusiaster eller medlemmar i bilpooler, och i ett trafiksystem som de uppfattar som bristfälligt ser de sig själva som medvetna och normbrytare. Frågan om miljöaspekter på resande ställer de sig kluvna inför, exempelvis genom att förknippa miljörelsen med fundamentalism. För dessa män ligger inte passionen i något miljöengagemang, utan det kopplas till cykeln och andra alternativ till privatbilism. Det sistnämnda temat präglas av en stark betoning hos män av att vara genomtänkt, kunnig och konsekvent, och de tar på sig ett stort individuellt ansvar att anpassa sitt vardagsliv efter dess miljöpåverkan. Dessa män ser sig som föregångare, och de tillskriver sig både en intellektuell förmåga och ett mod att utmana etablerade uppfattningar om klimatförändringarna. Men de påverkas också

av samhällets normer, exempelvis genom att uppleva det som ett "socialt handikapp" att inte flyga. Till skillnad från vad som framkommit i andra studier är inte miljöengagemang associerat med femininitet, även om föreställningar om "typiska miljöbovar" i samtalen exemplifieras med män. Maskulinitet, som passion för teknik och som ideal om ledarskap, både återskapas och utmanas.

Drivmedel och tekniska lösningar

Hardman & Tal (2018) undersöker sociodemografisk profil, resmönster och klimatattityder hos elbilsägare, baserat på en enkät med 2 020 respondenter i USA som äger en batterielbil (77 procent) eller en bränslecellbil (23 procent). Resultatet tyder på stora likheter mellan de båda grupperna, vad gäller såväl inkomstnivå och kön – de flesta (76 respektive 78 procent) är män – som resmönster och attityder, men en större andel av innehavarna av bränslecellbilar bor i flerfamiljshus. Här har troligen tillgången till laddning stor betydelse. Sovacool et al. (2018) undersöker sociodemografiska variabler – kön, utbildning, yrke, ålder och storlek på hushåll – bakom elbilspreferenser, baserat på en enkät med 5 067 respondenter i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Resultatet tyder på att huvudsakligen män, högutbildade, heltidsanställda – särskilt inom akademien och civilsamhällesorganisationer – samt personer i åldern 30–45 år är mest sannolika att köpa elbilar. Kvinnor med hög inkomst samt pensionärer är grupper med potential. Rice et al. (2020) undersöker inställningen till att betala för dyrare flygbiljetter om flyget släpper ut en mindre mängd växthusgaser, baserat på två enkäter med totalt 1 192 respondenter (648 kvinnor, 544 män) i USA. Resultatet tyder på att det finns en vilja att betala mer, upp till en gräns på 15 procent dyrare biljetter. Denna gräns är särskilt tydlig på långdistansflyg. Gruppen kvinnor är generellt mer villig att betala extra jämfört med gruppen män, särskilt när det gäller inrikesflyg och kortare distanser.

Två studier tar sig an frågan om maskulinitet kopplat till fordon och drivmedel. Hultman (2011) undersöker samspelet mellan maskulinitet, modernitet samt miljö- och energipolitik, baserat på analyser av olika typer av material som hålls samman av kopplingen mellan skådespelaren och politikern Arnold Schwarzenegger, klimatförändringar och debatten om vätgas och bränsleceller. Resultatet tyder på att Schwarzeneggers exempel illustrerar förändrade maskulinitetsideal i en utveckling där industrialismens storskaliga produktion baserad på exploatering av naturen delvis fått ge plats för en ökad medvetenhet om miljöproblem som klimatförändringarna. Schwarzeneggers hypermoderna maskulinitet i början av hans karriär som skådespelare på 1980-talet, med rollpersoner som med våld försvarar det goda, har under hans karriär som politiker från 1990-talet och framåt ersatts av en hybrid form av maskulinitet där miljöengagemang kombinerats med ett intresse för fordon som symboliserar styrka och kraft. Som sådan har han kunnat användas som galjonsfigur i för intressen som med argument om avgasfri teknik avfärdade alla visioner om transportsystem baserade på alternativ till privatbilismen.

Dockstader & Bell (2020) undersöker könade föreställningar och attityder kring biobränslen, baserat på fältobservationer, intervjuer med kunder och analyser av marknadsföringsmaterial från det småskaliga bränslebolaget GreenTech i USA. Resultatet tyder på att företaget ger uttryck för ett slags ekomodern maskulinitet, där deras produkter framställs som det etiska valet för goda män som bryr sig om

miljön. Det kan ses som en variant av ekologisk modernisering som strategisk tar formen av miljövård samtidigt som den främjar företagets vinstintressen, leder till ökad konsumtion som stärker befintliga sociala ojämlikheter och riskerar att osynliggöra behovet av systemförändringar för att hantera klimatkrisen.

Sammanfattning och reflektioner: Transporter

Transporter är ett ofrånkomligt inslag i moderna samhällen, och efter det breda genomslaget för förbränningsmotorn som innovation har förbrukningen av fossila bränslen med åtföljande utsläpp av växthusgaser ökat i en närmast exponentiell omfattning. Det gäller även persontransporter, där privatbilism, det vill säga användandet av privatägda, fossilt drivna fordon för ett fåtal användare åt gången, blivit norm i såväl städer som på landsbygd. Män som grupp är oftare bilägare, färdas längre sträckor med bil och spenderar mer pengar på bilbränsle än vad kvinnor som grupp gör. Transportmönstren ger uttryck för den könssegregerade arbetsmarknaden och den ojämna fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsansvaret, då personer som har heltidsanställning och inte är huvudsakliga omsorgsgivare har andra transportmönster än de som jobbar deltid samt ansvarar för lämning och hämtning av barn och inköp av livsmedel till hushållet. I kombination med att trafikplanering traditionellt varit ett område där framför allt män varit verksamma, med bakgrund inom ingenjörskunskap och präglad av en teknisk rationalitet snarare än inriktad på beteendeförändringar, får det konsekvenser som skapar ojämställdhet och missgynnar kvinnor som grupp. Samtidigt riskerar ägandet och användandet av bil även bland kvinnor att öka när mer resurseffektiv kollektivtrafik präglas av bristande tillgänglighet, vilket leder till ökad klimatpåverkan också från kvinnors vardagstransporter.

Förutom bilen är också cykeln i många fall ett transportmedel som gruppen män i högre grad än gruppen kvinnor använder sig av, och bredare gruppers tillgång till detta klimateffektiva fordonsslag begränsas av maskulina normer orienterade mot en hänsynslös tävlingsmentalitet. Entusiasmen för cykeln i vissa grupper av män gör visserligen att just de har mindre klimatpåverkan än de mer bilburna grupperna, utan att de nödvändigtvis har uttalat miljöengagemang, men att andra grupper, däribland kvinnor, blir avskräckta från att använda cykeln för kortare resor i vardagen kan leda till större generell klimatpåverkan.

ARBETE OCH TIDSANVÄNDNING

Trots att teknikutvecklingen medfört rationaliseringar och produktivitetsökningen arbetar människor i det globala Nord i snitt ungefär lika många timmar som för fem decennier sedan, medan den ekonomiska standarden och konsumtionen ökat. Det leder till ökad klimatpåverkan, samtidigt som tiden som ändlig resurs gör att deltagande i arbetslivet konkurrerar med mängden såväl fritid som tid för att ägna sig åt obetalt hushålls- och omsorgsarbete. Samtidigt finns en trend med initiativ för så kallad *downshifting*, eller 'nedväxling', som bland annat utgår från antagandet att minskad arbetstid leder till minskad konsumtion, fler timmar av fritid och ett mer hållbart och tillfredsställande liv genom en enklare livsstil.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på tidsanvändning belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar också om arbetstidsförkortning och initiativ för en enklare livsstil. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Tidsanvändning

Tre studier tar sig an frågor om tidsanvändning och miljöhänsyn. I en studie med data från European Social Survey (ESS) för 2010, som omfattar 28 europeiska länder inklusive Ryssland, undersöker Arntsen et al. (2018) skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i fråga om mängden arbetade timmar respektive miljöpreferenser, mot bakgrund av sociodemografiska variabler som ålder och utbildningsnivå. Resultatet tyder på att sambandet mellan arbetstid och hänsyn till miljön inte är som förväntat, då de inom gruppen kvinnor respektive gruppen män som uppger sig bry sig mest om miljön också arbetar mest. Emellertid finns det skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp, då män arbetar längre och också bryr sig mindre om miljön, medan omsorgsansvar faller oproportionerligt mycket på kvinnor. Detta kan förstås som ett uttryck för den sociala normen för män som familjeförsörjare. Om arbetstidsförkortning, med tillhörande minskning av konsumtionen, ska användas som strategi för minskad klimatpåverkan ligger uppgiften främst i att påverka miljö- och arbetstidspreferenserna hos män. I en studie som refererades i kapitlet om bostad och energi undersöker Palm & Ellegård (2011) könade mönster i hushållens vardagsliv. Resultatet tyder på att olika typer av energiförbrukning är kopplade till den ojämställda fördelningen av ansvar för det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, exempelvis genom att kvinnor i större utsträckning än män lagar mat samt hämtar och lämnar barn, särskilt i yngre åldrar, på förskola och skola. Druckman et al. (2012) undersöker skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män i hur de använder sin lediga tid, baserat på statistik över tidsanvändning i Storbritannien samt data för klimatpåverkan per tidsenhet för olika typer av aktivitet. Resultatet tyder på att fritidsaktiviteter generellt är förknippade med lägre koldioxidutsläpp än det obetalda hushålls- och

omsorgsarbetet och att en högre andel av en genomsnittlig mans klimatpåverkan beror på fritidsaktiviteter än en genomsnittlig kvinnas. Även om skillnaderna inte är stora mellan grupperna kan de förstås som uttryck för en arbetsdelning baserad på kön, och allt annat lika är det inte sannolikt att minskad arbetstid skulle leda till minskad klimatpåverkan. Det beror på vad den frigjorda arbetstiden används till, vilket är avhängigt sociala normer om bland annat kön.

I en studie som refererades i kapitlet om bostad och energi undersöker Isenhour & Ardenfors (2009) könsdynamiken i hushåll i Sverige som försökt genomföra livsstilsförändringar mot bakgrund av hållbar utveckling. Resultatet tyder på att gruppen kvinnor upplever en stor tidspress på grund av den ojämsställda fördelningen av ansvaret för omsorgs- och hushållsarbete. Tid och bekvämlighet är en viktig faktor i beslut av inköp av varor och tjänster, vilket innebär en konflikt med hållbarhetsvärderingar eftersom lättillgängliga produkter kräver mindre investeringar i tid. Många kvinnor upplever en konflikt i det dubbla trycket på att uttrycka sin femininitet och den egna önskan att ägna mindre uppmärksamhet och mode eller att bara köpa hållbara produkter. Att handla exempelvis begagnat tar en betydande mängd tid och pengar, vilket är knappa resurser. Pressen att vara bra mödrar, makar och att skapa ett bekvämt hem skapar också en besvärlig position i balansen med den egna omsorgen om hållbarhet. Aktiviteter som att odla mat, ta tåget i stället för att flyga, få tag på den mest miljövänliga tvättmaskinen eller det perfekta begagnade soffbordet tar mycket tid, och det står i konflikt med idealet om att vara en självständig och framgångsrik yrkeskvinna. Det skapar frustration hos många kvinnor, som beskriver det som att de inte har tillräckligt med tid och resurser att ta hand om sina familjer på ett hållbart sätt.

Arbetstidsförkortning

Två studier tar sig specifikt an konsekvenser av arbetstidsförkortning. Lane et al. (2020) undersöker sambandet mellan arbetstid, omsorg och konsumtion för personer i åldern 40–59 år som minskat sin arbetstid och inkomst, baserat på data från den nationella folkräkningen i Australien 2006, 2011 och 2016. Resultatet tyder på en starkt könsmässig dimension, där kvinnor i första hand går ned i arbetstid för att ägna sig åt obetalt omsorgsarbete snarare än av miljöhänsyn, medan kopplingen mellan arbetstid och hushållskonsumtion är mindre tydlig och varierar mellan olika hushåll. Betydelsen av omsorgsansvar är annars något som inte belysts i forskningen om nedväxling. Lindsay et al. (2020) undersöker den vardagliga upplevelsen av nedväxling och dess kopplingar till konsumtion inom områdena livsmedel, fritidsaktiviteter och transporter, baserat på intervjuer med tio deltagare (nio kvinnor, en man) i Australien som frivilligt minskat sin arbetstid och inkomst ("växlat ned"). Resultatet tyder på att dels omsorgsansvar, dels behovet av ekonomisk trygghet samt trygghet i boendet, har stor betydelse för livskvaliteten i relation till nedväxling. En betydande majoritet använder den tid som frigjorts från betalt arbete för att ägna sig åt omsorgsarbete, och även om konsumtionsvanorna blivit ekonomiskt mer avvägda har konsumtionen inte minskat på ett entydigt sätt. En slutsats är att förkortad arbetstid sannolikt inte leder till minskad klimatpåverkan om det inte finns något uttalat hållbarhetsmotiv.

Initiativ för nedväxling

Vita et al. (2020) undersöker skillnader i välbefinnande respektive klimatpåverkan av konsumtion inom områdena livsmedel, kläder, bostäder och transporter, baserat på en enkät med 141 respondenter som deltar i olika gräsrotsinitiativ för nedväxling i Italien, Rumänien, Tyskland och Spanien, samt 1 476 respondenter från motsvarande sociodemografiska grupper som inte deltar. Resultatet tyder på att deltagarna har mindre klimatpåverkan generellt (16 procent), samt mindre klimatpåverkan från livsmedel (43 procent) respektive kläder (86 procent), jämfört med motsvarande grupper som inte deltar. Deltagarna uppvisar exempel på energibesparande beteende, som resvanor och uppvärmning av bostäder. Medan deltagarnas inkomstnivå inte är en förklarande faktor, har motsvarande grupper som inte deltar samvariation mellan högre inkomstnivå och högre klimatpåverkan. Slutligen rapporterar deltagarna generellt högre (11–13 procent) nivåer av välbefinnande än motsvarande grupper som inte deltar.

Eimermann et al. (2021) undersöker olika sociodemografiska gruppers sannolikhet för förändringar i riktning mot en enklare livsstil, med särskilt fokus på konsumtion, kön och ålder, baserat på nationell offentlig statistik från Sverige. Resultatet tyder på att kön, till skillnad från vad som framkommit i tidigare studier, inte är någon förklarande faktor bakom individers benägenhet till en enklare livsstil. Författarna spekulerar kring om detta kan förklaras med den nordiska välfärdsstaten, som möjliggör en viss grad av frivillig enkelhet utan att behöva säga upp sig från jobbet eller hitta ett billigare boende. Andra faktorer, som utbildningsnivå och ålder, har däremot betydelse: Högre utbildning minskar sannolikheten, medan ålder följer en kurva där sannolikheten minskar fram till 40 års ålder, för att sedan öka igen. Ensamstående är mer benägna till en enklare livsstil än individer som lever i par, medan förekomsten av minderåriga barn i hushållet minskar sannolikheten för livsstilsförändringar. Totalt sett är individer med positiv värdering av enkelhet i livsstilen marginellt förekommande, och de som faktiskt genomför förändringar är ännu färre. Ofta innebär förändringarna en flytt från stad till landsbygd, men däremot inte till ett mindre boende eller minskat antal bilar, varför miljökonsekvenserna inte är entydiga.

Sammanfattning och reflektioner: Arbete och tidsanvändning

Med utgångspunkt från den begränsade omfattningen av det refererade materialet förefaller det inte som att arbetstidsförkortning och initiativ för nedväxling (eng. *downshifting*) har entydigt positiva effekter på hållbarhet, vare sig i social eller ekologisk bemärkelse. Bland annat beror detta på den ojämna fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, där ett oproportionerligt stort ansvar faller på kvinnor, och med en social norm för män som familjeförsörjare. Frivilligt minskad arbetstid motiveras av kvinnor som grupp av en önskan att ha mer tid för omsorg om nära relationer, snarare än av miljöhänsyn, och utan uttalade miljömotiv leder nedväxling inte entydigt till minskad konsumtion.

Kvinnor som grupp upplever mer stress än män som grupp över att hinna med det tidsödande, obetalda arbetet att hitta miljövänliga produkter, resa med tåg i stället för flyg och att leta begagnade möbler och kläder i stället för att köpa nytt. Om arbetstidsförkortning, med tillhörande förändringar i konsumtion, ska användas som

strategi för mer hållbara livsstilar bör den bygga på insatser för att påverka preferenserna hos män som grupp. Med utgångspunkt från vad som framkommit av studier som refererats inom andra teman i den här forskningsöversikten kan det i stor del handla om att främja omsorgsideal hos män.

KULTUR OCH TURISM

Hur människor väljer att tillbringa sin lediga tid får konsekvenser med avseende på resursförbrukning och klimatpåverkan. Olika aktiviteter, läsa en bok eller se på teve, vandra i naturen eller ta flyget till Thailand, förbrukar resurser och påverkar klimatet olika mycket. I det globala Nord har exempelvis semesterflyget ökat i omfattning, samtidigt som det finns ett växande intresse för naturupplevelser och ekoturism.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på människors fritidsaktiviteter belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar om miljöaspekter av turism, samt om kulturevenemang som festivaler. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Besöksnäring, naturturism och miljöarbete

I en genomgång av tidigare studier undersöker Skanavis & Sakellari (2008) förhållanden mellan kön och turism, särskilt kvinnors roll i utvecklandet av hållbar turism, med fokus bland annat på miljöutbildningars betydelse för att uppmuntra medborgardeltagande samt skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp med avseende på medborgardeltagares motivation, typ av deltagandeprocesser som föredras samt kriterier för utvärdering av deltagandeprocesser. Resultatet tyder på att turism kan bidra till såväl förbättringar som försämringar av destinationernas lokala miljö, och både turister och besöksnäring kan behöva vägledning och utbildning om ekoturism och andra alternativa former av turism som kan ha mindre negativ påverkan på miljön. Här behövs analyser med utgång från samverkande kategorier som kön, klass, ålder, etnicitet, ras och nationalitet, då dessa kan ha relevans för utformningen av alltifrån marknadsföring till program för social utveckling på destinationerna. Kvinnors deltagande i besöksnäring, ofta med utgång från kommersialisering av hushållsarbete, ger möjlighet till större delaktighet i världen utanför hemmet och i bevarandet av den naturliga miljön, ger dem en inkomstkälla och ett visst mått av ekonomiskt oberoende, samtidigt som det inte utmanar en traditionell könsfördelning av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet. Miljöutbildningar bör ses som ett livslångt lärande, tillgängliga för människor oavsett kön, ålder och kulturell bakgrund, som genom att främja relevanta färdigheter i kritiskt tänkande möjliggör ett ansvarsfullt medborgarskap och deltagande i beslutsfattande av betydelse för en ekologiskt hållbar utveckling. Det förutsätter en brytning med den traditionellt manliga dominansen och marginaliseringen av kvinnor inom dessa områden, bland annat relaterad till att utbildningarna präglats av naturvetenskap och teknik som historiskt och i hög grad fortfarande är områden där framför allt män är verksamma. Det står i kontrast till att kvinnor i högre grad än män varit och är engagerade i miljöfrågor, där engagemanget utgår från en omsorgsorienterad hållning, medan engagemang från män motiverats av ett mer instrumentellt

naturintresse. Skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män, liksom normer kopplade till femininitet och maskulinitet, kan främja miljöutbildningar och ekoturism.

Yudina & Grimwood (2016) undersöker hur representationer av isbjörnar ger uttryck för normer som marginaliserar icke-mänskliga djur och återspeglar en patriarkal könsordning som premierar dominans och instrumentell rationalitet, baserat på analyser av dels webbplatserna för turistbyråer som erbjuder resor för att skåda isbjörnar i Kanada, dels marknadsföringsmaterial från två ledande företag på området, samt dels vykort, broschyrer, souvenirer med mera som samlats in under en månads fältarbete på plats. Resultatet tyder på att det finns en motsättning i förhållande till den omsorg om natur och miljö som idén om ekologiskt hållbar (vildmarks)turism antas baseras på, då det förhållningssätt till isbjörnarna och deras livsmiljö som framträder i materialet snarare är instrumentellt och antropocentriskt (människocentrerat), fokuserat på spektakel på en skådeplats. Författarna argumenterar för att ett starkare genomslag för en omsorgsorienterad etisk hållning skulle främja såväl ekologisk som social hållbarhet, i motsats till den nu rådande instrumentella rationaliteten.

Tre studier tar sig an olika aspekter av konsumentefterfrågan på miljöhänsyn inom turism. Barber et al. (2010) undersöker attityder samt sociodemografiska faktorer hos konsumenter inom vinturism, baserat på en enkät med 315 respondenter (ungefär hälften kvinnor, hälften män, över 21 år och med en snittålder på 43 år) i USA. Resultatet tyder på en öppenhet för att betala mer för miljömärkta viner, där kvinnor som grupp är särskilt villig att bidra till skydda resedestinationer i vinproducerande regioner, vilket påverkar deras köpintentioner. Moise et al. (2021) undersöker betydelsen av ekologiskt hållbarhetsarbete som faktor bakom kundnöjdhet, med avseende på återvinning av avfall, hushållning med energi och vatten samt andra sätt att främja miljön, baserat på en enkät med 302 respondenter (177 män, 125 kvinnor) som bor på 3- och 4-stjärniga hotell i Colombia. Resultatet tyder på att ekologiskt hållbarhetsarbete hos hotell starkt bidrar till hotellets image samt till gästernas förtroende och tillfredsställelse. Det finns en skillnad med avseende på gästernas kön, där kvinnor som grupp är mer nöjda än män som grupp när nivån på hållbarhetsarbetet når upp till deras förväntan.

Tasci et al. (2021) undersöker sociodemografiska, psykologiska och beteendemässiga faktorer hos konsumenter intresserade av hållbarhet som ett sätt att främja efterfrågan på hållbarhetsarbete inom turist- och besöksnäringen, baserat på en enkät med 474 respondenter (56 procent män, 44 procent kvinnor, snittålder på 35 år, 56 procent hade genomgått högre utbildning) i USA. Resultatet tyder på att när individer tänker på globala och ekologiska hållbarhetsfrågor omfattas allt som står utanför dem själva, med störst hänsyn till framtida generationer och med minst till den egna nationen. Barnmisshandel, föroreningar och klimatförändringar är de problem som uppfattas som mest angelägna, medan organhandel, naturkatastrofer och epidemier befinner sig på den motsatta änden av skalan. Femininitet och konservatism har en påverkan på attityder, föreställningar och beteenden relaterade till hållbar utveckling. Ju mer människor har feminina tendenser, desto mer sannolikt är det att de anser sig vara hållbara konsumenter, väljer alternativa former av turism, bryr sig om hållbarhet och i synnerhet social sådan, samt förlägger ansvaret för hållbarhetsfrågor hos alla. Omvänt påverkar konservativa tendenser i en riktning mot att välja massturism och att inte bry sig om eller ta ansvar i hållbarhetsfrågor.

Kulturfestivaler

Slocum et al. (2020) undersöker sociodemografiska faktorer bakom hållbarhetsbeteende i vardagen respektive på resa, baserat på en enkät med 424 respondenter (hälften kvinnor, hälften män) som deltar i en renässansfestival i USA. Resultatet tyder på att gruppen kvinnor rapporterar större förekomst av att köpa närproducerade, miljömärka och återvunna produkter, samt att hushålla med vatten och energi, än gruppen män, medan det inte finns någon skillnad mellan grupperna med avseende på användning av kollektivtrafik. Generellt ägnar sig såväl gruppen kvinnor som gruppen män i lägre grad åt olika typer av hållbarhetsbeteende när de är på resa än i vardagen. Slocum et al. (2021) undersöker betydelsen av sociala normer för hållbara konsumtionsbeteenden, baserat på en enkät till deltagare på en renässansfestival i USA. Resultatet tyder på att sociodemografiska faktorer som kön och utbildning har betydelse, där gruppen kvinnor uppvisar mer hållbara beteenden än gruppen män och personer med högre utbildning uppvisar mer hållbara beteenden än personer med lägre utbildning. Däremot tycks deltagande på festivaler, trots dessas kulturella etos i riktning mot hållbarhet, motverka hållbara konsumtionsbeteenden i vardagen, vilket möjligen kan bero på att deltagarna får utlopp för sitt behov av en enklare livsstil genom att gå på festivalerna och sedan kan leva på som vanligt.

Sammanfattning och reflektioner: Kultur och turism

Med utgång från den begränsade omfattningen av de refererade studierna i detta tema överensstämmer de framkomna mönstren med vad som framkommit inom andra teman i denna forskningsöversikt. Kvinnor som grupp är mer orienterade mot hållbarhet än män som grupp, och det förefaller till stor del hänga samman med den större utbredningen av omsorgsideal i gruppen kvinnor än i gruppen män. Ju mer individer, oavsett kön, uppvisar feminina tendenser desto mer är de orienterade mot hållbarhet. Relationen mellan naturturism och alternativ turism respektive socialt och ekologiskt hållbar utveckling är inte entydigt positiv. Starkare betoning av omsorgsideal i organiseringen och marknadsföringen av turistattraktioner skulle kunna främja såväl ekologisk som social hållbarhet.

Trots att litteratursökningen kompletterades med en riktad sökning på temat kultur saknas det i materialet studier kring ett antal områden inom kulturkonsumtion, exempelvis konserter och musikfestivaler, teater-, biograf- eller museibesök, skönlitteratur, etcetera. Det har gjorts studier av exempelvis musikfestivalers klimatpåverkan (se t.ex. Larasti, 2020), men inga sådana påträffades genom sökningen. Om detta beror på att de studier som gjorts inte har några genusanalyser ska vara osagt, men andra studier har visat skillnader mellan gruppen kvinnor och gruppen män med avseende på kulturkonsumtion, liksom skillnader beroende på exempelvis klass, ålder och etnicitet (se t.ex. Bihagen & Katz-Gerro, 2000). Hursomhelst finns här potential för vidare kunskapsutveckling med genusperspektiv på hållbara livsstilar.

AKTIVISM OCH PÅVERKAN

I de nordiska länderna finns en lång tradition av engagemang i folkrörelser, och det ger möjligheter till både personlig utveckling och inflytande i samhället. Många gamla organisationer har tappat medlemmar, samtidigt som nya rörelser och möjligheter till engagemang uppstår. Den gröna omställningen kan vara en sådan möjlighet, med stadsodlingar och återbruk, och de senaste åren har klimataktivismen växt sig stark med Greta Thunberg och andra, inte minst ungdomar och unga vuxna, företrädare.

I det här kapitlet diskuteras studier som med avseende på engagemang i klimatfrågor, genom aktivism i proteströrelser eller på andra sätt, belyser skillnader mellan kvinnor som grupp och män som grupp samt analyserar genus i relation till detta tema. Det handlar därutöver om utbildning och kommunikation för hållbar utveckling. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av framträdande mönster tillsammans med reflektioner kring hur dessa mönster uppstår och reproduceras, vilka genus som möjliggör hållbara livsstilar oavsett kön, samt hur dessa kan främjas.

Engagemang och aktivism särskilt bland unga

Två studier handlar om oro och andra känslor hos unga relaterade till klimatförändringar. Ojala (2012) undersöker huruvida känslan av hopp med avseende på klimatförändringar kan ha en påverkan på miljövänligt beteende oberoende av kända faktorer som värderingar, social påverkan, kunskap och kön, baserat på två enkäter med 723 respondenter (tonåringar) respektive 381 respondenter (unga vuxna) i Sverige. Resultatet tyder på att konstruktivt hopp har en positiv påverkan, medan hopp baserat på förnekelse har en starkt negativ påverkan, och denna faktor neutraliserar betydelsen av kön i bemärkelsen att gruppen flickor och unga kvinnor i högre grad än gruppen pojkar och unga män är benägna att ändra beteende för att minska sin klimatpåverkan. Ojala (2013) undersöker hur unga känslomässigt hanterar klimatförändringar, samt hur olika *coping*- eller livshanteringsstrategier är förknippade med miljöeffektivitet, miljövänligt beteende och subjektivt välbefinnande, baserat på en enkät med 321 respondenter (tonåringar) i Sverige. Resultatet tyder på att problemlösningsfokuserade strategier ökar sannolikheten att unga i vardagen upplever negativ påverkan från klimatrelaterad oro, medan känslö- eller meningsfokuserade strategier är positivt relaterade till både välmående och optimism. Denna faktor neutraliserar betydelsen av kön med avseende på att gruppen flickor i högre grad än gruppen pojkar upplever oro för klimatet.

Två studier handlar om klimatrörelsen Fridays for Future, som startades av unga i samband med FN:s klimatomöte i Paris 2015 och som växte sig starkare när den svenska skoleleven Greta Thunberg började sittstrejka regelbundet utanför riksdagshuset i Stockholm, Sverige, hösten 2018. Boulianne et al. (2020) undersöker information, attityder och värderingar som delas av aktivister och sympatisörer, baserat på analyser av 933 poster (tweets) på Twitter. Resultatet tyder på förekomsten av en motsättning mellan föreställningar om å ena sidan "duktiga (skol)flickor" som följer samhällets förväntningar och anstränger sig i skolan med

ambitionen att exempelvis bli forskare för att kunna lösa klimatfrågan, och å andra sidan "modiga flickor" som gör uppror mot förväntningarna för att uppmana beslutsfattare att agera på den kunskap om klimatet som forskare redan tagit fram. Det finns också föreställningar om att skulden och ansvaret för situationen ligger hos etablissemangen inom politik och medier, med USA:s dåvarande president Donald Trump som särskilt framträdande exempel. Martiskainen et al. (2020) undersöker kunskap, känslor, motivation och handlingar i relation till klimatförändringar hos deltagare i klimatprotester, inklusive eventuella förändringar i livsstil före eller efter deltagandet, baserat på intervjuer med 64 demonstranter i Storbritannien, Kanada, USA och Norge. Resultatet tyder på att det finns en bredd bland deltagarna med avseende på bland annat ålder, ras och kön, med transpersoner, pensionärer med barnbarn, eller karriärbytande yrkesaktiva som exempel. I protesterna finns inte enbart ett fokus på att höja medvetenheten om klimatförändringar och kritisera bakomliggande orsaker, utan de används också som en möjlighet att skapa gemenskap och ha roligt. I anslutning till tidigare studier betonas hur protesterna kopplar samman klimatkrisen med problem kopplat till kapitalism, militarism, klassklyftor och matproduktion, och mobiliseringen förstärks genom krav på såväl social som ekologisk rättvisa, inklusive jämställdhet. Motiven till att delta i protesterna skiljer sig åt bland deltagarna, likaså kunskapen om klimatförändringar och vilka livsstilsförändringar de gjort.

Två studier tar sig an andra typer av engagemang i miljöfrågor. Paço & Gouveia Rodrigues (2016) undersöker förhållandet mellan nivåer av individuellt upplevt miljöansvar och graden av engagemang i miljöorganisationer, samt huruvida kön fungerar som en faktor i sammanhanget, baserat på en enkät med 450 respondenter (ungefär hälften kvinnor, hälften män) i Portugal. Resultatet tyder på att gruppen kvinnor rapporterar högre nivåer av upplevt miljöansvar än gruppen män, men såväl kvinnor som män uppvisar endast låga nivåer av miljöaktivism och deltagande i miljöorganisationer. Dock är nivån av upplevt miljöansvar högre bland de individer som rapporterar om medlemskap, och bland dessa är det en jämn fördelning av kvinnor och män. I en studie baserad på analys av statistik över 331 företag i 33 länder och fördelade över tio olika näringsgrenar, inhämtad från det finansiella informationsföretaget Bloomberg, undersöker Hossain et al. (2017) förhållanden mellan koldioxidutsläpp, storleken på bolagsstyrelse samt andelen kvinnor bland styrelsemedlemmarna. Resultatet tyder på att företag med en större styrelse och en högre andel kvinnor i styrelsen rapporterar om lägre utsläpp av koldioxid samt en större benägenhet att kommunicera sitt arbete på området. Studien har emellertid inte undersökt eventuella skillnader mellan olika näringsgrenar, exempelvis hälsa respektive gruvdrift, så det går inte att utröna om huruvida orsakssambanden skulle kunna förklaras av att företag med lägre utsläpp helt enkelt finns inom näringar där en större andel kvinnor är verksamma.

Utbildning och kommunikationsinsatser

I en genomgång av tidigare studier undersöker Dos Muchangos & Vaughter (2018) inkluderingen av kön i förhållande till frågor kring avfall inom ramen för utbildning för hållbar konsumtion (ESC, *Education for Sustainable Consumption*). Resultatet tyder på att kön och genus är förhållandevis ytligt behandlat, främst med kön som statistisk variabel och med betydligt lägre förekomst av genusanalyser. Det finns könsnormer enligt vilka kvinnor och flickor i högre grad än män och pojkar uppvisar ett större känslomässigt engagemang av miljöutbildning på grund av att de tillskrivs färdigheter relaterade till omvårdnad och tolerans, normer som reproduceras av att fler kvinnor än män engagerar sig i miljöfrågor. Det finns också en betoning av att ta hänsyn till skillnader i makt och inflytande, med avseende bland annat på kön och klass, för utformandet av program för lokal produktion av livsmedel, avfallsreduktion och återvinning.

Harker-Schuch & Bugge-Henriksen (2013) undersöker effekten på kunskap och attityder av en föreläsning i klimatvetenskap, baserat på en enkät med 188 respondenter (107 flickor, 81 pojkar, ålder 16–17 år) på fyra gymnasieskolor i Danmark och Österrike (varav en vardera med nationell upptagning och en vardera med internationell profil). Resultatet tyder på att elever som bättre tillägnat sig fakta om klimatet i högre grad än tidigare har uppfattningen att människan orsakar klimatförändringarna och att både individer och regeringar är ansvariga för att ta itu med problemen, vilket tyder på att undervisningen har en effekt på kunskapsutvecklingen. Det finns en skillnad mellan gruppen flickor och gruppen pojkar, där den sistnämnda visserligen har fler rätta svar på ett test efter föreläsningen, men där den förstnämnda i högre grad hyser uppfattningen att såväl individer som regeringar har ett ansvar. I en jämförelse mellan skolor har respondenterna i Österrike i lägre grad uppfattningen att klimatförändringarna är ett hot som individer och regeringar har ett ansvar för än respondenterna i Danmark, medan detsamma gäller för internationella skolor jämfört med nationella skolor i såväl Danmark som Österrike.

Damico et al. (2020) undersöker ett pedagogiskt ramverk som kan hjälpa lärare och elever/studenter att identifiera skadliga respektive nyttiga kulturella narrativ ("*stories-we-live-by*") i förhållande till klimatförändringar, baserat på erfarenheter från pedagogisk yrkesverksamhet från grundskola till universitetsnivå i USA, framställda i ett ekolingvistiskt teoretiskt perspektiv. Resultatet tyder på att berättelsen om människan som tillvarons centrum, åtskild från naturen, samt den om konsumtion som främsta vägen till förverkligande är två berättelser med skadliga konsekvenser för klimatet. I kontrast till dessa har undervisning utifrån urfolks berättelser om platsens betydelse, berättelser från exempelvis poddar om jämställdhet och klimaträttvisa, samt berättelser om ungdomsaktivism och medborgerligt engagemang, visat sig ha effekten att hos elever/studenter skapa engagemang i klimatfrågor.

Sjögren (2017) undersöker utmaningarna med hållbar utveckling i högre utbildning, med utgång från feministisk vetenskapsteori och i synnerhet begreppen 'situerad kunskap' (Haraway, 1988) och 'transkorporalitet' (Alaimo, 2010), baserat på fokusgruppsamtal med lärare vid åtta universitet i Sverige. Situerad kunskap kan sägas handla om att kunskapssubjekt alltid kommer någonstans ifrån och alltid har en partiell blick, och att det finns en nödvändighet av att ta ansvar för detta.

Transkorporalitet öppnar upp för att vår kunskap alltid är inbäddad i en fysisk och materiell miljö där också andra, exempelvis icke-mänskliga djurs sätt tolka och förstå omvärlden är av betydelse. Resultatet tyder på att det finns två viktiga balansgångar: dels kring akademins roll i gränsen mellan det privata och det offentliga, där den som undervisar kan ha erfarenheter och värderingar som krockar med normer om hur undervisning ska bedrivas, dels kring utbildningens räckvidd, det vill säga vilken effekt den ska ha på den som utbildas, i förhållande till krav på förändring av nuvarande situation respektive att återskapa rådande förhållanden. Miljöfrågor uppfattas som problematiska att hantera inom den högskolepedagogiska verksamheten för att de överskrider dessa gränser och utmanar föreställningar om legitim kunskap, och i detta gränsland är det obekvämt men också nödvändigt att stanna kvar. Det kan finnas skäl för forskare och universitetslärare att engagera sig inte bara i miljöfrågor, som konsumerande individer och samhällsmedborgare, utan också i frågor om kunskapens organisering och innehåll inom högre utbildning.

Piñeiro et al. (2014) undersöker betydelsen av kön i kommunikationen kring initiativ för miljön, baserat på analyser av vägledningsmaterial, intervjuer med 8 experter inom kommunikation och utbildning kring miljö, samt fyra fokusgruppsamtal med sammanlagt 20 deltagare i olika projekt för hållbar konsumtion i Spaniens huvudstad Madrid. Resultatet tyder på vissa skillnader mellan vägledningsmaterialets inkludering av kön respektive hur deltagarna förstår genus. Materialet framhåller gravida kvinnors sårbarhet i förhållande till miljögifter, samt betydelsen av stödstrukturer i förhållande till barnuppfostran, men också hur patriarkala normer och överkonsumtion påverkar människors psyken och kroppar, och det finns ett särskilt fokus på kvinnor i det globala Syd. Deltagarna resonerar kring behovet av ett större fokus på människors behov av att ta emot och att ge omsorg, och efterlyser särskilt ett större uppmärksammande av detta i det globala Nord. Det finns en generell samsyn bland deltagarna att genusperspektiv är till stor del frånvarande i projekten samt i kommunikationen kring dessa, även om det faktum att projekt i förekommande fall leds av kvinnor tas som intäkt för att det finns genusperspektiv där.

Sammanfattning och reflektioner: Aktivism och påverkan

Konsumtionsmönster är relevanta som indikation på individers livsstilar, inte minst i förhållande till klimatpåverkan, men begreppet livsstilar omfattar även icke-ekonomiska aktiviteter. Människor är så mycket mer än konsumenter, om än medvetna och ansvarsfulla sådana, och studier som refereras inom andra teman i den här forskningsöversikten har pekat på hur en oproportionerlig betoning av ansvaret hos konsumenter riskerar att osynliggöra behovet av förändringar på samhällslevelle. Människor är också samhällsmedborgare, ägnar sig åt volontärarbete och aktivism. Särskilt unga känner oro för klimatförändringar, i synnerhet flickor och unga kvinnor, och många deltar i klimataktivism. Att engagera sig i någonting som känns meningsfullt kan vara en bättre strategi, med avseende på det egna välbefinnandet, för att hantera oron än att själv försöka lösa problemen. Det individuella ansvaret, exempelvis som konsument, räcker ändå bara en bit på vägen.

Normer om kön, uttryckta bland annat i förväntningar om "duktiga flickor" som ägnar sig åt studier, såväl som "modiga flickor" som går emot dessa förväntningar för att uppmärksamma det politiska ansvaret för klimatförändringar, visar sig bland annat i de refererade studierna om klimatrörelsen Fridays for Futures. Detta kan jämföras med studier av bland andra Kränge et al. (2019) och Vowles & Hultman (2022), som visar att den största så kallade klimatförnekelsen finns bland dels inflytelserika, äldre män med kopplingar till fossilindustrin, dels den högernationalistiska rörelsen. Klimataktivismen ses som ett hot mot rådande samhällsordning och mot välbefindandet i det moderna industrisamhället, och föreställningar om femininitet och maskulinitet kommer tydligt till uttryck i formuleringen av klimatförnekelse.

Det formella utbildningssystemet, särskilt skolan, har en viktig funktion i att förse det framtida samhället med en uppsättning medborgare som har de färdigheter som anses behövas. Utbildning har därigenom en grundläggande roll att fylla för demokratin (Young Håkansson et al., 2022). Bland de refererade studierna saknas till stor del material med genusperspektiv på utbildning för hållbar utveckling (*Education for Sustainable Development, ESD*), men det framkommer att hållbarhetsfrågorna utmanar normer om utbildningens påverkan på den som ska utbildas såväl som om vad som uppfattas som legitim kunskap.

DISKUSSION

Hållbara livsstilar är ett område med tydliga mönster av skillnader mellan grupper av människor beroende på kategorier som kön, klass, ålder och etnicitet, och där sociala normer präglar hur människor i sina värderingar och beteenden, genom betalt och obetalt arbete samt fritidsaktiviteter, uttrycker skillnad från och gemenskap med andra (jfr Mont, 2007; Vogl & Baur, 2018; Akenji et al., 2021). Kvinnor som grupp är i jämförelse med män som grupp mer engagerade i såväl klimatfrågor som sociala frågor och uppvisar beteenden som "minimerar användningen av naturresurser och utsläpp av avfall och föroreningar under livscykeln, och inte äventyrar framtida generationers behov", för att anknyta till en etablerad definition av hållbara livsstilar (Mont, 2007). Intersektionella genusanalyser kan visa att dessa mönster hänger samman med sociala normer om femininitet och maskulinitet, snarare än att bero på någon naturgiven egenskap hos kvinnor respektive män. Individer orienterade mot omsorg, ett ideal ofta förknippat med femininitet, är oavsett kön mer engagerade för hållbarhet och uppvisar hållbara beteendemönster. Det framkommer i relation till livsmedel och kläder såväl som till transportmönster. Den ojämna fördelningen av det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet, som gruppen kvinnor i högre grad än gruppen män tar ansvar för, får konsekvenser också för det vardagliga arbetet med att underhålla kläder eller leta efter begagnade möbler. Teknikintresse förstås enligt sociala normer som förknippat med maskulinitet (Berner, 1996, 2003), och engagemanget för klimatomställning kommer i gruppen män ofta till uttryck som en vilja att investera i solpaneler eller byta ut den fossildrivna bilen mot en laddhybrid. Förknippandet av teknisk expertis med maskulinitet riskerar att utesluta kvinnor från delaktighet i dessa insatser, på liknande sätt som kvinnor inte motiveras att söka sig till utbildningar och yrken inom STEM-området (Jansson & Sand, 2021). Dessutom tenderar tekniska lösningar att ha karaktären av engångsinvestering, medan beteendeförändringar ofta innebär att mer tid, främst av kvinnor som grupp, får läggas på det obetalda hushålls- och omsorgsarbete.

Samspelet mellan aktör och struktur är av stor relevans för frågan om hållbara livsstilar (jfr Young, 2006). Det individuella ansvaret som konsument – att i högre utsträckning handla vegetariskt, närproducerat och ekologiskt, köra en elektrisk bil hellre än en fossildriven, att använda begagnade kläder eller att laga de man redan har i stället för att ständigt köpa nya – räcker bara en bit på vägen. Kvinnor som grupp tillskrivs ett större ansvar som konsument än män som grupp, på grund av sociala normer om mode som ett sätt att uttrycka femininitet men också för att gruppen kvinnor i högre utsträckning än gruppen män ansvarar för matlagning i hushållen och för att handla kläder åt barn och övriga familjemedlemmar. Individer som oavsett kön är engagerade i hållbarhetsfrågor, exempelvis i förhållande till hushållens inköp eller resvanor och transportmönster, uttrycker både en tidsstress och en press från sociala normer om hur det goda livet ska se ut. Det är i hög grad en fråga om klass (jfr Bradley, 2009; Swyngedouw, 2010). Ett stort och avgörande ansvar ligger också på beslutsfattare inom trafikplanering, fordonstillverkare, livsmedelsproducenter, energibolag, företag inom modeindustrin, etcetera.

Skolan och det övriga utbildningssystemet har en viktig roll i att fostra inte bara medvetna konsumenter och anställningsbar arbetskraft (jfr Simonsson, 2022), utan har den grundläggande funktionen i ett samhälle att genom att främja relevanta färdigheter i kritiskt tänkande möjliggöra ett ansvarsfullt medborgarskap och deltagande i beslutsfattande av betydelse för hållbar utveckling. Utbildning för hållbar utveckling (*Education for Sustainable Development, ESD*) är ett ramverk utvecklat inom Unesco som fått stort inflytande inom utbildningssystemet, från grundskola till högre utbildning, men här kan det behövas mer studier som med intersektionella genusanalyser undersöker dess implementering och konsekvenser. Förutom utbildning för hållbar utveckling prioriteras också unga som förändringsaktörer, inte minst i ett nordiskt sammanhang (Jónsson et al., 2021; Neergaard & Ravnbøl, 2019; jfr Bauer et al., 2018).

REFERENSER

Underlag för forskningsöversikten

Arntsen, A., Philp, B., & Donegani, C. P. (2018). Environmental and Societal Attitudes to Working Hours in Gendered Perspective: Patterns, Preferences and Policy. *Review of Political Economy*, 30(4), 556–572. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gsk>

Balkmar, D. (2014). Våld i trafiken: Om cyklisters utsatthet för kränkningar, hot och våld i massbilismens tidevarv. *Tidskrift För Genusvetenskap*, 35(2–3), 32–54.

Barber, N., Taylor, D. C., & Deale, C. S. (2010). Wine tourism, environmental concerns, and purchase intention. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 27(2), 146–165. Scopus. <https://doi.org/10/c7z2d2>

Bloodhart, B., & Swim, J. K. (2020). Sustainability and Consumption: What's Gender Got to Do with It? *Journal of Social Issues*, 76(1), 101–113. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grz>

Bogueva, D., Marinova, D., & Gordon, R. (2020). Who needs to solve the vegetarian men dilemma? *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 30(1), 28–53. APA PsycInfo®. <https://doi.org/10/ghnf7q>

Boulianne, S., Lalancette, M., & Ilkiw, D. (2020). "School Strike 4 Climate": Social Media and the International Youth Protest on Climate Change. *Media and Communication*, 8(2), 208–218. <https://doi.org/10/ghpfm3>

Brough, A. R., Wilkie, J. E. B., Jingjing, M., Isaac, M. S., & Gal, D. (2016). Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype and Its Effect on Sustainable Consumption. *Journal of Consumer Research*, 43(4), 567–582. buh. <https://doi.org/10/cnc7>

Campos, I., & Marín-González, E. (2020). People in transitions: Energy citizenship, prosumerism and social movements in Europe. *Energy Research and Social Science*, 69. Scopus. <https://doi.org/10/ghndmg>

Carlsson Kanyama, A., Nässén, J., & Benders, R. (2021). Shifting expenditure on food, holidays, and furnishings could lower greenhouse gas emissions by almost 40%. *Journal of Industrial Ecology*, 1. buh.

Cho, E., Gupta, S., & Kim, Y.-K. (2015). Style consumption: Its drivers and role in sustainable apparel consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 39(6), 661–669. Scopus. <https://doi.org/10/cj2h>

Cornish, A., Raubenheimer, D., & McGreevy, P. (2016). What we know about the public's level of concern for farm animal welfare in food production in developed countries. *Animals*, 6(11). Scopus. <https://doi.org/10/ghfk86>

Costa Pinto, D., Herter, M. M., Rossi, P., & Borges, A. (2014). Going green for self or for others? Gender and identity salience effects on sustainable consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 38(5), 540–549. Scopus. <https://doi.org/10/gg4hcp>

Dahl, E. (2011). Män pratar miljö: Diskursiva maskuliniteter i mäns samtal om

- klimatförändringar och miljövänliga resor. *Tidskrift för genusvetenskap*, 4, 109–138.
- Damico, J. S., Baildon, M., & Panos, A. (2020). Climate Justice Literacy: Stories-We-Live-By, Ecolinguistics, and Classroom Practice. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 63(6), 683–691. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grv>
- Dockstader, S., & Bell, S. E. (2020). Ecomodern Masculinity, Energy Security, and Green Consumerism: The Rise of Biofuels in the United States. *Critical Sociology*, 46(4–5), 643–660. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grd>
- Dos Muchangos, L. S., & Vaughter, P. (2018). Are gender perspectives included in education for sustainable consumption and waste education programs? A systematic literature review. *Detritus*, 4(December), 164–177. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grm>
- Doyle, J., Farrell, N., & Goodman, M. K. (2020). The cultural politics of climate branding: Project Sunlight, the biopolitics of climate care and the socialisation of the everyday sustainable consumption practices of citizens-consumers. *Climatic Change*, 163(1), 117–133. Scopus. <https://doi.org/10/gm8hmp>
- Druckman, A., Buck, I., Hayward, B., & Jackson, T. (2012). Time, gender and carbon: A study of the carbon implications of British adults' use of time. *Ecological Economics*, 84, 153–163. buh. <https://doi.org/10/f4jddx>
- Eimermann, M., Lindgren, U., & Lundmark, L. (2021). Nuancing holistic simplicity in sweden: A statistical exploration of consumption, age and gender. *Sustainability (Switzerland)*, 13(15). Scopus. <https://doi.org/10/gmgjvf>
- Eker, S., Garcia, D., Valin, H., & Van Ruijven, B. (2021). Using social media audience data to analyse the drivers of low-carbon diets. *Environmental Research Letters*, 16(7). Scopus. <https://doi.org/10/gnn2vg>
- Ernstoff, A., Stylianou, K. S., Sahakian, M., Godin, L., Dauriat, A., Humbert, S., Erkman, S., & Jolliet, O. (2020). Towards win-win policies for healthy and sustainable diets in switzerland. *Nutrients*, 12(9), 1–24. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grg>
- Gautam, V. (2020). Examining environmental friendly behaviors of tourists towards sustainable development. *Journal of Environmental Management*, 276, N.PAG-N.PAG. 8gh.
- Greene, M. (2018). Socio-technical transitions and dynamics in everyday consumption practice. *Global Environmental Change*, 52, 1–9. Scopus. <https://doi.org/10/gfqh75>
- Hansen, A. R., Madsen, L. V., Knudsen, H. N., & Gram-Hanssen, K. (2019). Gender, age, and educational differences in the importance of homely comfort in Denmark. *Energy Research and Social Science*, 54, 157–165. Scopus. <https://doi.org/10/gghnj7>
- Hardman, S., & Tal, G. (2018). Who are the early adopters of fuel cell vehicles? *International Journal of Hydrogen Energy*, 43(37), 17857–17866. Scopus. <https://doi.org/10/gfcrvx>
- Harker-Schuch, I., & Bugge-Henriksen, C. (2013). Opinions and knowledge about climate change science in high school students. *Ambio*, 42(6), 755–766. <https://doi.org/10/f48kw3>
- Horton, K. (2018). Just Use What You Have: Ethical Fashion Discourse and the Feminisation of Responsibility. *Australian Feminist Studies*, 33(98), 515–529. Scopus.

<https://doi.org/10/d9db>

- Hossain, M., Al Farooque, O., Momin, M. A., & Almotairy, O. (2017). Women in the boardroom and their impact on climate change related disclosure. *Social Responsibility Journal*, 13(4), 828–855. Scopus. <https://doi.org/10/ggmkg6>
- Hultman, M. (2011). Ekomodern maskulinitet: Eller historien om hur Arnold Schwarzenegger blev 2000-talets miljöhjälte. *Tidskrift För Genusvetenskap*, 4, 5–26.
- Isenhour, C., & Ardenfors, M. (2009). Gender and sustainable consumption: Policy implications. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2–3), 135–149. Scopus. <https://doi.org/10/bvcb4w>
- Jack, T. (2020). Sovereign dupes? Representations, conventions and (un)sustainable consumption. *Journal of Consumer Culture*. Scopus. <https://doi.org/10/gjdjx7>
- Kaplan, S., Wrzesinska, D. K., & Prato, C. G. (2018). The role of human needs in the intention to use conventional and electric bicycle sharing in a driving-oriented country. *Transport Policy*, 71, 138–146. buh. <https://doi.org/10/gfjmfk>
- Kildal, C. L., & Syse, K. L. (2017). Meat and masculinity in the Norwegian Armed Forces. *Appetite*, 112, 69–77. Scopus. <https://doi.org/10/f92drs>
- Kopplin, C. S., & Rösch, S. F. (2021). Equifinal causes of sustainable clothing purchase behavior: An fsQCA analysis among generation Y. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 63. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gsh>
- Kopsakangas-Savolainen, M., & Juutinen, A. (2013). Energy consumption and savings: A survey-based study of Finnish households. *Journal of Environmental Economics and Policy*, 2(1), 71–92. Scopus. <https://doi.org/10/ghfk7k>
- Korkala, E. A. E., Hugg, T. T., & Jaakkola, J. J. K. (2014). Awareness of climate change and the dietary choices of young adults in Finland: A population-based cross-sectional study. *PLoS ONE*, 9(5). Scopus. <https://doi.org/10/ghfk9t>
- Kosenius, A.-K., & Ollikainen, M. (2013). Valuation of environmental and societal trade-offs of renewable energy sources. *Energy Policy*, 62, 1148–1156. 8gh. <https://doi.org/10/f5hmd7>
- Kronsell, A., Dymén, C., Rosqvist, L. S., & Hiselius, L. W. (2020). Masculinities and femininities in sustainable transport policy: A focus on Swedish municipalities. *NORMA*, 15(2), 128–144. <https://doi.org/10/gjdqgf>
- Lam, T. F. (2018). Hackney: A cycling borough for whom? *Applied Mobilities*, 3(2), 115–132. Scopus. <https://doi.org/10/ghvr dx>
- Lammers, P., Ullmann, L. M., & Fiebelkorn, F. (2019). Acceptance of insects as food in Germany: Is it about sensation seeking, sustainability consciousness, or food disgust? *Food Quality and Preference*, 77, 78–88. Scopus. <https://doi.org/10/gmtr6g>
- Lane, R., Arunachalam, D., Lindsay, J., & Humphery, K. (2020). Downshifting to care: The role of gender and care in reducing working hours and consumption. *Geoforum*, 114, 66–76. Scopus. <https://doi.org/10/gmxx5j>
- Lapiņa, L., & Leer, J. (2016). Carnivorous heterotopias: Gender, nostalgia and hipsteriness in the Copenhagen meat scene. *NORMA*, 11(2), 89–109. <https://doi.org/10/gnn2vb>
- Laureati, M., Proserpio, C., Jucker, C., & Savoldelli, S. (2016). New sustainable protein

sources: Consumers' willingness to adopt insects as feed and food. *Italian Journal of Food Science*, 28(4), 652–668. Scopus.

Lauri, J., & Bäckström, H. (2019). Coffee by women: The 'duty of ethical enjoyment'. *Cultural Studies*, 33(5), 866–887. Scopus. <https://doi.org/10/gjd6sm>

Lazarcic, N., Le Guel, F., Belin, J., Oltra, V., Lavaud, S., & Douai, A. (2020). Determinants of sustainable consumption in France: The importance of social influence and environmental values. *Journal of Evolutionary Economics*, 30(5), 1337–1366. Scopus. <https://doi.org/10/gm4d9r>

Leeuw, A., Valois, P., Morin, A., & Schmidt, P. (2014). Gender Differences in Psychosocial Determinants of University Students' Intentions to Buy Fair Trade Products. *Journal of Consumer Policy*, 37(4), 485–505. buh. <https://doi.org/10/gdwr8>

Lindsay, J., Lane, R., & Humphery, K. (2020). Everyday life after downshifting: Consumption, thrift, and inequality. *Geographical Research*, 58(3), 275–288. Scopus. <https://doi.org/10/gnn2vs>

Luchs, M., & Mooradian, T. (2012). Sex, Personality, and Sustainable Consumer Behaviour: Elucidating the Gender Effect. *Journal of Consumer Policy*, 35(1), 127–144. buh. <https://doi.org/10/bx7p9f>

Mäkinen, J.-P., & Vainio, A. (2014). Barriers to climate-friendly food choices among young adults in Finland. *Appetite*, 74, 12–19. Scopus. <https://doi.org/10/f5ss7k>

Martindale, A., & Lee, Y.-A. (2019). Students' perceptions of adopting minimal transformable wardrobes. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 12(1), 76–85. Scopus. <https://doi.org/10/gnn2vp>

Martiskainen, M., Axon, S., Sovacool, B. K., Sareen, S., Furszyfer Del Rio, D., & Axon, K. (2020). Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. *Global Environmental Change*, 65. <https://doi.org/10/ghj6rg>

McMahon, M. (2011). Standard fare or fairer standards: Feminist reflections on agri-food governance. *Agriculture and Human Values*, 28(3), 401–412. Scopus. <https://doi.org/10/d3wjpm>

Mechlenborg, M., & Gram-Hanssen, K. (2020). Gendered homes in theories of practice: A framework for research in residential energy consumption. *Energy Research and Social Science*, 67. Scopus. <https://doi.org/10/ghzxjx>

Meißner, M. (2021). Repair is care? - Dimensions of care within collaborative practices in repair cafes. *Journal of Cleaner Production*, 299. Scopus. <https://doi.org/10/gm8hjz>

Migheli, M. (2021). Green purchasing: The effect of parenthood and gender. *Environment, Development and Sustainability*, 23(7), 10576–10600. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gp9>

Modlinska, K., Adamczyk, D., Maison, D., & Pisula, W. (2020). Gender differences in attitudes to vegans/vegetarians and their food preferences, and their implications for promoting sustainable dietary patterns-A systematic review. *Sustainability (Switzerland)*, 12(16). Scopus. <https://doi.org/10/f6gk>

Mohr, M., & Schlich, M. (2016). Socio-demographic basic factors of German

- customers as predictors for sustainable consumerism regarding foodstuffs and meat products. *International Journal of Consumer Studies*, 40(2), 158–167. Scopus. <https://doi.org/10/f8bg5h>
- Moise, M. S., Gil-Saura, I., & Ruiz Molina, M. E. (2021). The importance of green practices for hotel guests: Does gender matter? *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*. Scopus. <https://doi.org/10/gnn2v3>
- Offenberger, U., & Nentwich, J. C. (2009). Home Heating and the Co-construction of Gender, Technology and Sustainability. *Kvinder, Køn & Forskning*, 3–4. <https://doi.org/10/gm5x6g>
- Ojala, M. (2012). Hope and climate change: The importance of hope for environmental engagement among young people. *Environmental Education Research*, 18(5), 625–642. <https://doi.org/10/f232bq>
- Ojala, M. (2013). Coping with climate change among adolescents: Implications for subjective well-being and environmental engagement. *Sustainability (Switzerland)*, 5(5), 2191–2209. <https://doi.org/10/f24w86>
- Paço, A., & Gouveia Rodrigues, R. (2016). Environmental activism and consumers' perceived responsibility. *International Journal of Consumer Studies*, 40(4), 466–474. APA PsycInfo®. <https://doi.org/10/crqg>
- Palm, J., & Ellegård, K. (2011). Visualizing energy consumption activities as a tool for developing effective policy. *International Journal of Consumer Studies*, 35(2), 171–179. buh. <https://doi.org/10/dfxz4d>
- Pilgeram, R. (2012). Social sustainability and the white, nuclear family: Constructions of gender, race, and class at a Northwest farmers' market. *Race, Gender & Class*, 19(1/2), 37–60. fmh.
- Piñeiro, C., Díaz, M.-J., Palavecinos, M., Alonso, L.-E., & Benayas, J. (2014). Responsible consumption with a gender perspective: Consumption discourse and practices surrounding gender equality and sustainability in Madrid / Consumo responsable con perspectiva de género. Discursos y prácticas de consumo en torno a la equidad de género y sostenibilidad en Madrid. *Psycology*, 5(2–3), 252–283. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gq6>
- Polk, M. (2009). Gendering Climate Change through the Transport Sector. *Kvinder, Køn & Forskning*, 3–4. <https://doi.org/10/gm5xpj>
- Rice, C., Ragbir, N. K., Rice, S., & Barcia, G. (2020). Willingness to pay for sustainable aviation depends on ticket price, greenhouse gas reductions and gender. *Technology in Society*, 60. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gsv>
- Rogers, H. A., Deutz, P., & Ramos, T. B. (2021). Repairing the circular economy: Public perception and participant profile of the repair economy in Hull, UK. *Resources, Conservation & Recycling*, 168, N.PAG-N.PAG. 8gh.
- Rosenfeld, D. L., & Tomiyama, A. J. (2021). Gender differences in meat consumption and openness to vegetarianism. *Appetite*, 166. Scopus. <https://doi.org/10/gm8grs>
- Santaoja, M., & Jallinoja, P. (2021). Food out of its usual rut. Carnavalesque online veganism as political consumerism. *Geoforum*, 126, 59–67. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gvv>
- Schösler, H., de Boer, J., Boersema, J. J., & Aiking, H. (2015). Meat and masculinity

- among young Chinese, Turkish and Dutch adults in the Netherlands. *Appetite*, 89, 152–159. Scopus. <https://doi.org/10/f673nq>
- Sjögren, H. (2017). Den okroppsliga kunskapssynens politik: Om varför hållbar utveckling tycks svårhanterligt i utbildning. *Tidskrift för genusvetenskap*, 38(4), 68–85.
- Skanavis, C., & Sakellari, M. (2008). Gender and sustainable tourism: Women's participation in the environmental decision-making process. *European Journal of Tourism Research*, 1(2), 78–93. Scopus.
- Slocum, S. L., Drugova, T., & Curtis, K. R. (2021). The influence of social norms on sustainable consumption behaviors: The unique ethos of renaissance festivals as a moderator of sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gzs>
- Slocum, S. L., McDowell, J., & Huang, Y.-K. (2020). Location-dependency and sociodemographics on sustainable festival and at home behaviours. *Anatolia*, 31(3), 466–478. Scopus. <https://doi.org/10/gm8gs3>
- Sovacool, B. K., & Axsen, J. (2018). Functional, symbolic and societal frames for automobility: Implications for sustainability transitions. *Transportation Research Part A: Policy & Practice*, 118, 730–746. Scopus. <https://doi.org/10/ggffrs>
- Sovacool, B. K., Kester, J., Noel, L., & de Rubens, G. Z. (2018). The demographics of decarbonizing transport: The influence of gender, education, occupation, age, and household size on electric mobility preferences in the Nordic region. *Global Environmental Change*, 52, 86–100. Scopus. <https://doi.org/10/gfqk3m>
- Standal, K., Talevi, M., & Westskog, H. (2020). Engaging men and women in energy production in Norway and the United Kingdom: The significance of social practices and gender relations. *Energy Research and Social Science*, 60. Scopus. <https://doi.org/10/ghwn7h>
- Svensson, E. (2012). Achieving sustainable lifestyles? Socio-cultural dispositions, collective action and material culture as problems and possibilities. *Local Environment*, 17(3), 369–386. Scopus. <https://doi.org/10/f22scw>
- Tasci, A. D. A., Fyall, A., & Woosnam, K. M. (2021). Sustainable tourism consumer: Socio-demographic, psychographic and behavioral characteristics. *Tourism Review*. Scopus. <https://doi.org/10/gm8hjt>
- Temme, E. H. M., Toxopeus, I. B., Kramer, G. F. H., Brosens, M. C. C., Drijvers, J. M. M., Tyszler, M., & Ocké, M. C. (2015). Greenhouse gas emission of diets in the Netherlands and associations with food, energy and macronutrient intakes. *Public Health Nutrition*, 18(13), 2433–2445. Scopus. <https://doi.org/10/f7qqn9>
- Tung, T., Koenig, H. F., & Chen, H.-L. (2017). Effects of green self-identity and cognitive and affective involvement on patronage intention in eco-friendly apparel consumption: A gender comparison. *Sustainability (Switzerland)*, 9(11). Scopus. <https://doi.org/10/gcn9tk>
- Vecchio, R., & Annunziata, A. (2015). Willingness-to-pay for sustainability-labelled chocolate: An experimental auction approach. *Journal of Cleaner Production*, 86, 335–342. Scopus. <https://doi.org/10/f6v9p7>
- Verbeke, W. (2015). Profiling consumers who are ready to adopt insects as a meat

substitute in a Western society. *Food Quality and Preference*, 39, 147–155. Scopus. <https://doi.org/10/gmtr5m>

Vinz, D. (2009). Gender and sustainable consumption: A german environmental perspective. *European Journal of Women's Studies*, 16(2), 159–179. Scopus. <https://doi.org/10/c4qjcg>

Vita, G., Ivanova, D., Dumitru, A., García-Mira, R., Carrus, G., Stadler, K., Krause, K., Wood, R., & Hertwich, E. G. (2020). Happier with less? Members of European environmental grassroots initiatives reconcile lower carbon footprints with higher life satisfaction and income increases. *Energy Research and Social Science*, 60. Scopus. <https://doi.org/10/gmxx35>

Vitale, S., Biondo, F., Giosuè, C., Bono, G., Okpala, C. O. R., Piazza, I., Sprovieri, M., & Pipitone, V. (2020). Consumers' perception and willingness to pay for eco-labeled seafood in Italian hypermarkets. *Sustainability (Switzerland)*, 12(4). Scopus. <https://doi.org/10/gn46zd>

Yudina, O., & Grimwood, B. S. R. (2016). Situating the wildlife spectacle: Ecofeminism, representation, and polar bear tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(5), 715–734. Scopus. <https://doi.org/10/gm8hjj>

Övriga källor

Abrahamsson, L. (2002). Just när det blev viktigt blev det manligt. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 23(1), 37–52.

Acker, J. (2006). Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations. *Gender & Society*, 20(4), 441–464. <https://doi.org/10.1177/0891243206289499>

Akenji, L., Bengtsson, M., Toivio, V., Lettenmeier, M., Fawcett, T., Parag, Y., Saheb, Y., Coote, A., Spangenberg, J. H., Capstick, S., Gore, T., Coscieme, L., Wackernagel, M., & Kenner, D. (2021). *1.5-Degree Lifestyles: Towards A Fair Consumption Space for All*. Hot or Cool Institute.

Alaimo, S. (2010). The naked word: The trans-corporeal ethics of the protesting body. *Women & Performance: a journal of feminist theory*, 20(1), 15–36. <https://doi.org/10.1080/07407701003589253>

Alslund-Lanthén, E., & Larsen, M. (2017). *Bumps on the Road to 2030: An overview of the common challenges for the Nordic countries in achieving the Sustainable Development Goals (SDGs)* (ANP 2017:738). Nordic Council of Ministers.

Arora-Jonsson, S. (2014). Forty years of gender research and environmental policy: Where do we stand? *Women's Studies International Forum*, 47, 295–308. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.02.009>

Badgett, M. V. L., & Folbre, N. (1999). Assigning care: Gender norms and economic outcomes. *International Labour Review*, 138(3), 311–326. <https://doi.org/10.1111/j.1564-913X.1999.tb00390.x>

Bauer, B., Watson, D., & Gylling, A. C. (2018). *Sustainable Consumption and Production*. Nordic Council of Ministers. <https://doi.org/10.6027/ANP2018-798>

- Bauhardt, C. (2013). Rethinking gender and nature from a material(ist) perspective: Feminist economics, queer ecologies and resource politics. *European Journal of Women's Studies*, 20(4), 361–375. <https://doi.org/10.1177/1350506812471027>
- Beier, F. (2018). Marxist perspectives on the global enclosures of social reproduction. *TripleC*, 16(2), 546–561. <https://doi.org/10/ghx62v>
- Berner, B. (1996). *Sakernas tillstånd: Kön, klass, teknisk expertis*. Carlsson.
- Bihagen, E., & Katz-Gerro, T. (2000). Culture consumption in Sweden: The stability of gender differences. *Poetics*, 27(5–6), 327–349. [https://doi.org/10.1016/S0304-422X\(00\)00004-8](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(00)00004-8)
- Boston Consulting Group. (2021). *Net-Zero Challenge: The supply chain opportunity*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Net_Zero_Challenge_The_Supply_Chain_Opportunity_2021.pdf
- Bradley, K. (2009). *Just environments politicising sustainable urban development* [Avhandling, KTH Royal Institute of Technology]. <http://kth.diva-portal.org/smash/get/diva2:209293/FULLTEXT01.pdf>
- Braff, L., & Nelson, K. (2022). The Global North: Introducing the Region. In N. T. Fernandez & K. Nelson (Eds.), *Gendered lives: Global issues* (pp. 289–307). State University of New York Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cockerham, W. C. (2005). Health Lifestyle Theory and the Convergence of Agency and Structure. *Journal of Health and Social Behavior*, 46(1), 51–67. <https://doi.org/10.1177/002214650504600105>
- Dzialo, L. (2017). The feminization of environmental responsibility: A quantitative, cross-national analysis. *Environmental Sociology*, 3(4), 427–437. <https://doi.org/10.1080/23251042.2017.1327924>
- Eneqvist, E., & Kalmendal, R. (2017). *Hållbara livsstilar: Ett ramverk för fortsatt arbete* (2017:3). Mistra Urban Futures. <https://www.mistraurbanfutures.org/sites/mistraurbanfutures.org/files/rep3-eneqvist-kalmendal.pdf>
- Ergas, C., & York, R. (2012). Women's status and carbon dioxide emissions: A quantitative cross-national analysis. *Social Science Research*, 41(4), 965–976. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.03.008>
- EU-kommissionen. (2019). *Den europeiska gröna given: Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet, Europeiska rådet, Rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén*. Europeiska kommissionen. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0007.02/DOC_1&format=PDF
- Fråne, A., Dahlbom, M., Sanctuary, M., Malmaeus, M., Fjellander, L., & de Jong, A. (2021). *Towards Sustainable Consumption in the Nordic Region* (Nord 2021:024). Nordic Council of Ministers. <https://pub.norden.org/nord2021-024/nord2021-024.pdf>
- Gilby, S., Mao, C., Koide, R., Watabe, A., Akenji, L., & Timmer, V. (2019). *Sustainable Lifestyles Policy and Practice: Challenges and Way Forward*. Institute for Global Environmental Strategies. https://www.iges.or.jp/en/publication_documents/pub/

discussionpaper/en/10374/Sustainable+Lifestyles+Policy+and+Practice_Lo+Res.pdf

Halonen, M., Persson, Å., Sepponen, S., Siebert, C. K., Bröckl, M., Vaahtera, A., Quinn, S., & Trimmer, C. (2017). *Sustainable Development Action – the Nordic Way: Implementation of the Global 2030 Agenda for Sustainable Development in Nordic Cooperation* (TemaNord 2017:523). Nordic Council of Ministers. <https://doi.org/10.6027/tn2017-523>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.2307/3178066>

Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C., & van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: A global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863–e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)

Høst, J., Lauritzen, F., & Popp, S. (2020). *A Socially Sustainable Green Transition in the Nordic Region: An analysis of the inequality-creating effects of the green transition and the opportunities to promote a socially sustainable green transition* (NordPub 2020:056). Nordic Council of Ministers. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1506058/FULLTEXT01.pdf>

Hultman, M., & Pulé, P. M. (2018). *Ecological masculinities: Theoretical foundations and practical guidance*. New York, NY, Routledge.

IUCN. (2021). *Gender and National Climate Planning: Gender integration in the revised Nationally Determined Contributions*. IUCN - International Union for the Conservation of Nature.

Jansson, U., & Sand, J. (2021). *Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv: En nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics)* (TemaNord 2021:518). Nordiska ministerrådet. <https://pub.norden.org/temanord2021-518/temanord2021-518.pdf>

Jarelin, J., & Jacobsson, K. (2018). *Konsumenterna och miljön 2018: Möjligheter att göra val med miljöhänsyn* (Rapport 2018:17). Konsumentverket.

Kaijser, A. (2011). Intersektionalitet för klimatsolidaritet: Om klimattediskussionen i Bolivia och vikten av analytisk komplexitet. *Tidskrift för genusvetenskap*, 4, 59–85.

Kaijser, A., & Kronsell, A. (2014). Climate change through the lens of intersectionality. *Environmental Politics*, 23(3), 417–433. <https://doi.org/10/f23pgk>

Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. Basic books.

Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S., Käyhkö, J., Lund, P., & Näkkäläjärvi, K. (2021). *How to consider justice in climate policy?* (Discussion Paper No. 5). The Finnish Climate Change Panel.

Kullenberg, C., & Kasperowski, D. (2016). What Is Citizen Science? – A Scientometric Meta-Analysis. *PLOS ONE*, 11(1), e0147152. <https://doi.org/10/f3pc2x>

Lander Svendsen, N., Weber, K., Factor, G., Winther Engelsbak, L., & Fischer-Bogason, R. (2022). *How climate policies impact gender and vice versa in the Nordic countries* (TemaNord 2022:507). Nordic Council of Ministers. <https://pub.norden.org/>

- Lang, B., Dolan, R., Kemper, J., & Northey, G. (2021). Prosumers in times of crisis: Definition, archetypes and implications. *Journal of Service Management*, 32(2), 176–189. <https://doi.org/10.1108/JOSM-05-2020-0155>
- Larasti, A. K. (2020). Environmental Impacts Management of the Coachella Valley Music and Arts Festival. *Tourisma: Jurnal Pariwisata*, 2(2), 56. <https://doi.org/10.22146/gamajts.v2i2.56851>
- Larsson, J., Morfeldt, J., Johansson, D., Rootzén, J., Hult, C., Åkerman, J., Hedenus, F., Sprei, F., & Nässén, J. (2021). *Konsumtionsbaserade scenarier för Sverige—Underlag för diskussioner om nya klimatmål* (1:11; Mistra Sustainable Consumption). Chalmers tekniska högskola.
- Lewis, G. B., Palm, R., & Feng, B. (2019). Cross-national variation in determinants of climate change concern. *Environmental Politics*, 28(5), 793–821. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1512261>
- Løvslett Danbolt, I. (2022). *Towards a Nordic Alliance for Gender Equality and Climate Justice: 22 Takeaways from the Nordic Roundtable in Oslo, January 2022* (NordPub 2022:016). Nordic Council of Ministers. <https://pub.norden.org/nord2022-016/nord2022-016.pdf>
- Magnusdottir, G. L., & Kronsell, A. (Eds.). (2021). *Gender, Intersectionality and Climate Institutions in Industrialised States* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003052821>
- Mao, C., Koide, R., & Akenji, L. (2019). *Society and Lifestyles in 2050: Insights from a Global Survey of Experts*. Institute for Global Environmental Strategies.
- McGowan, J., Sampson, M., Salzwedel, D. M., Cogo, E., Foerster, V., & Lefebvre, C. (2016). PRESS Peer Review of Electronic Search Strategies: 2015 Guideline Statement. *Journal of Clinical Epidemiology*, 75, 40–46. <https://doi.org/10/gfv8z9>
- Mont, O. (2007). *Concept Paper for the Task Force on Sustainable Lifestyles: Third International Expert Meeting on Sustainable Consumption and Production, Stockholm*. United Nations Environment Program, UNEP.
- Mont, O., Heiskanen, E., Power, K., & Kuusi, H. (2013). *Förbättra nordiskt beslutsfattande genom att skingra myter om hållbar konsumtion* (TemaNord 2013:552). Nordiska ministerrådet. <https://doi.org/10.6027/TN2013-552>
- Murphy, J., & Parry, S. (2021). Gender, households and sustainability: Disentangling and re-entangling with the help of 'work' and 'care'. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 4(3), 1099–1120. <https://doi.org/10.1177/2514848620948432>
- Nordberg, M. (2004). 'Kvinnlig maskulinitet' och 'manlig femininitet'. En möjlighet att överskrida könsdikotomin? *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1–2, 47–65.
- Nordiska ministerrådet. (2019a). *The Nordic Gender Effect at Work: Nordic experiences on parental leave, childcare, flexible work arrangements, leadership and equal opportunities at work*. Nordiska ministerrådet. <https://doi.org/10.6027/NO2019-058>
- Nordiska ministerrådet. (2019b). *Declaration on Nordic Carbon Neutrality: The Helsingfors Declaration, a declaration from the meeting between the Nordic Prime*

Ministers and the Ministers of Environment, 25 January 2019.

Nordiska ministerrådet. (2020). *Så blir Norden världens mest hållbara och integrerade region: Handlingsplan 2021–2024* (PolitikNord 2020:707). Nordiska ministerrådet. <http://doi.org/10.6027/politiknord2020-707>

Nordiska ministerrådet. (2022). *A Green and Gender-equal Nordic Region: Commitment by the Nordic Council of Ministers under Generation Equality's Action Coalition: Feminist Action for Climate Justice*. Nordic Council of Ministers. <https://doi.org/10.6027/US2022-424>

OECD. (2018). *Is the Last Mile the Longest? Economic Gains from Gender Equality in Nordic Countries*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264300040-en>

Oldrup, H., & Hvidt Brengaard, M. (2009). *Gender and Climate Change* (ANP 2009:765). Nordic Council of Ministers.

Paavola, J., & Adger, W. N. (2002). *Justice and Adaptation to Climate Change* (No. 23; Tyndall Centre Working Paper, p. 24). Tyndall Centre for Climate Change Research, University of East Anglia.

Paavola, J.-M., Kinnunen, A., Tanhua, I., & Rautiainen, T. (2021). *Ilmasto- ja energiastrategian sukupuolivaikutusten arviointi*. Ministry of Economic Affairs and Employment of Finland.

Petersson McIntyre, M. (2011). Doften av genus: Förhandlingar kring kvinnligt, manligt och parfym. *Tidskrift För Genusvetenskap*, 1, 29–49.

Rao, N., Lawson, E. T., Raditloaneng, W. N., Solomon, D., & Angula, M. N. (2019). Gendered vulnerabilities to climate change: Insights from the semi-arid regions of Africa and Asia. *Climate and Development*, 11(1), 14–26. <https://doi.org/10.1080/17565529.2017.1372266>

Raworth, K. (2012). *A safe and just space for humanity: Can we live inside the doughnut?* Oxfam International. https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-9824-0069

Sachs, J., Traub-Schmidt, G., Kroll, C., Lafortune, G., & Fuller, G. (2021). *The sustainable development goals and Covid-19: Includes the SDG index and dashboards*. Cambridge University Press. doi.org/10.1017/9781009106559

Scott, K. (2009). *A Literature Review on Sustainable Lifestyles and Recommendations for Further Research*. Stockholm Environment Institute (SEI).

Simonsson, A. (2022). *Yrkesutbildning i Norden: Kunskap och insatser för att motverka könsuppdelning* (TemaNord 2022:503). Nordiska ministerrådet. <https://pub.norden.org/temanord2022-503/temanord2022-503.pdf>

Siverskog, A., & Måwe, I. (2021). *Hälsa, välmående och livsvillkor bland unga LGBTI-personer i Norden: En forskningsöversikt och kartläggning av insatser* (TemaNord 2021:527). Nordiska ministerrådet.

Skea, J., Shukla, P. R., Reisinger, A., Slade, R., Pathak, M., Al Khourdajie, A., van Diemen, R., Abdulla, A., Akimoto, K., Babiker, M., Bai, Q., Bashmakov, I., Bataille, C., Berndes, G., Blanco, G., Blok, K., Bustamante, M., Byers, E., Cabeza, L. F., ... Winkler, H. (2022). *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change* (Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change). IPCC - Intergovernmental Panel on Climate Change.

https://report.ipcc.ch/ar6wg3/pdf/IPCC_AR6_WGIII_FinalDraft_FullReport.pdf

Soper, K. (2008). Alternative Hedonism, Cultural Theory and the Role of Aesthetic Revisioning. *Cultural Studies*, 22(5), 567–587. <https://doi.org/10.1080/09502380802245829>

Soper, K. (2009). Beyond Consumerism: Reflections on Gender Politics, Pleasure and Sustainable Consumption. *Kvinder, Køn & Forskning*, 3–4, 92–100. <https://doi.org/10/gm5xpz>

SOU 2022:15. (2022). *Sveriges globala klimatavtryck: Delbetänkande av Miljömålsberedningen*. Statens offentliga utredningar.

Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., Biggs, R., Carpenter, S. R., de Vries, W., de Wit, C. A., Folke, C., Gerten, D., Heinke, J., Mace, G. M., Persson, L. M., Ramanathan, V., Reyers, B., & Sörlin, S. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347(6223), 1259855. <https://doi.org/10.1126/science.1259855>

Svingstedt, A., & Fuentes, C. (2013). *Hållbara livsstilar och H+: En forskningsöversikt och diskussion*. Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet.

Swyngedouw, E. (2010). Apocalypse Forever? Post-political Populism and the Spectre of Climate Change. *Theory, Culture & Society*, 27(2–3), 213–232. <https://doi.org/10.1177/0263276409358728>

UN. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations.

UN Women (Ed.). (2018). *Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN Women.

UNDP (Ed.). (2020). *The next frontier: Human development and the Anthropocene*. United Nations Development Programme.

Vogl, S., & Baur, N. (2018). *The Social Construction of Gender and Lifestyles: Theoretical Concept for Gender and Social Inequality Research* (No. 05/2018; IFS Working Paper). Universität Wien. <https://doi.org/10.25365/phaidra.46>

WCED. (1987). *Our Common Future: A Report from the United Nations World Commission on Environment and Development*. United Nations Environment Programme.

Weitz, N., Carlsen, H., Skånberg, K., Dzebo, A., & Viaud, V. (2019). *SDGs and the environment in the EU: A systems view to improve coherence* [Report commissioned by the European Environment Agency]. Stockholm Environment Institute (SEI).

West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>

Widegren, K., & Sand, J. (2021). *Gender and Sustainability: An International Research Review*. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences.

Young Håkansson, S., Sand, J., Jansson, U., & Simonsson, A. (2022). *Framtidens hållbara arbetsliv i Norden: Genusperspektiv på möjligheter och utmaningar*. NIKK - Nordisk information för kunskap om kön.

Young, I. M. (2006). Responsibility and Global Justice: A Social Connection Model. *Social Philosophy and Policy*, 23(1), 102–130. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195392388.001.0001>

BILAGA

Litteratursökning

Till grund för den här rapporten till projektet *Hållbarhet, livsstil och konsumtion med genusperspektiv* gjordes en systematisk litteratursökning med hjälp av Sanna Hellgren, bibliotekarie på KvinnSam som är ett nationellt bibliotek för genusforskning placerat vid Göteborgs universitetsbibliotek.¹⁰ Sökstrategin har diskuterats i samråd, genom referenssamtal och kontinuerlig kontakt mellan KvinnSam och rapportens författare.

I denna bilaga beskrivs sökstrategin och resultatet av sökningarna närmare.

Sökstrategi

Initialt identifierades tre nyckeltermers som centrala för litteratursökningen:

1. genus och jämställdhet,
2. klimat och hållbarhet, samt
3. konsumtion och livsstilar.

Med utgång från dessa nyckeltermers konstruerades sökblock, där närliggande ord och begrepp inkluderades. Detta resulterade i följande söksträng:

(gender OR femini* OR ecofeminis* OR masculinit*) AND ("climate change" OR sustainab* OR "eco* footprint*") AND (consum* OR lifestyle*)

Delmängd av sökningen ovan med avgränsning "Norden":

(gender OR femini* OR ecofeminis* OR masculinit*) AND ("climate change" OR sustainab* OR "eco* footprint*") AND (consum* OR lifestyle*) AND (nordic* OR "northern countr*" OR scandinavi* OR swed* OR finland* OR finnish* OR norway* OR norwegian* OR denmark* OR danish* OR iceland* OR "Faroe Islands" OR faroese* OR "Åland*" OR greenland*)

I syfte att få en bredd av relevanta vetenskapliga publikationer valdes en kombination av både internationella artikeldatabaser (Ebsco, PsycINFO och Scopus) och genusvetenskapliga tidskrifter i Norden (*TGV, Tidsskrift for kjønnsforskning, Kvinder, køn & forskning, Nora, Norma* och *Sukupuolentutkimus*). Sökningarna avgränsades till publikationer från perioden 2007–2021, ett spann på femton år.

För tidskrifterna anpassades söksträngarna något beroende på källornas karaktär, exempelvis genom att genusblocket utesluts eftersom genus är underförstått.

- *Norma*: (consum* OR lifestyle*) AND (sustainab* OR climate) = 21 träffar
- *Nora*: (consum* OR lifestyle*) AND (sustainab* OR climate) = 38 träffar

10. För mer information om KvinnSam: www.ub.gu.se/kvinn.

- TGV: (sustainab* OR hållbar* OR klimat* OR climate) AND (konsum* OR consum* OR livsstil* OR lifestyle*) = 119 träffar
- *Kvinder, køn & forskning*: (sustainab* OR climate OR holdbar* OR bæredygtig* OR klima) AND (consum* OR lifestyle* OR forbrug* OR livsstil*) = 42 träffar
- *Tidsskrift for kønnsforskning*: (sustainab* OR climate OR bærekraft* OR klima) AND (consum* OR lifestyle* OR forbrug* OR livsstil*) = 13 träffar
- *Sukupuolentutkimus*: Indexerad i databasen KVINNSAM. Har sökt där på: hållbar*, sustain*, konsum*, consum*, miljö*, environment*, klimat*, climate* = 1–3 träffar per sökord, bedömning att inget är av relevans.

Sökningen utfördes i november 2021. I december gjordes två kompletterande sökningar i databaserna, med syfte att fånga in fler artiklar på tematikerna kultur respektive klimataktivism.

Söksträng för temat kultur:

NOFT("cultural consumption" OR "consumption of culture") AND NOFT(gender OR femini* OR ecofeminis* OR masculinit*)

Söksträng för temat klimataktivism:

(TITLE-ABS-KEY ("climate change" OR "climate activism" OR "Fridays for future" OR fridaysforfuture) AND TITLE-ABS-KEY (nordic* OR "northern countr*" OR scandinavi* OR swed* OR finland* OR finnish* OR norway* OR norwegian* OR denmark* OR danish* OR iceland* OR "Faroe Islands" OR faroese* OR "Åland*" OR greenland*) AND TITLE-ABS-KEY (youth OR "young people" OR "youth activism" OR adolescen*))

Resultat av sökningar

Sökningarna resulterade i tre träfflistor med sammanlagt 1388 poster (huvudsökning 1120, kultur 200 och klimataktivism 68), efter dubblettrensning som levererades i verktyget Rayyan QCRI.

Databas	Antal träffar
Ebsco (GreenFile, Gender Studies Database och Business Source Premier)	336
Ebsco nordisk avgränsning	31
PsycINFO	115
PsycINFO nordisk avgränsning	12
Scopus	825
Scopus nordisk avgränsning	40
TGV	119
Tidsskrift for kjønnsforskning	13
Kvinder, køn & forskning	42
Norma	21
Nora	38
Sukupuolentutkimus	0
Summa	1509
Efter dublettrensning	1120
Tema kultur	200
Tema klimataktivism	68
Summa totalt (dublettrensat)	1388

För att säkerställa sökstrategins kvalitet granskades söksträngarna med hjälp av PRESS, Peer Review of Electronic Search Strategies, där en checklista med olika frågor om operationalisering, sök teknik, stavning, begränsningar med mera gicks igenom för varje söksträng (McGowan et al., 2016).

Om den här publikationen

Klimat, kön och konsumtion

En forskningsöversikt med genusperspektiv på hållbara livsstilar

Jimmy Sand, utredare, Nationella sekretariatet för genusforskning, för Nordisk information för kunskap om kön, NIKK

ISBN 978-92-893-7399-9 (PDF)

ISBN 978-92-893-7400-2 (ONLINE)

<http://dx.doi.org/10.6027/temanord2022-552>

TemaNord 2022:552

ISSN 0908-6692

© Nordiska ministerrådet 2022

Omslagsbild: Johnér

Övriga bilder: Erik McLean/Pexels, Damir Spanic/Unsplash, Roman Odintsov/Pexels, Annia Spratt/Unsplash, Arthur Rachbauer/Unsplash, Johnér, Dziana Hasanbekava/Pexels, Clark Street Merkantile/Unsplash, Johnér, charlesdeluvio/Unsplash, Elin Bryngelsson/Rockfoto/imagebank.sweden.se, Oddleiv Apneseth/norden.org, hossam-m-omar/Unsplash

Publicerad: 29.9.2022

Ansvarsfriskrivning

Denna publikation har finansierats av Nordiska ministerrådet. Men innehållet återspeglar inte nödvändigtvis Nordiska ministerrådets synpunkter, åsikter eller rekommendationer.

Rättigheter och tillstånd

Detta verk är tillgängligt under licensen Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Översättningar: Om du översätter detta verk, vänligen inkludera följande ansvarsfriskrivning: Denna översättning är inte producerad av Nordiska ministerrådet och ska inte betraktas som officiell. Nordiska ministerrådet kan inte hållas ansvarigt för översättningen eller eventuella fel i den.

Bearbetningar: Om du bearbetar detta verk, vänligen lägg till följande ansvarsfriskrivning tillsammans med tillskrivningen: Detta är en bearbetning av ett originalverk av Nordiska ministerrådet. De synpunkter och åsikter som uttrycks i

bearbetningen är författarens/författarnas egna. Synpunkterna och åsikterna i denna bearbetning har inte godkänts av Nordiska ministerrådet.

Innehåll från tredje part: Nordiska ministerrådet äger nödvändigtvis inte varje enskild del av detta verk. Nordiska ministerrådet kan därför inte garantera att återanvändningen av innehåll från tredje part inte gör intrång i tredje parts upphovsrätt. Om du vill återanvända innehåll från tredje part står du för de risker sådana upphovsrättsintrång innebär. Du är ansvarig för att avgöra om det finns ett behov av att erhålla tillstånd för användning av innehåll från tredje part. Om ett tillstånd krävs är du också ansvarig för att erhålla ett relevant sådant från upphovsrättsinnehavaren. Exempel på innehåll från tredje part är tabeller, figurer och bilder, men det kan också röra sig av annan typ av innehåll.

Bildrättigheter (ytterligare tillstånd krävs för återanvändning):

Frågor om rättigheter och licenser bör riktas till:

Nordisk ministerråd/PUB

Nordens Hus
Ved Stranden 18
DK-1061 Köpenhamn
pub@norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och en viktig del av europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill stärka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Nordisk ministerråd

Nordens Hus
Ved Stranden 18
DK-1061 Köpenhamn
www.norden.org

Läs flera nordiska publikationer: www.norden.org/sv/publikationer